د نازو انا یاد

(د نازو انا په یاد د جوړ شوي سیمینار د لیکنو ټولګه)

سریزه او راټولونه
د
محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ل

Ketabton.com

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نازو انا یاد

سریزه

او

راټولوونه

د

محمد اسمعیل یون

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د نازو انا یاد
راټولوونکی:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۶۹ل کال
دویم چاپ:	۱۳۸۷ل کال
د راټولوونکي پرله پسې نومره:	(۵)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۵)
کمپوزر:	ضیاءالرحمن ضیاء

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيوليک

مخ	سرليک	ګڼه
۱	دا اثر او دويم چاپ	۱
۲	سريزه	۲
۱۲	د خوشال فرهنګي ټولنې د رئيس وينا	۳
۱۸	د ښوونې او روزنې د وزيرې وينا	۴
۲۲	پيام شوراى سراسرى زنان به مناسبت...	۵
۳۲	د نازو انا ژوند، سخاوت، شجاعت او شاعري	۶
۴۲	مخمس (شعر)	۷
۴۸	د يونس د يوې معما حل	۸
۵۸	محمد هوتک او محمد يو شاعر دى که...	۹
۷۴	سخن چند پيرامون ماخذ شناسى پټه خزانه	۱۰
۹۰	د ګورګاني هند او صفوي ايران ترمنځ...	-۱۱
۱۱۷	د پښتو ادب ځلانده عرفاني نمونه	-۱۲
۱۳۴	راوبط ميرويس هوتکى با شاهان ګورګاني هند	-۱۳
۱۴۳	د پښتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې...	-۱۴
۱۵۱	د نازو انا په کورنۍ کې د پښتو شارعرۍ عنعنه	-۱۵
۱۶۴	د هوتکيانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه	-۱۶
۱۷۴	د چا بدل (شعر)	-۱۷
۱۷۶	د محمد اسمعيل يون لنډه پېژندنه	-۱۸

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اثر او دویم چاپ

پر ۱۳۶۹ل کال د لړم د میاشتې پر (۲۵)مه نېټه په کابل کې ((خوشال فرهنګي ټولنه)) جوړه شوه، په دې ټولنه کې په لسګونو څه، چې په سلګونو هغه افغان لیکوال، شاعران او کلتورپالي راټول شوي وو، چې پر خپل هېواد او ملي کلتور یې تر هر چا زیات زړه سوزېده او د ملي فکر څښتنان وو. زه دا مهال د دې ټولنې د ځوانانو د ادبي انجمن مسئول وم. دې ټولنې له خپل تاسیسه، بیا په کابل کې د جنګونو تر پیل، په نږدې یو کلن بهیر کې ډېر مهم او په زړه پورې فرهنګي کارونه ترسره کړل، څو عنوانه کتابونه یې چاپ کړل او تر لسو زیات علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړل، دا هغه بري و، چې په دې دومره کمه موده کې، په کابل کې هېڅ دولتي او نادولتي ټولنې تر دې مهاله نه و ترلاسه کړي. دې ټولنې د همدې یوه (۱۳۷۰)ل کال په بهیر کې د نازو انا په یاد، په ملي کچه یو سیمینار جوړ کړ، ټولنې ماته دنده راوسپارله، چې په دې سیمینار کې اورول شوې او نا اورول شوې ټولې لیکنې سره راټولې، ایډیټ او چاپ کړم. ما دا کار وکړ او د ۱۳۷۰ل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کال پر وروستیو میاشتو مې دا کتاب چاپ ته تیار کړ. دا په داسې حال کې و ، چې زه د پوهنځي د څلورم ټولګي محصل وم او د فراغت وخت مو رانږدې کېده، د پایلیک (مونوګراف) لیکنه او نور ګڼ کلتوري مصروفیتونه هم را ترغاړې و. هره ورځ به ما سپېڅېین مهال د کابل-جلال اباد پر لویه لاره، د کابل هوتخېلو سیمه کې اریانا چاپخونې ته ور روان وم. کله به په چاپخونه کې کاغذ نه و ، کله به کاریګر نه و ، کله به برښنا نه وه او کله به نورې ګڼې ستونزې وې، خو فرهنګي ولولې، دا ټولې ستونزې له موږه هېرولې، ددې

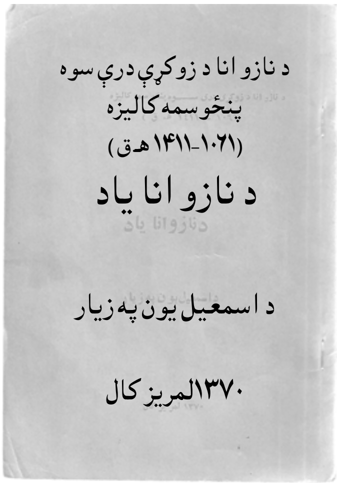

ترڅنګ سیاسي وضعه هم ډېره وېروونکې وه، داسې اټکل کېده، چې د ډاکټر نجیب الله حکومت به نسکور شي او په کابل کې به یوه سخته ګډوډي رامنځته شي، اریانا چاپخونه دا مهال په افغانستان کې یوه ډېره لویه او مجهزه چاپخونه وه خو د کاغذ د کمښت له ستونزې سره مخ وه، که نه خو دا چاپخونه دومره مجهزه او سمباله وه، چې د ورځې یې هم یو کتاب چاپولای شو. موږ چې د افغانستان حالت ښه درک کړی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

و او د راتلونکي اټکل مو هم کولای شو، نو تر وروستي بریده مو هڅه کوله، چې کتاب شي، که څه هم په چندان ښه کاغذ نه وي، سره له دې چې دا کتاب مو د دولت په لګښت نه چاپوه او خوشال فرهنګي ټولنې چاپوه، خو بیا هم که پخواني حالات او امکانات وای، تر دې ښه چاپېدلای شو. پر کتاب مې ډېر بېړنی او ضربتي کار وکړ او د ۱۳۷۰ل کال پر وروستیو شپو ورځو؛ مخکې تر دې چې کابل ته د جګړو فصل راورسي، چاپ کړ. دا نو زما په فرهنګي ژوندانه کې د ډېرې خوښۍ یوه ورځ وه. د ۱۳۷۱ل کال د ثور تر (۲) مې نېټې وروسته، په کابل کې جګړې پیل شوې، بیا نو د دې چاپخونې ښښه او نبیره چا ونه لیدله، څه چې یې درلودل، ویجاړ، لوټ او پر پاکستان وپلورل شول. دا د دې اثر د لومړي چاپ داستان و. په کابل کې دا مهال زما او زموږ د نورو لیکوالو په زیار اکثره چاپ اثار، دا او د بېته ورته داستان لري. له دې کیسې څخه مې هدف دا دی چې زموږ په هېواد کې فرهنګي کار، هغه هم د جګړې پر مهال او د جګړه‌ییه نسل د واک په بهیر کې، څه اسانه خبره نه ده. اوس چې د خدای(ج) په فضل په هېواد کې د چاپ امکانات او تخنیکي چارې اسانه شوي، موږ باید پخوانی محرومیت او اوسنی ضرورت دواړه خروب کړو، خپل ټول هغه اثار چې هنري، تاریخي، کلتوري، علمي او نور ارزښتونه لري، بیا له

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره چاپ او د مرګ له خطره وژغورو، او س د کمپيوټر او انټرنيټ زمانه ده، له دې تخنيکي امکاناتو، چې اوس هم موږ ګټه نه پورته کوو، نو بيا خو بايد ځان په مړو او ويدو قومونو کې حساب کړو او مرګ ته خپله پښې وغځوو. يو ځل چې د کمپيوټر او انټرنيټ څپو ته يو اثر ورسېد، بيا يې نو د مرګ قاصدان په اسانۍ نه شي وژلای، نو موږ بايد د زمانې له همدغه رمز او امکان څخه ګټه پورته کړو، ځکه خو زه دا کتاب او نور کتابونه د همدغه رمز په رڼا کې، نه يوازې دا چې بيا له سره چاپوم، بلکې سي ډي ګانو کې يې هم ثبتوم او د انټرنيټ په څپو کې يې ببلابېلو وېبپاڼو ته هم ورسپارم، چې د مرګ له بلا څخه وژغورل شي.

دا چې دا اثار به څومره زموږ او سني او راتلونکي نسل ته ګټور وي او زموږ ټولنې ته به يې ګټه څه وي، دا قضاوت به لوستونکو ته پرېږدم، زه اوس خپل مسوليت رفع کوم، قضاوت د لوستونکو کار دی او زه ځان ته د چا په قضاوت کې د مداخلې حق نه ورکوم، نو د يو ساده يا مبتدي ليکوال په توګه دومره وايم، چې د خپل تېر او راتلونکي نسل ترمنځ کلتوري خلا نه شم زغملای، زموږ او سنی فرهنګيالي پښتانه ته په کار دي، چې د تېر او راتلونکي نسل ترمنځ کلتوري پُل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغځوي او د پوهې په دې زمانه کې کلتوري خلا ته اجازه ور نه کړي.

د همدې ارمان په ارمان
پوهندوی محمد اسمعیل یون
ارګ- د جمهوري ریاست ودانۍ
کابل- افغانستان
۱۳۸۷ل کال، د سلواغې ۷مه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

څرنګـه چـې ټولـو تـه څرګنـده ده، د هېـواد يـو شـمېر روښـانفکرانو او فرهنګيـانو پـه شـعوري هڅـه او هانـد ، د ۱۳۶۹المريز کـال د عقـرب مياشـتې پـر (۲۵) نېټـه د خـان علـين مکـان لـوی خـان، خـان خوشـال خـان ختـک فرهنګـي ټولنـه (د خوشال فرهنګي ټولنه) د ډېرې شاندارې غونډې په ترڅ کې په انټرکانټيننټال هوټل کې پرانستل شوه.

لـه هغـه وختـه راهيسـې دا دی څـه کـم يـو کـال تېرېږي. پـه دې زماني واټن کې خوشال فرهنګي ټولنې نه يوازې په هېواد کې خپل ملي هويت وځلاوه ، ټولنيز بنسټ يې پياوړی شو ، بلکې په داسې عملي فعاليتونو يې لاس پورې کړ، چې کولی شو ، د هېواد د فرهنګي تاريخ يوه ځلانده پاڼه يې وبولو. د ۱۳۶۹ل کال تر عقرب مياشتې وروسته د کامل مومند په ياد علمي-ادبي سيمنار جوړ شو ، د لوونو فصل شعري جونګ چاپ شو ، د استاد اولمير تلين په درنښت غونډه جوړه شوه، د ګل او غزل سندريز پروګرام د لومړي ځل لپاره ثبت شو ، د فرهنګي ټولنې هنري ډله جوړه شوه، د هېواد د پياوړي شاعر نصرالله حافظ شـپېتمه کليزه ونمانځل شوه، پـه ځينو تحصـيلي او علمـي موسسـو کـې د ټـولنې څـانګې پرانيسـتل شـوې، د ملـي اتـل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عجب خان اپريدي سيمينار جوړ شو ، د عجب خان اپريدي د سيمينار د مقالو مجموعه چاپ شوه، د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کليزې په وياړ علمي ادبي سيمينار جوړ شو ، د خوشال خټک پسرلنۍ مشاعره جوړه شوه او يو لړ نور ورته کارونه سرته ورسېدل.

او دادی اوس شمشاد مجله (د ټولنې خپرنی ارگان) له چاپه د راوتو په حال کې ده. د محترم استاد کاډميسين عبدالشکور رشاد د اويايمې کليزې د نمانځنې لپاره هلې ځلې روانې دي او د عبدالقادر خان خټک په باب د يو لوی سيمينار د جوړېدو لپاره کارونه پيل شوي دي.

د خوشال فرهنگي ټولنې د کلني پلان له مخې يو هم د نازو انا د درې سوه پنځوسمې کليزې په وياړ د علمي-ادبي سيمينار جوړېدل او د يوه ځانگړي کتاب په شکل د هغه سيمينار د مقالو چاپول و. د دې سيمينار د جوړېدو لپاره مخکې تر مخې کار پيل شو د ټولنې اکثرو غړو خپلې هڅې ونه سپمولې، ښايسته ډېرو فرهنگي دوستانو او پښتو پالونکو، چې نومونه يې وروسته راوړم، له موږ سره مادي او معنوي مرستې وکړې، خو زما د ډېر پرکاره استاد ، د پښتو د خدمت او پالنې د عملي او نظري ډگر لوی اتل او يا هم زموږ د يوه ليکوال خبره ((زموږ ژوندۍ اکاډمي)) محترم (زلمي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېوادمل) منډو رامنډو او هلو ځلو غوځ او ټاکونکی رول ولوباوه، دی نه یوازې د مادي امکاناتو د برابرونې لپاره کوښه پر کوښه او کور پر کور ګرځېدلی دی، بلکې د مقالو د تنظیم لپاره هم په لیکوالو پسې ستړی شوی دی. استاد هېوادمل ماته ویلي و، چې ددې کتاب تدوین او چاپ ستا پر غاړه دی، خو په دې برخه کې ده دومره کار سرته ورساوه، هغه د چا خبره ماته یې تیاره مړۍ په خوله کې راکړه.

دا سیمینار د ۱۳۷۰ل کال د میزان د میاشتې پر ۱۷مه نېټه د کابل پوهنتون د علمي شورا تالار کې د سهار پر نهه نیمو بجو پیل او د ماسپښین پر دوو بجو پای ته ورسېد. د سیمینار کار د قران کریم د څو مبارکو ایتونو په تلاوت سره پیل شو، تر ویناوو او پیغامونو وروسته لیکوالو خپلې مقالې ولوستلې. د سیمینار په وروستۍ برخه کې یوه ازاده مشاعره وشوه او د ټولنې له خوا څو ټوکه کتابونه، د سیمینار پر برخوالو ووېشل شول. څنګه چې ټول پوهېږي، د خوشال فرهنګي ټولنه یوه غیر سیاسي، غیر دولتي او غیر ګوندي ټولنه ده، یوازینۍ تکیه یې د خپل هېواد پر فرهنګپالونکو او پښتو پالونکو ده، نو د مالي امکاناتو په برخه کې هم پر همدوی تکیه کوي، نو که ددې کتاب په ځینو مقالو کې څه لنډون شانته راغلي وي، هغه به یوازې د ټولنې د مالي امکاناتو له کبله وي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ضروري بولو ، د هغو ښاغلو له مرستو څخه يادونه او مننه وکړو ، چې ددې سيمينار په جوړولو او د کتاب د چاپ لپاره يې له موږ سره کړې دي. ددې فرهنګپالونکو نومونه او د مرستو څومره والی په لاندې ډول دی:

۱- محترم حاجي بابک کندهاري يو سلو پنځوس زره افغانۍ.

۲- محترم حميد جان قادري، د قادري شرکت رئيس سل زره افغانۍ.

۳- محترم هريش کمار کندهاري شل زره افغانۍ.

۴- محترم دوکتور شاه محمد (په کابل کې د پښتونخوا سټوډنټس ارګانيزيشن (P.S.O) د سازمان مشر) شل زره افغانۍ.

۵- محترم عمر معروفي لس زره افغانۍ.

۶- محترم فدا محمد خوار يکښ لس زره افغانۍ.

۷- محترم احسان ارينزي څلور زره افغانۍ.

۸- محترم بسم الله حقمل دوه زره افغانۍ.

۹- محترم علي محمد رسولي دوه زره افغانۍ.

۱۰- محترم انجنير ګلاب دوه زره افغانۍ.

۱۱- محترم جلات خان حکمتي دولس سوه افغانۍ.

۱۲- محترم پوهندوی شېر احمد ګرديوال زر افغانۍ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳- محترم پوهنمل اصف بهاند زر افغانی.
۱۴- د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د لومړي ټولګي محصلینو ټولې درې زره افغانۍ.

اوس چې زه دغه سریزه لیکم، خوشال فرهنګي ټولنې په یو بل نوښت لاس پورې کړ، هغه د خوشال فرهنګي ټولنې په چوکاټ کې د یوې طبي څانګې پرانیستل دي. په دې څانګه کې د کابل طب انستیتیوت د (۳۰۰) تنو په شاوخوا کې محصلینو او استادانو غړیتوب واخیسته، سره له دې چې یو شمېر لنډ فکرانو د دې څانګې د جوړېدو د مخنیوي لپاره خپل لنډ فکره هویت په ډاګه څرګند کړ، خو له نېکه مرغه د کابل طب انستیتیوت د نوښتګرو محصلینو د پرله پسې هلو ځلو او کوښښونو له کبله، د هغو ټولې هڅې له ناکامۍ سره مخامخ شوې او د دې څانګې افتتاحیه غونډه په داسې شاندارو مراسمو او احساساتو سره پرانیستل شوه چې حتی تصور یې نه کېده.

په دې مجموعه کې درې پیغامونه، دوه ټوټې شعرونه او یوولس مقالې راغلې دي. په مقالو کې ځینې مشخصې د نازو انا د فرهنګي او ملي ژوند د بېلابېلو اړخونو په څېړنې او تحلیل پورې اړه لري او ځینې نورې مقالې د هوتکو د ملي او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګي غورځنګ په ارتباط ليکل شوې دي، چې د ځينو ربړو په حل کې مرسته کولی شي.

د خوشال فرهنګي ټولنه هيله لري، چې د دې مجموعې مقالې به د هوتکي دورې د فرهنګي او ملي کارونو له څېړونکو سره مرسته وکړي.

په پای کې زه د غه مجموعه خپلې فرهنګي ټولنې ته ډالۍ کوم او هيله لرم چې زما دا هاند او هڅه د فرهنګ د يوې پيڅې په رڼولو کې د څېړونکو په درد ولګي.

په ډېر درنښت
له پښتو، پښتونولۍ او انسانيت نه په ډکو ولولو
اسمعيل يون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانګې
محصل

د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کاليزې په غونډه کې د خوشال فرهنګي ټولنې د رئيس وينا

درنو پوهانو، مېرمنو او ښاغلو !

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال فرهنګي ټولنه له خپلې اساسنامې سره سم د هېواد دعلمـــي، فرهنګــي او ټــولنيزو شخصــيتونو د کارنـــامو او خدمتونو د نمانځنې لپاره علمي او فرهنګي غونډې جوړوي.

دا زمـــوږ ملـــي وجيبـــه ده، چـــې د فرهنـــګ د ربښـــتينو خدمتګارانو درناوی وکړو او هغو تاريخي شخصيتونو ته، چې د ملي فرهنګ د غني کولو په برخه کې يې ونډه اخيستې ده، د عقيدت ګلونه وړاندې کړو.

د نـن ورځـې علمـي غونـډه د نـازو انـا د زوکـړې د درې سوه پنځوسمې کاليزې په ياد جوړه شوې ده. په دغه علمي غونډه کې بـه د افغانسـتان د سياسي، ټولنيز او فرهنګي تـاريخ پـر بېلابېلو خواو رڼا واچوله شي، ګوندې د تاريخ په هېنداره کې مـوږ افغانـان خپـل صـلاحيتونه، خپـل ملـي کرکتـر، خپلـې برياوې او خپلې نيمګړتياوې يو ځل بيا لـه نظره تېرې کړو، تـاريخ مـوږ تـه اجـازه نـه راکـوي، چې د حقـارت عقـده ولـرو، پرځان باور له لاسه ورکړو او تورې تياري په خوب کې ووينو. افغانـانو لـه پـاريس څخـه نيـولې تـر ډهلي او بنګالـه پـورې پـه اداره، سياست او فرهنګ کې ستره ونډه اخيستې ده. سره لـه دې، بايد وويل شي، چې د افغانانو په تاريخ کې له قلم څخه د تـورې نقش زيات وو، دوی لـه مغزو څخـه هغـومره کـار نـه دی اخيستی لکه څومره يې چې له خپلو متو څخه اخيستی دی. د

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو په باره کې دا خبره ډېره مشهوره ده، چې وايي: پښتانه يې په توره ګټي، په سياست يې بايلي.

که چېرې د اسيايي ملتونو سياسي تاريخ ته په ځير وکتل شي، نو دلته سياسي فلسفي او سياسي ايډيالونو چنداني انکشاف نه دی کړی. په پښتنو مشرانو کې شېرشاه سوري، خوشال خان ختک، افضل خان (د تاريخ مرصع مولف)، ميرويس هوتک، احمدشاه بابا، سيدجمال الدين افغان او محمود طرزي د لوړې سياسي پوهې خاوندان وو، دوی د خپل قام د لوړتيا لپاره له ځانه سره ايډيالونه درلودل او د قامونو د عروج او زوال علتونه يې پلټل. له بده مرغه، د پښتنو د سياسي مشرانو نظريې په ځانګړي اثر کې نه دي راغونډې شوې او په انتقادي توګه نه دي تحليل شوي.

درنو پوهانو او د فرهنګ مينه والو! د نن ورځې علمي غونډه د فرهنګيانو له نظره خاص ارزښت لري: لومړی دا چې نازو انا د ميرويس خان هوتک مور ده او د هغه ستر تاريخي شخصيت په پالنه کې مهم نقش لري. دوهم دا چې نازو انا يوه شاعره وه او د شعر ديوان يې درلود. درېيم دا چې نازو انا يوه مېرمن وه او دا د ټولو فرهنګيانو انساني وظيفه ده چې د ښځو له حقوقو څخه په کلکه ملاتړ وکړي. که چېرې د يوې ټولنې نيمايي نفوس په ټولنيز فعاليت کې له ونډې اخيستلو څخه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محروم شي، نو دا به يوه لويه فاجعه وي. د ښځو ښوونه او روزنه سربېره پر دې، چې يوه انساني او عاطفي مساله ده، د ټولنيز پرمختګ يوه نه بېلېدونکې موضوع هم ده. تجربې ښودلې ده چې تعليميافته مېرمنې د ماشومانو په روزنه کې اساسي نقش لري. همدارنګه په کومه ټولنه کې، چې د تعليميافته ښځو شمېر زيات وي هلته د نفوسو د ډېروالي پرابلم هم تر زياتې اندازې کنټرول کېدی شي.

خوشال فرهنګي ټولنه، د خوشال بابا تعليماتو ته په وفادارۍ سره، د نجونو تعليم او تربيې ته خاص اهميت ورکوي. خوشال بابا په خپل اثر (دستارنامه) کې دنجونو ښوونې او روزنې ته خاصه پاملرنه کوي او وايي، لکه څنګه چې د زامنو تربيت لازم دی، لونړې لا حقدارې دي. خوشال بابا د نجونو لپاره جلا تعليمي نصاب ټاکلی دی، چې په هغه کې ديني علوم، د منزل تدبير او اجتماعي سلوک ته ځای ورکړ شوی دی.

که چېرې پښتني کلتور په ژوره توګه مطالعه شي، هلته به د ښځو مقام او ونډه د يوه ځرګند حقيقت په توګه ځان ښکاره کړي. د پښتنو په هنري فرهنګ کې د ښځو ونډه ډېره زياته ده. ويل کېږي چې د پښتو د فولکوري ادب زياتې برخې د ښځو ايجاد دی، په ليکني ادب کې هم د يو شمېر ښځو نمونه ثبت

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي دي، چې شعرونه يې ويلي دي او داستانونه يې ليکلي دي. نازو انا هم د هغو مېرمنو له جملې څخه ده، چې په ادبي تاريخ کې يې نوم راغلی دی. که څه هم د مېرمن نازو د شعر دېوان لاس ته نه دی راغلی، خو ددې د شعرونو له دوو بيتونو څخه چې په پټه خزانه کې راغلي دي، داسې ښکاري چې نازو انا د لوړې ادبي قريحې خاونده وه.

هغه دوه بيتونه دادي:

سحر که وه د نرګس ليمه لانده
څاڅکي څاڅکي يې تر سترګو څڅېده
ما وې څه دي ښکليه ګله ولې ژاړې؟
دې ويل ژوند مې دی يوه خوله خنديده.

دغه شعر د تصوير، تمثيل، لفظي صنايعو او د مضمون د نوښت له پلوه د پښتو ژبې کلاسيک اثر بلل کېږي. له دې شعر څخه دا هم څرګندېږي، چې ددوه په لوديزه برخه کې يو ځانګړی سبک د پوخوالي درجې ته رسېدلی و او د شاه حسين هوتکي په دربار کې هم دغه سبک پالل کېده.

که چېرې د روښانيانو عرفاني اشعار، د خوشال ختک او رحمان بابا شعرونه د هغه عصر روح وبولو، نو د مېرمن نازو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر هم د هغه عصر په چوکاټ کې لوېږي او کومه نادره ادبي پدیده نه ګڼله کېږي.

درنو پوهانو او فرهنګیانو ! د خوشال فرهنګي ټولنې په علمي غونډو کې تراوسه پورې ډېرې تحقیقي مقالې لوستل شوي دي. زموږ غونډې یوازې تجلیلي او تشریفاتي بڼه نه لري، سره له دې که د دغې فرهنګي ټولنې ځینې غړي د راتلونکو سیمینارونو او سمپوزیمونو د ماهیت په برخه کې کوم وړاندیز لري او یا غواړي چې د کار په سبک کې بدلون راشي، خپلې نظریې دې په لیکلې توګه لاربنود دې شورا ته راولېږي.

په پای کې درنو پوهانو ته بلنه ورکوم، چې خپلې علمي تحقیقي مقالې واوروي. د فرهنګ په چارو کې ستاسو د بریالیتوب په هیله.

په درناوي
کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي
د خوشال فرهنګي ټولنې رئیس

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کالیزې دنمانځنې په مناسبت، د ښوونې او روزنې د وزیرې مېرمن معصومې عصمتې ((وردګ)) وینا

درنو پوهانو، محترمو حاضرینو او ښاغلو راغلو !

خوشاله یم، چې د افغانستان د روښانفکرو ښځو او میندو په نیابت د یوې داسې توریالۍ او فرهنګیالۍ افغانې مېرمنې د زېږېدو د درې سوه پنځوسمې کالیزې په دې درنه غونډه کې برخه اخلم، چې نوم به یې د افغانستان ملي او فرهنګي تاریخ تل په ځلاندو تورو خوندي وساتي، دا مېرمن نازو انا ده.

مېرمن نازو انا نه یوازې له دې جهته د درناوي وړ ده، چې دا یوه فرهنګي ښځه وه او په پښتو یې شعر وایه، بلکې له دې امله هم د درناوي وړ ده، چې د میرویس نیکه غوندې یو لوی شخصیت یې په ملي او وطني روحیه وروزه. میرویس هغه څوک و، چې د دولسمې هجري پېړۍ د دوهمې لسیزې په وروستیو کلونو کې یې د خپل ټاټوبي د ازادۍ او د خلکو د نجات لپاره ملي او ولسي هلې ځلې پیل کړې، څو په پای کې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل مقدس مرام ته ورسېد او په کندهار کې يې د يوه ملي حکومت بنسټ کېښود. تر ده وروسته يې په کورنۍ کې هم دغسې مشرۍ د دولسمې هجري پېړۍ تر دويمې نيمايي پورې دوام وموند.

سره له دې چې د نازو د کورنۍ د تسلط او حکمرانۍ دوره لنډه وه، مګر په سياسي، اجتماعي او فرهنګي ساحو کې يې مثمريت ډېر څرګند و او د افغانانو په سياسي او اجتماعي ژوند کې يې د يوه داسې تحرک زړی رازرغون کړ، چې د دوی د پاچهاهۍ تر ختمېدو لږ وروسته په سيمه کې د افغانانو د اقبال ستوری په ځلېدو شو او لوی احمدشاه بابا د افغانستان د لويې امپراتورۍ د بنسټ ډبره کېښوده او د يو پياوړي افغانستان د جوړېدو په لاره کې يې متين ګامونه پورته کړل. د نازو انا کورنۍ سربېره پر خپل ملي او سياسي هويت يوه فرهنګي کورنۍ هم وه. خپله نازو انا او ددې زوی ميرويس نيکه، لمسی شاه حسين هوتک او لمسۍ مېرمن زينبه د پښتو ژبې شاعران وو. دوی د شاعرۍ ترڅنګ شعر دوستان او فرهنګ پالونکي هم وو. په خاص ډول د شاه حسين هوتک پاچاهۍ دوره د افغاني فرهنګ د ودې په پروسه کې د عطف ټکی دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی په شاهي قصر کې د ادبي دربار موجودیت او په دې دربار کې د شاعرانو، ادیبانو او عالمانو راټولېدل ددې کورنۍ د علمدوستۍ او فرهنګ دوستۍ ښکاره ثبوت دی. سره له دې چې ددې کورنۍ د حکومت تر سقوط وروسته د دربار ډېر زیات اثار له منځه ولاړل، خو څه چې را پاته دي، هغه هم خورا غنیمت اثار دي او اوس د همدغو محدودو راپاتو اثارو پر استناد موږ د خپل فرهنګي او ادبي تاریخ اساسات بنا کوو. د کندهار د هوتکو پاچاهانو دغو فرهنګي او ملي هڅو ته د احترام سرونه ټيټوو.

دغسې چې د میرویس خان هوتک تر مشرۍ لاندې د کندهار د ولسونو ملي غورځنګ د افغانانو د ملي تاریخ یو ښکلی فصل دی. دغه ډول د ده د زوی شاه حسین هوتک په دربار کې رامنځته شوی ادبي غورځنګ زموږ د ادبیاتو په تاریخ کې خپل لوړ مقام لري. د نازو انا د شخصیت یو بل بعد دادی، چې مورخینو دا مېرمن ډېره زړوره، بهادره او د سخاوت او شجاعت خاونده مېرمن توصیف کړې ده. موږ نازو انا د افغانستان د ښځو نهضت په تاریخ کې د څو بعدي شخصیت خاونده مېرمن ګڼو.

ددې مېرمنې شجاعت او مېړانه دومره وه، چې په خپل وخت کې یې له خپل پلرني ټاټوبي څخه بریالۍ دفاع کوله او په

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سخاوت کې هم زيات شهرت لري. تر دې چې فکري او هنري استعداد يې تر دې حده و، چې په پښتو ژبه يې د شعر دفتر له ځانه په يادګار پرېښود.

درنو پوهانو او ګرانو حاضرينو !

زه د نازو انا ملي، اجتماعي او فرهنګي کارنامو ته د احترام د وړاندې کولو تر څنګ د خوشال له فرهنګي ټولنې څخه د زړه له کومي مننه کوم، چې د دغې فرهنګيالۍ او توريالۍ افغانې مېرمنې د نامه د راژوندي کولو او د دې هڅو ته د درناوي په منظور يې دغه درنه غونډه جوړه کړې ده.

د نازو انا کارنامې دې تل د افغاني ميندو سرمشق وي

ستاسو له توجه تشکر.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیام شورای سراسری زنان به مناسبت سه صد و پنجامین سال تولد نازو انا

(۳۵۰مین) سالروزو تولد مادر گرامی وطن مهرمن نازو را از نام هر مادر و خواهر هموطن گرامی میداریم.

کاملاً بجاست که پس از گذشت (۳۵۰) سال باز هم خاطره پرشکوه مادر نامدار کشور بالوسیله مردم قدر شناس ما بصورت شایسته تجلیل میگردد ، زیرا نقش اجتماعی و خانواده گی این خانم رسالتمند در ان سطح پر عظمت قرار دارد که هموطنان مادر برابر همت والا ، سخاوت، شجاعت و طبع والای ادیبانه اش سر تعظیم فرود میاورند. هم او بود که در دامان پر محبت و پاک مادرانه اش فرزندان راد مردی را که در راه وحدت و همبستگی مردم ما همت گماشتند و مردم را از شر ظالمین نجات دادند پرورش داده نام پر اوازه میرویس نیکه راحتی هر طفل از ین سرزمین باعزت و احترام بزبان میاورد و نقش میرویس نیکه در تامین وحدت ملی و نجات مردم افتخار بزرگی است برای همه ملت پښتون و بخصوص برای مادرش که همه ارزویش از اوان تولد پسرش همین بود که او کارهای بزرگ و مثمری را برای مردمش انجام دهد و مهرمن نازو همه نیروی مادرانه اش را در تربیت چنین فرزندی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بکار بست و مادر چنین فرزندی نیز شد و برای یک مادر افتخار بزرگتر ازین نمیتواند و جود داشته باشد ، مېرمن نازو انا در همه امور خانواده گی زنه با فهم، باتقوی و شجاعی بود که مدبرانه امور خانواده گی اشرا تنظیم میکرد.

دوستان محترم !

خوبست که زن افغان را در نمونه زنان ناموری چون مېرمن نازو مطالعه کرد. او اگر از یک سو مادر خوب و نمونه بود از جهت دیگر نقش پر بار اجتماعی اشرا نیز صمیمانه درک میکرد او هم در میدان نبرد و هم در ساحه قلم مطمین و استوار قدم برمیداشت، و در عین زمان قلب روف و مهربان یک زن را نیز در کمال صداقت باخود داشت. سخاوت و مهربانی او در ان حدودی بود که منزل او مهمانخانه کلیه مسافرین بود که از محل زندگی اش عبور میکردند و پیوسته از فقرا و نیازمندان دلجویی مینمود و برایشان نان و لباس تهیه مینمود اینها همه خصایل خوب انسانی این زن دلاور است. طبع ولای ادیبانه او در کلام شرین او تجلی خوبی دارد و افکار عالی، فلسفی او را منعکس میسازد ، دیوان مناجاتی او در بر گیرنده دو هزار بیت است و این بیانگر طبع شعری بزرگ اوست.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

همه گفته ها و مطالبی که در وصف میرمن نازو گفته شد کافی است که او را در سطح یک انسان ارزشمند و با تمکین مورد احترام همه بسازد و این مسله خیلی قابل اهمیت است زیرا از یکطرف او به حیث یک شخصیت مستقل از همه خصائیل علی انسانی بر خوردار و مورد احترام است و از جانب دیگر او نمونه خوبی از یک زن افغان بمثابه مادر و پرورش دهنده نسل اینده بشمار میرود.

دوستان گرامی !

ما در حالیکه اقدام بجا انجمن فرهنگی خوشال که پس از قرنهای متولی به منظور تجلیل از یک زن قهرمان همت گماشته است با حسن توجه استقبال مینمایم.

ارزو مند یم که این اقدام بزرگ اغاز کار باشد تا همه انجمن های فرهنگی رسالت بزرگ خویش را در قبال زنان و مادران وطن درک نمایند و با معرفی چنین زنان از یکطرف مردم با چنین شخصیت ها اشنا میگردند و از جانب دیگر این امر ثابت میگردد که در کنار هر شخصیت بزرگ یک مادر رسالتمند قرار دارد و تاکید این امر باعث میگردد تاروان جامعه در برابر کمک به تقویت جنبش زنان اماده گردد.

یکبار دیگر از کار بس نیکوی انجمن فرهنگی خوشال اظهار سپاس مینمایم و درعین زمان با در نظر داشت

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محدودیت بود جوی شورای زنان مبلغ نا چیزی را که حاوی (۵۰۰۰۰) افغانی است جهت نشر کتاب مپرمن نازو به این انجمن اهدا مینمایم، و انتظار چنین برگزاریهای را در اینده نیز داریم.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل عبدالخالق رشید

د نازو انا ژوند ، سخاوت، شجاعت او شاعري

((زما مور ماته د لویو کارو د انجام وصیت کړی دی زه باید زیار وباسم چې د مور وصیت پر ځای کړم او له خدای(ج) څخه توفیق غواړم)) ((میرویس نیکه))

زموږ د خلکو د تاریخ په پاڼو کې که له یوې خوا د نارینه اتلانو نومونه تلپاتې شوي، مګر له بلې خوا دا نښې نښانې هم شته، چې د همدغو نارینه وو ترڅنګ د اتلو ښځینه وو نومونه هم تلپاتې دي او درناوی یې په هم هغه اندازه دی، لکه د نومیالیو نارینه وو. وایي چې په عباسي واکمنانو کې تر هارون الرشید وروسته مامون الرشید د خپل عصر زبده روزګار واکمن شو، دده دغې لویې او پوهې یو سبب دا و، چې دی د یوې نومیالۍ خراسانۍ مېرمنې مرجیلې زوی و، هغې دی په پوره تقوا او سپېڅلتیا سره وروزه، ځکه نو په

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل عصر کې یو نه ماتېدونکی او پر ځان ډاډمن واکمن شو، د مامون په روزنه او پالنه کې د هغه د مور مرجیلې خراسانۍ ونډه څرګنده وه.

د هند د مغولي لړۍ د بنسټوال ظهرالدین محمد بابر د پاچاهۍ د لویۍ او ده ته د لویو ویاړونو د ښنلو په ترخ کې د ده د پښتني مېرمنې بي بي مبارکې نوم او هلې ځلې په تاریخي لحاظ د یادونې وړ دي، همدغه پښتنه مېرمن وه، چې د یوه ځانګړي تاریخي نزاکت له مخې یې د بابر غوندې لوی واکمن مړی سره له دې چې په هند کې ښخ شو له هغه ځایه د شېرشاه په عصر کې راویوست او دلته یې په کابل کې په اوسني بابر بڼ کې چې په ((هغه وخت کې د حضرت رسول(ص) په قدم ګاه باندې مشهور و))(۱) خاورو ته وسپارل شو. د بابر ښخول په کابل کې د هغې سیاسي او تاریخي ځیرکۍ نتیجه وه، چې زموږ د دغې نومیالۍ پښتنې په هغو تاریخي شرایطو کې ورپام شو، چې په هغو شرایطو کې یې په سیمه ییز او ملي لحاظ ستر اهمیت درلود.

په همدې شان زموږ د هېواد په تاریخ کې دریېمه تلپاتې ښځینه څېره، چې زموږ د لیکنې اصلي موضوع هم د هغې ژوند، تقوا او سپېڅلتیا ده هغه زموږ د ملي مشر او ملي لارښود میرویس خان مور (نازو انا) ده. نازو انا د توخیو د

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

څانګې د نوميالي مشر سلطان ملخي توخي لور وه، سلطان ملخی هغه نوميالی مشر و، چې د هند د مغولي واکمن محی الدين اورنګ زېب په عصر کې يې له غزني تر جلدکه په بشپړه خپلواکۍ سره حکومت کاوه او د اورنګزېب د عصر په نامتو کسانو کې ياديږي (۲).

نازو انا د همدغه ملي مشر او واکمن په کاله کې پر ۱۰۲۱هـ کال وزېږېده، په همدغه واکمن کاله کې يې د هغه وخت له شرايطو سره سمې ديني زده کړې لکه چې دود وې، سرته ورسولې، نازو په خپل عصر کې په رښتيا هم د يوه پښتون مشر د کاله روزنه په بشپړه توګه واخيسته او ځان يې په تمامه مانا په ښځينه جامه کې داسې عيار کړ، چې هم د رزم شوه او هم د بزم، داسې چې:

نازو انا د يوې سپېڅلې پښتنې مېرمنې په توګه:

نازو د لوی حکمران سلطان ملخي توخي لور وه، کرم خان نومورې پښتنه پېغله د خپل زوی ښالم خان لپاره وغوښته او هغه يې وکړه او د ښالم خان د کاله مېرمن شوه، هغې له خپل ناوي توبه بيا تر زړه بوډۍ توبه د خپل کاله چارې لکه د يوې رښتينې پښتنې په شان سمبال کړې، هغې په لومړي ګام کې د خپلو اولادونو په روزنه کې ډېره ښه ونډه واخيسته، دا ځکه چې دا کار په کورني چاپېريال کې د يوې مېرمنې له اساسي او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهمو دندو څخه ګڼل کېږي، نازو انا چې د دوارو خاني کورنیو د پاینبت پوښتنه ورسره وه دغه کار ته په دوه لحاظه په جدي توګه متوجه شوه. یو په دې لحاظ چې هغه په داسې چاپېریال کې اوسېده، چې د هغو ناسته ولاړه، راشه درشه دا یوادونو د واکمنانو په سطحه وه. هغه هم د داسې ایوادونو له واکمنانو سره چې هغو د ایران او هند په پرتمینو دربارونو کې د شان اوشوکت ډمامې په هغو شپو ورځو کې ګرمې کړې وې، چې د لوید یز له پرتمه ډکه درباریان هم د هغو دربارونو جاه جلال ته ګوته په غاښ وو. نازو انا له داسې حالاتو او داسې راشه درشه سره او د هغې خسر ګنۍ او پلارګنۍ د داسې ناستو پاستو واکمن پښتانه وو. ځکه نو هغه په شعوري توګه تر هر څه لومړی دې ټکي ته ځیر شوې وه، چې دا باید خپل اولادونه څه ډول او څه ډول شرایطو لپاره وروزي. دا هغه اصل و، چې نازو انا یې ناچارولـه، چې د یوې دراکې پښتنې په توګه باید هغه ته ځیر وي او هغه ته باید تیاری ولري.

دویمه مهمه مسئله، چې هغه د نازو انا لپاره ددې سبب شوه، چې باید د خپلو اولادو روزنې ته ملا وتړي، هغه د هغې هغه خوب لیدل وو، چې د هغه په ترڅ کې د پښتنو درانه بزرګ او منلې څېرې ببېټ نیکه دې ته هغه وخت چې ملې مشر میرویس خان وزېږېده وویل: ((دا زوی ښه تربیت که چې لوی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، لوی کارونه به وکا او په زیارت د بیت الله به ځان مشرف کا او له نسله به یې پیدا شي بادشاهان چې دین به روښانه کا)) (۳)

همدا وجه وه، چې نازو انا خپلو اولادونو ته په اوداسه شدې ورکولې او هڅه یې کوله چې هغوی باید پر مادي شته والي برسېره داسې انسانان شي، چې په معنوي ارزښتونو یې هم خلک او د هغو فکرونه پېړۍ پېړۍ روښانه او ویاړمن وهڅول شي. نازو انا خپل مشر زوی حاجي میرخان همداسې لکه چې عصر غوښته کوله او د بېټ نیکه معنوي سپارښتنه وه، وروزه، میرخان یې د پوهې او زده کړې لپاره وګماره: ((ځنګه چې یې مور په خپله عالمه او پوهه مېرمن وه، زوی یې په شپږ کلنۍ په روزنه او تعلیم پیل وکړ په یوه کال کې یې د دین ټول فرایض پرې زده کړل...)) (۴)

نازو انا میرویس نیکه په هغو ټولو خویونو او خصلتونو پوره وروزه، لکه چې لوی خوشال، مفکر خوشال په خپل نامتو اثر ((دستار نامه)) کې د دولسم هنر (۵) تر سر لیک لاندې بیان کړی دی، کله چې مور د دستارنامې هنر لولو بیا په دې پوهېږو چې میرویس خان هغه پښتون دی چې د خوشال خټک ایډیال روزنیز ښوونځی په منځ کې روزل شوی او راپورته شوی دی. نازو انا د کلمې په رښتینې مانا هغه پښتنه مور ده،

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په پوره سپېڅلي احساس يې په دغه برخه کې خپله ونډه په پښتني مينه سرته رسولې ده.

نازو انا په ملي او سياسي ځېره کې:

په دې کې شک نه شته په هغو شپو ورځو کې چې نازو انا او ددې د پلار د واکمنۍ شپې ورځې وې، هغه مهال او هغه وخت داسې وخت و، چې د افغانانو ملي غورځنګ، هغه غورځنګ چې د خپل قام تېر تاريخ، تېر برم او عظمت يې بيا را ژوندي کول، هغه د بريالیتوب پولې ته ورنږدې کېده، هغه رنګينه لاره، چې د روښان او روښانيانو د قربانيو له کربلا څخه د اکوړي په هسکو او ټيټو کې تر خوشال پورې راورسېده، هغه لاره هغه د پت او خپلواکۍ لاره بايد د پښتونخوا تر لويديزې پورې رسېدلې وای، ځکه چې د برې سر منزل يې تقدير د پښتونخوا لويديزه څنډه کړې و، د خپلواکۍ د همدغې رنګينې ناوې د هرکلي په خاطر په لوی کندهار کې نه يوازې د پښتنو زلميو هنګامې وې، بلکې په دغو ځان تېرېدونو کې د پېغلو او ښځو د قربانيو د احساس شور او فرياد د هوتکو په نارو کې بل ډول انګازې کولې، داسې انګازې چې اوس نو زمونږ لوی اتل جهان پهلوان کروړ هم ورته ځوانېده او د مخسورې په دغه بريمينه سوبه کې يې د پښتنو بيرغ اوچت ساته. نازو انا د همدغه غورځنګ پر ټولو اړخونو باندې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهېده او د هغه پر وړاندې يې د قربانۍ ډګر ته توره په لاس وردانګل، د پټې خزانې دروند ليکوال محمد هوتک په دې برخه کې د نازو انا په باب کاږي چې:

((...او مېړه مخې ارتينه وه، چې نارينه يې مېړانه او شجاعت او سخاوت ته حيران وو. روايت دی چې له سقه راويانو چې سلطان ملخی د سور غره ته نژدې په جنګ کې ومړ او حاجي عادل چې د نازو انا وررور و د پلار په انتقام جنګ ته ولاړ، کلا او کور يې نازو انا ته پرېښول، په هغه وخت نازو انا توره په ملا کړه او د جنګياليو ځوانانو سره يې کوراو کلاله تړاک د دښمنانو وساتل...)) (۲)

بله د يادونې وړ مسئله، چې په پښتني ټولنه کې په ملي لحاظ ځانګړې ارزښت لري، هغه د قام په منځ کې د ډوډۍ ماړۍ او سخاوت مسئله ده، دغې مسئلې د نازو انا په څېره کې څرګند او ددې له شخصيت سره تړلي ارزښتونه ځانته غوره کړي دي. معمولاً دې ځانګړتيا د پښتنو په منځ کې تر نازو انا دمخه د شېرشاه او خوشال خان په شخصيتونو او کردارونو کې ځای نيولی دی، د شېرشاه په باب ليکل شوي چې: ((... ځانګړې لوی پخلنځی يې درلود چې په هغې کې به په زرهاوو سورو او پلو عسکرو ته خواړه پخېدل او ورکول به، په دې برخه کې داسې حکم شوی و. که سپاهي دی، که حاکم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی او که رعیت چې وږی وي او پخلنځي ته راشي باید دلته په خوړو باندې موړ شي. چې له دې ځایه بېرته وږی لاړ نه شي، شېرخان په خپل لښکر کې د فقیرانو او مسکینانو لپاره څو لنګرونه پرانیستي وو، چې خواړه خواړه به پکې پخېدل د دغو لنګرونو ورځنی لګښت پنځه سوه اشرفۍ وو.(۷)

د نازو انا په باب هم د هغې د سخاوت او ډوډۍ مارتوب خبره په پټه خزانه کې د اسې کښل شوې ده: ((ما ته خپل پلار حکایت کا چې نازو انا په مېلمستیا او د غریبانو، مسافرانو په پالنه معروفه وه او هر وخت چې په ژمي به د مسافرانو قافلې راغلې، د نازو انا پر کلايي اړول، په سوو سوو مېلمانه به یې روزل او دوی ته یې ډوډۍ ورکوله، چا چې به کالي نه درلودل. لباس یې ورکاوه او د سخاوت نوم یې له خیبره تر کوسانه خپور شوی دی)) دا چې پښتانه تر اوسه هغې ته د انا خطاب کوي دا د هغې د ملي خېرې او د قربانۍ د ارزښتونو په خاطر دی، په پښتنو کې هر څوک ((بابا)) کېدی نه شي او هر څوک ((د نازو انا)) په شان له مینې او عاطفې ډک نوم نه شي ترلاسه کولای، ځکه په پښتنو کې ((بابا)) کېدل او ((انا)) کېدل د ټولو افغانانو د فتوا خبره ده.

نازو انا یوه پښتنه ادیبه:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نازو انا نوم او شعر دومره سره نږدې دي، چې کله د نازوانا نوم اورو تر هر څه دمخه د هغې او چت شعري استعداد او ادیبه طبعه زموږ مخې ته درېږي. نازو انا په پښتنو ښځینه شاعرانو کې هغه شاعره ده، چې له شعر څخه یې د ښکلا، ښځینه عاطفې او پښتني صمیمیت تعبیر کېږي. په پښتو ژبه کې تر اوسه خورا ډېرو ښځو د شعر او شاعرۍ په برخه کې طبعه ازمویلې، له ډېرو ښځو څخه ډېر شعرونه پاتې دي، مګر په ادبي نړۍ کې یې هنګامه دومره توده نه ده. د نازو انا د شاعرۍ په باب په پټه خزانه کې راغلي دي: ((زما پلار هسې ویل: چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتینه وه، چې د خدای تعالی څخه په مناجات یې ډېر اشعار ویل او یو دیوان یې درلود، چې دوه زره بیتونه په کې و او هلته یې ښه نکات ادا کړي وو او داسې یې ویلي وو چې نارینه یې هم نه شي ویلای)) (۹).

د نازو انا څخه د شعر په برخه کې یوه څلوریځه پاتې ده، ددې لپاره چې ددغې څلوریځې په هنري ارزښت پوه شوي وو نو ښه به دا وي چې دلته یې راواخلو:

سحر ګه وه د نرګس لیمه لانده
څاڅکي څاڅکي یې له سترګو څڅېده
ما ویل څه دې ښکلي ګله ولې ژاړې؟

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ویـل ژونـد مـې دی یـوه خولـه خند بـده.

د هنر او هنري پدیدې په باب یو شمېر پوهان دا سې عقیده لري، چې هنر باید ښکلی وي او پـه عین حال کې هنر باید د اخلاقي روزنې دنده هم پـه ټولنـه کې ترسره کړي، د نـازو انـا ځلوریځه زموږ پر وړاندې یوه بشپړه ټولنیزه تـابلو، چې تـر هر څه دمخـه د ټـولنې د اساسي تـوک (فـرد) برخلیـک انځـوروي ږدي، دا چې د نازو انا نور شعرونه زمـوږ پـه واک کې نـه شـته، موږ به د هغې د شعر نور ټولنیز ارزښتونه بل وخت تـه پرېږدو، خو دا بایـد ووایـو، چې د نـازو انـا ځلوریځـه زمـوږ د ختیـزې شاعرۍ د انسان په ار وایي سفر کې خپله لاره په پوره او بشپړه انسـاني وړتیـا سره ایستلې شـي، زه دلتـه یـو مثـال د بنګـالي نامتو شاعر او لیکوال ټاګور له ګیتا نجلي څخـه را اخلم، هغـه د همدغه ((ګل)) په باب چې د یوې خولې خندا تمـه لـري وایـي: دا کوچنیوټی غوندې ګل وشکوه، وایـي خلـه، ځنډمـه کـوه، نـه چې دا ګل مړاوی او په خاورو ولړل شي.

کېدی شي چې ستا په امېل کې بـه ورتـه ځـای پـاتې وي، خو ته یې د خپل لاس د منبود په درد سر لوړی کړه او ویې شکوه، زه ببرېږم چې زما تر خبرېدو دمخه د نذر وخت تېـر نـه شـي زه دا منم چې رنګ یې ډېر تېز نه دی، خوشبو یې کمزورې ده خو تـه د

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل خدمت کار ځيني واخله او ويې شکوه چې دغه يې وخت دی. (۱۰)

دټاګور په هنري کلام کې هم ((ګل)) هم هغسې انځور شوی لکه دنازو انا په ځلوریځه کې، دلته هم ((ګل)) د یوه نیمه خوا برخلیک انځور دی او هلته هم، مګر په دواړو انځورونو کې د هنر وړتیا او شاعرانه نزاکتونه په لوړه شاعرانه او انساني عاطفې سره خپله اغېزه ښندي. د محتوا په لحاظ موږ دنازو انا ځلوریځې ته ورته خورا زیات شعرونه او هنري ارزښتونه موندلای شو، د ختیز له نامتو شاعر علامه اقبال څخه هم یو داسې شعر پاتې دی، چې څو بیتونه یې دادي:

شبی زار نالید ابر بهار
که این زنده گی گریه پیهم است
درخشید برق سبک سیر گفت
خطا کرده یی خنده یکدم است
ندانم به گلشن کی برد این خبر
سخن ها میان گل و شبنم است

دنازو انا د شاعرۍ او ددې د شاعرانه طبعې ډېره مهمه او څرګنده ځانګړتیا او ارزښتیا داده، چې ددې د شاعرۍ اغېزې یوازې پر دې باندې پای ته ونه رسېدې، ددغې سپېڅلې شاعرې انا د شعر برکت و، چې تر دې وروسته ددې اولادونو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعوري توګه د شعر له پراخې لمنې څخه ځانونه لرې ونه ساتل، د شجاعت، سخاوت او دولت تر څنګ يې د انسان د ژوند ددغې مهمې پديدې اهميت هم درک کړ او د نازو انا د شعر او شعري طبعي برکت و، چې زموږ له لوی ملي اتل ميرويس خان څخه هم شعرونه پاتې دي، شاه محمود د خپل بري تر څنګ په ټولو سوبو کې نامتو شاعر ريدي خان مومند له ځان سره ملګری کړی و او تر اصفهان پورې يې له ځان سره بوت، هوتکي شاه حسين هم په خپله شعر وايه او هم يې دربار له شاعرانو او ليکوالو څخه ډک و دا ښکلی شعر دده دی چې وايي:

ښېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم
په تيارو کې د هجران يې له تادور کړم
ښېلتانه دې هسې اوښکې راخپرې کړې
ستا د فکر په ګرداب کې تل عبور کړم
د فراق پرې مې کښېوت و مری ته
په جهان کې يې رسوا لکه منصور کړم
په وصال دې هم ناښاد يمه دلبرې
د ښېلتون فکر په زړه کې ان صبور کړم
د بانو غشي مې وخوړ په ځيګر کې
غمازانو په غمو غمزو مهجبور کړم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلــک یــاد زمــا د عشــق پــه لېونــو کــا
زه حســـين محبــت هســـې مشـــهور کـــړم.
(پټه خزانه ۲۱مخ)

د نازو انا لور بي بي زينبه د پښتو ژبې شاعره شوه، د هغې د شاعرۍ او شعر ويلو خبره هم په پټه خزانه کې محمد هوتک ليکلې ده، د شاهنشاه شاه محمود په مرګ د هغې د غم ويرنه هغه له سوز او ګدازه ډکه ويرنه ده، چې ساری يې په پښتو ادب کې خورا لږ ليدل کېږي، دغه ويرنه د ملي ماتم يوه ناره ده، چې د زينبې له خولې راوځي:

ږغ سو چې وروور تېر لـه دنيـا سـونا
کنــــدهار واړه پـــــه ژړا ســــونا
زړه مـې پـه ويـر کـې مبـتلا سـو نـا
چې شاه محمود لـه مـا جلا سـونا...(۱۱)

دا چې نازو انا زموږ د پښتنو ښځينه وو په منځ کې د ځو بعـدي شخصـيت لرونکـې ښـځه ده، د هغـې نـوم، د هغـې شجاعت، د هغې سخاوت او بالاخره د هغې شاعرانه احساس او تپلپاتې عاطفي دنيا زموږ له ژوند او زموږ د ژوند له تاريخ سره نه شلېدونکې اړيکې لري، د نازو انا خپلواکي او پښتني پت هغې مجسمې ته ورته دي، چې د هغې ترخنګ به افغان

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بچې بې له درناوي تېر نه شي. هوتکيانو د افغانانو د واکمنۍ، فرهنگي شته والي او لوړ افغاني کلتور د استازو په توگه زموږ خلکو او هېواد ته د سرلوړۍ نوم او وياړ گټلی دی او دا ټول د نازو انا د سالمې او سپېڅلې روزنې ثمره ده، ځکه چې ميرويس خان به د خپلو ټولو برياليتوبونو يو سبب خپله مور بلله او ويل به يې: ((زما مور ماته د لويو کارو د انجام وصيت کړی دی زه بايد زيار وباسم چې د مور وصيت پرځای کړم او له خدای(ج) څخه توفيق غواړم)) (۱۲)

اخځونه

۱- عبدالحی حبيبي، ظهرالدين محمد بابرشاه، کابل ۱۳۵۱ل کال

۲- شېرمحمد خان تواريخ خورشيد جهان لاهور، ۱۳۱۱هـ ق کال

۳- محمد بن داود هوتک، پټه خزانه، کابل ټلورم چاپ ۱۳۵۲ل کال، (۱۰۲) مخ

۴- حاجي امان الله هوتک، د خپلواکۍ لمر ځرک، پېښور، ۱۳۶۸ل کال.

۵- خوشحال خان خټک، دستارنامه، کابل، ۱۳۴۵ل کال (۲۵) مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- محمد هوتک، پټه خزانه (۱۰۱) مخ
۷- عباس سروانی، شېرشاهي تاريخ، کابل، ۱۳۵۴ل کال (۲۷۲مخ.
۸- پټه خزانه، ثلورم چاپ (۱۰۲)مخ.
۹- همدغه اثر (۱۰۳) مخ
۱۰- رابندراناتهـ ټاگور، گيتانجلی، د بېنوا ژباړه، کابل ۱۳۵۴ل کال (۶)مخ.
۱۱- پټه خزانه (۱۰۸) مخ
۱۲- حاجي امان الله هوتک، د خپلواکۍ لمر څرک، پېښور، ۱۳۶۸ل کال، (۲۲) مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصر الله (حافظ)

مخمس

څوک زما د زړه په خوږ څه پوهېده
چې جانان زما له خوا نه بېلېده
را په برخه شول د عمر کړېده
په نصیب مې بېلتانه کړه سوزېده
رود د اوښکو مې ګرېوان کې بهېده.

✵✵✵

نه یې ومنل زما زاري عذرونه
په ژړا مې کړه کاڼه اشنا غوږونه
که مې لاړل تر اسمانه فریادونه
ستورو ووهل زما په غم مخونه
خو د یار غوږ ته مې غږ نه رسېده.

✵✵✵

د سره اور لمبه زما په زړه شوه بله
شنه ډډوزه مې د دود تله له ګوګله
سوزېدم په دغه اور لکه خځله
د فراق چغه زما له خولې وتله

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چــې پــه ســرو ســترګو جانــان رخصــتېده.

***

پـه زړه سـخت پـه هـېـڅ رنـګ نـه شـو مهربانـه
پــه دې خپلــه جفــا هــېڅ نــه شــو ســتومانه
هـــې توبــه شــه لـــه دې هســـې مســـلمانه
چــې د غــم پېټــى وا نـــه خلـــي لـــه انســانه
مـــــا ژړل ورتــــــه او دى روانېـــــــده.

***

کـور مـې وران مـال مـې تـالا ژونـد مـې تبا شـو
چـــې د عمـــر وفـــادار مـــې بـــې وفـــا شـــو
د ګـــونګي ټپـــوس وزر راتـــه همـــا شـــو
هغـــه څـــه چـــې چـا ویلـي وو رښـتیا شـو
دا چـــې یـــم د غـــم پـــه نـــم لیمـــه لامـــده.

***

نـه پـوهېږم چـې مـړ نـه شـوم څـه بـلا یـم
چـــې ګـــل لاړه زه ژونـــدى پـــه دنیـــا پـــایم
د هغـــه ســـاعت لـــه خـــوږه بـــه څـــه وایـــم
پوښـتې څـه چـې ولـې هسـې نیمـه خـوا یـم
د غـــم غـــر زمـــا پـــه ســـرو نړېـــده

***

لاهـــو شـــوى د غمونـــو پـــه دریـــاب یـــم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بــې بنيــاد او بــې بقــا لکــه حبــاب يــم
د فــراق د ســرو لمبــو پــه ســر کبــاب يــم
يــم ژونــدی کنــه د مــړو پــه حســاب يــم
دي هېــر کــړي مــې د عمــر خند ېــده.

✵✵✵

پــاس اســمان او لانــدې ځمکــه راتــه اور شــوه
رابيــداره شــاوخوا زمــا پــه شــور شــوه
چــې مــې چغــه د ببلتــون د زړه پــه کــور شــوه
د کــور شــپه مــې لــه ناکامــه نــن پــه ګــور شــوه
څــومره ســخت دی لــه ژوندونــه تېرېــده.

✵✵✵

دوا ړه ســترګې مــې لمــدې ښــکاري پــه اوښــکو
ځای پــر ځای پــه کې تغمې ښکاري د اوښکو
پــه ګرېــوان مــې هــم ولــې ښــکاري د اوښــکو
پــه ژېــړ مــخ مــې سلســلې ښــکاري د اوښــکو
کـــانې هـــم راســـره ســـم وژړېـــده.

✵✵✵

د هجـــران څپـــو اخيســـتی يـــم ډوبېـــږم
لاس وهـــم پښـــې وهـــم کلـــه خلاصـــېږم
وارو پـــار مـــې خطـــا شـــوي دي پـــوهېږم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له دې بلا مې نه شته خلاصېده.

✵ ✵ ✵

لېوني لکه مجنون ګرځم له غمه
یم لوېدلی مینې ستا له جوش و جمه
په اور و سوزې زما نصیبه کمه
چې یوه شېبه مې جوړه نه شوه دمه
په شپه ورځ مې شو په دښتو ګرځېده.

✵ ✵ ✵

چې رسوا یې راز زما د یارانې کړ
رادوڅار یې نوی غم د زمانې کړ
رانه بېل یې ګران زما د پیمانې کړ
زما نوم یې سر د هرې افسانې کړ
رقیب خپله په دې کار و شرمېده.

✵ ✵ ✵

نا ارام چې د پارې په رنګ ته ښورم
د فراق دا اوږد مزل په مخکې ګورم
دین دنیا د یار د مخ په بها پلورم
بې له مینې هر چې وایې هغه اورم
په سکروټو مې ده ناسته پاڅېده.

✵ ✵ ✵

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

راتـه یـاد چـې هغـه نـاز هغـه مکېـز شـي
پـه هغـه دم مـې بربـاد واړه پرهېـز شـي
کـه یـې ورک رانـه د عشـق د سـت اویـز شـي
د غـرور بـب بـه مـې مـات او ریـز مریـز شـي
چاتـه پـښن مـه شـه پـه عشـق کـې ماتېـده.

✵ ✵ ✵

لاس مـې څـه نیسـې طبیبـه نـه رغېـږم
هـر قـدم د نیسـتۍ خواتـه نـږدې کېـږم
سـتا دارو مـې پـه کـار نـه دي نـه جـوړېږم
زه د خپـل زړه پـه مـرض بانـدې پـوهېږم
چـې لـه دې رنځـه مـې نـه شـته رغېـده.

✵ ✵ ✵

خدایه ! کور د غماز وران کړې مخ یې تورکړې
د دوزخ لـه اوره ډک یـې ورتـه ګـور کـړې
پـرې نازلـه لـه اسـمانه هسـې اور کـړې
لولپـه یـې پـه دې اور کـې د زړه کـور کـړې
چـې زمـا پـر حـال هـېڅ ونـه رحمېـده.

✵ ✵ ✵

د ځـوانۍ د بـڼ ګـلان مـې شـول خزلـې
د پیـري خـزان پـرې کېښـودې منګـولې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نــه بــورا ورتــه راځــي او نــه بلبلــې
نــه پــرې وايــي اوس خــوږې خــوږې بــدلې
نــه پــرې شــته دي د توتيــانو چغېــده.

✵✵✵

ای دنيــا دا مــې ژونــدون دا مــې انجــام دی
د ســاقي پــه لاس کــې تــش د ميــو جــام دی
دا لــه کــومې خــوا پــه مــا راځــي الهــام دی
دا چــې خــوږ دی د نــازو انــا کــلام دی
چــې د خيــال پــه غــوږ زمــا ولګېــده
ســـحرګه و د نــرګس لېمــــه لامــــده
څــاڅکي څــاڅکي يــې لــه ســترګو څڅېــده
مــا وې څــه دي ښــکلی ګلــه ولــې ژاړې
ده وې ژونــدې مــې دی يــوه خولــه خندېــده.

۷/۷/۱۳۷۰ راديو

Downloaded from: www.ketabton.com

اکاډمیسین پوهاند عبدالشکور رشاد

د یونس د یوې معما حل

د دولسمې هجري سدۍ په لومړۍ نیمایي کې د پښتو ژبې یو شاعر و، محمد یونس نومېده، دېوان یې درلود، دده د دېوان یوه خورا نفیسه او طلا کاره خطي نسخه د افغانستان د پایتخت (کابل) د پاچاهۍ ارګ په کتابتون کې خوندي وه، دا نسخه د فیض طلب خان اشنغري[1] په پرمایښت پېښوري خطاط زین الدین[2] په ۱۱۷۶هـ ق کال کښلې وه.[3] د دغې

(۱) د اشنغر د سیمې لوی خان فیض طلب خان محمد زي (د تاریخ احمد شاهي محمود زي) د عبدالصمد خان (۱۱۷۴ هـ ق شهید) درانی احمد شاه (۴۱۹مخ) کې فیض تالاب خان چاپ سویدی، د سمون وړ املایي تېروتنه ده، فیض طلب خان د پلار تر مرګ (۱۱۷۴هـ ق) وروسته، د لوی احمد شاه بابا(رح) (۱۱۲۰- ۱۱۸۲هـ ق) له خوا د اشنغر د خان په توګه ومانه سو، د تیمورشاه سدوزي د پاچاهۍ (۱۱۸۲- ۱۲۰۷ هـ ق) تر وروستیو کلو پورې د اشنغر خاني دده وه، په پښتانه شعرا (۱- ۲۰۲ مخ کې فیض طلب خان توپچي باشي لیکل شوی سهي خبره نه ده، فیض طلب خان توپچي باشي (د پښتني شاعرۍ د دراني عایشې ځوانیمرګ زوی د یونس د دغه دیوان تر امتنساخ شپږ ویشت کاله وروسته (په ۱۲۰۲هـ ق) په کابل کې زېږېدلی دی.

(۲) د دولسمې هجري سدۍ په دوهمه نیمایي کې زین الدین د پېښور له نامتو خطاطانو څخه و، د پېښور د پښتو اکاډمۍ په کتابتون کې د سکندر خان خټک دېوان او د ټونک د پښتنو نوابانو په کتابخانه (اوس د ډهلي په موزیم) کې د ملا علم اپریدي دېوان دده په خط خوندي دي.

(۳) د یونس د دیوان دغه نفیسه خطي نسخه اوس د افغانستان په ملي ارشیف کې ساتله کېږي. (و ګ. فهرست نسخ خطي پشتو ارشیف ملی افغانستان ۱۱۱ګڼه ۷۵مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library
Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نسخې له مخې څخه د یونس دېوان په ۱۳۵۶ل (۱۹۷۷ع) کال د پښتو ټولنې له خوا د کابل په دولتي چاپخانه کې چاپ شوی دی، خطاط یې نصیر هنر پښتون دی، سریزه او حاشیه ښاغلي څېړندوی (سرمحقق) عبدالله خدمتګار بختاني پرې لیکلې ده او دده په قول یې له خپله انده سره د متن ځینې تېروتنې هم سمې کړې او سهي کړې دي[۴] ښاغلی څېړندوی خدمتګار په سریزه کې دا هم لیکلي دي:

((په اصل کې) دعلت د تورو هېڅ مراعات نه دی سوی ناسخ کله لیکلي دي کله نه، موږ د لیک دغه برخه هم د چاپي نسخې لپاره سمه کړې ده.)) [۵]

د یونس ددغه چاپي دېوان په دولسم مخ کې د شپاړسمې غزلې مقطع داسې چاپ شوې ده:

((چه سل شپږ پنځوس و دوه اویا دوه نام که
هغه یوه ګنه یونسه په ابجد ستا))

دا بیت یوه معما ده او له معموله سره سم هېڅ ناسخ حق نه لري چې په معما کې لاس ووهي او د خپل وخت له لیک دود سره یې سمه کړي، خو ما باور نه درلود چې دغه معما به د یونس په چاپي دېوان کې له لاس وهلو خوندي پاتې سوې وي،

[۴] و ګ. د یونس د دېوان سریزه د ېرشم مخ.
[۵] و ګورئ د یونس د دېوان سریزه یو دېرشم مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه مې نو د یونس د دېوان خطي نسخه وکتله، هلته چې دا بیت د شپاړسم مخ دریېم بیت دی، ما ولید ، چې د چاپي نسخې ((دوه)) ((دوه)) کلمو پرځای په دغه خطي نسخه کې ((دو)) ((دو)) لیکلي دي، زما په خیال د بیت په لومړي نیم بیتي کې د دوهم ((دو)) تحریف د معما حل ته څه کړکېچ هم ورپېښ کړی دی.

د یونس په دېوان کې نورې معماوې هم شته، د دغو معماوو حل ته تر ټولو دمخه د څمکنو میامحمدي صاحبزاده رحمة الله علیه (۱۲۲۰ هـ ق مړ) ځیر سوی او د ځینو معماوو حل ته یې وخت موندلی دی، خو زموږ تر بحث لاندې معما په هغو معماوو کې ده، چې نوموړی میامحمدي صاحبزاده (رح) نه ده حل کړې او د یونس د چاپي دېوان حاشیه لیکونکی ښاغلی څېړندوی خدمتګار د دولسم مخ په پنځمه حاشیه کې د دغې معما د پرانیستلو په باب داسې کښلي دي:

((دا بیت هم د یونس په نامه معما ده[۲] او په دې توګه حلېږي: که یو سل و شپږ پنځوس له دو اویا سره یوځای کړو ، نو دوه سوه اته ویشت ترې راوځي، که د ابجد کلمې توری (اب ج د) د ابجد په حساب وګڼو لس ترې جوړېږي، چې دا لس په

[۲] د یونس د نامه یوه بله معما تر دغې وړاندې (د چاپي دېوان په لسم مخ کې) تېره سوې ده.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورتني عدد واچوو دوه سوه اته دېرش کېږي، د یونس د کلمې توري (ی و ن س) د ابجد په حساب یو سل و شپږ ویشت کېږي چې دوه ځلې یې وګڼو نو هماغه دوه سوه اته دېرش تر پې جوړېږي، یعنې:

۱۵۲+**۷۲**+۱۰= **۲۳۸** تقسیم (۲) = **۱۲۶**= ((یونس))

زما خیال دادی، چې د ښاغلي څېړندوی خدمتګار د فکر نوکانو د یونس د دغې معما غوټه ښه نه ده سپړلې، دده په حل کې یوه کمزوري او یوه تېروتنه سته، کمزوري یې داده چې د تاریخي مادې د عددونو (**۱۵۲**+**۷۲**) پر مجموعه (**۲۲۸**) باندې چې یې د ابجد کلمې ابجدي ارزښت یعنې لس زیات کړی دی، د هغه لپاره هېڅ قرینه نه شته او نه ده ښوولې ده، تېروتنه یې داده چې د دوه سوه اتو دېرشو نیمایي یو سل و شپږ ویشت نه کېږي، بلکې یو سل و نولس کېږي یا په بل عبارت د یونس د نامه ابجدي ارزښت، چې یو سل و شپږ ویشت کېږي که دوه چنده کړو، دوه سوه دو پنځوس ځنې جوړېږي، مګر د تاریخي مادې لپاره د ښاغلي څېړندوی خدمتګار تکمیلي عدد دوه سوه اته دېرش دی[۷] چې تر دوو سوو دوه پنځوسو څوارلس کمېږي او محتاج الیه عدنه پوره کوي. د یوه پېښوري لیکوال

---

[۷] د معما د حل په عملیو کې یو عمل تکمیلي نومېږي، د تکمیلي عمل یو راز دادی چې تاریخي ماده د څو کلمو یا څو عددونو له یوځای کولو څخه لاسته راشي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلي قلندرخان مومند هم دغې تېروتنې ته پام شوی او په یوه مقاله کې یې چې د یونس د دېوان شهادت یې عنوان دی د دغې معما د پورتني حل تېروتنه داسې په ګوته کړې ده:

((دا حساب په دې لحاظ ښخي غلط دی، چې د یونس د نامه[٨] عدد چې دوه ځلې وشمارلی شي نو دوه سوه دوه پنځوس ترې جوړېږي او چې د شعر دوه سوه اته د برش په دوو وویشلی شي نو یو سل و نولس کېږي.))[٩] د دې تېروتنې د ښوولو په څنګ کې ښاغلی قلندر خان مومند د معما هغه حل هم وړاندې کوي، چې ده را ایستلی او په خپل خیال یې سهي ګڼلی دی، په دغه باب د نوموړي لیکنه داسې ده:

((په دې شعر[١٠] کې د یونس د اب (پلار) او جد (نیکه) د نومونو عدد ښیلی شوي دي[١١] که د ترتیب په رعایت سل شپږ پنځوس د هغه د پلار نوم دی نو دوه اویا یې د نیکه نوم دی او که د شعر وزن له کبله ترتیب ساقط شوی وي، نو بیا دو اویا یې د پلار او سل شپږ پنځوس یې د نیکه نوم دی...

---

[٨] په اصل کې: نوم

[٩] د دغه اقتباس په وروستۍ جمله کې چې د شعر کلمه راغلې ده، له هغه څخه د قلندرخان مراد د ښاغلي څېړندوی خدمتګار تکمیلي عدد دی.

[١٠] له شعره څخه د قلندر خان مراد زموږ تر بحث لاندې بیت او معما ده.

[١١] ښاغلی قلندرخان د خپل فکر په چاره ابجد کلمه پر منځ دوه ځایه کړې ده له ((اب)) څخه یې د پلار او ((جد)) څخه یې د نیکه معنا اخیستې ده، اب او جد دواړې عربي کلمې دي چې د پلار و نیکه معناوې لري.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر مضمون کې ((دوه نام)) هم په دې دلالت کوي، چې يو سل و شپږ پنځوس او دوه اويا دوه نومونه دي، (اوس نو څېړنه په کار ده چې) دا يو سل شپږ پنځوس او دوه اويا د چا نومونه دي؟ هسې خو ددې عددونو ځينې ډېرې نامې جوړېدی شي خو هر کله چې د دېوان په حاشيه د معمو حل د محمدي په دستخط شوی دی، نو په کار دي، چې ددې عدد اولنی تعلق ((محمدي)) سره فرض کړی شي او په دې لحاظ چې موږ حساب وکړو، نو محمدي جان ټيک يو سل و شپږ پنځوس راووځي او دا هم حسن اتفاق دی، چې د احمد جيو اعداد دوه او يا دي له دې نومونو سره د جان او جيو لاحقې دا څرګندوي چې احمد جيو مشر او محمدي جان کشر دی، نو په دې حساب احمد جيو د يونس نيکه او محمدي جان د هغه د پلار نوم کېدی شي او که د دوه او يا نه مطلب يو سل و ثلوېښت واخيستی شي نو سل شپږ پنځوس نه يوسف او سل و ثلوېښت نه يسع راوتی شي[١٢] چې د يونس په شان د هغو نبيانو نومونه دي چې قران کريم کې يې ذکر راغلی دی.))

زموږ تر بحث لاندې معما چې ښاغلي قلندرخان پر دوو برخو وېشلې او د يونس شاعر د پلار و نيکه نومونه يې ترې

[١٢] د پښتو په نومونو کې ((يسع)) ما تراوسه پورې نه دی اورېدلی، ښايي د پېښور په سيمو کې داسې نوم وي. (؟)

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زېږولي دي، ماته د بيا غور وړ ښکاري، زه ګومان کوم د ((نام)) په کلمه کې چې کومه توريه سته، هغې د ښاغلي قلندر خان فکر له لارې ايستلی او د ((نام)) غير مقصودي مګر نژدې معنا ته يې متوجه کړی دی، وړاندې تر هغه چې د دغې معما په باب زما حل، د مقالې ګرانو لوستونکو ته وړاندې کړم لازمه بولم د ((نام)) کلمې پر توريه او ايهام وغږېږم ځکه چې زما په حل کې د دغې توري لويه برخه شته:

نام کلمه د عربي ((اسم)) په معنا په خورا جزوي بدلون په ډېرو اندو اروپايي ژبو کې باب ده، حتی په جاپاني ژبه کې هم name د نامه معنا لري، زما په خيال په دغه تر بحث لاندې معما کې د نام کلمې دغه معنا غير مقصوده معنا ده.

((نام)) (د ميم په زور) په عربي ژبه کې د ((بيده سو)) معنا لري په عربو کې متل دی: نام عصام ساعة الرحيل. يعنې عصا د کوچ په وخت کې بيده شوه [۱۳] عربان خوب ته نوم وايي، د نوم بله معنا بيده کېدل دي چې ((غشی)) يې هم بولي، نائمه مرګ ته هم ويل کېږي[۱۴] عربان وايي نومت النار يعنې اور مړ شو، نومت الابل: اوښ مړ شو، نومت الريح: باد ودرېدی،

(۱۳) وګ. فوائد الاداب فی الامثال والاقوال السائرة عندالعرب او مجمع الامثال (د ابوالفضل ميداني تاليف.

(۱۴) په عربو کې متل دی: النوم اخ الموت (وګ. خزينة الامثال) په دغه متل کې نوم (خوب) مشبه او قوت (مرګ) مشبه دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(نومه) او (نوم) د ګمنام او بې اعتباره سړي معنا لري، نام الثوب: جامه زړه شوه، نامت السوق: د پلاني شي بازار ولوېدی ارزانه شو، څوک يې نه رانيسي د نوم کلمې د غه وروستي معنا ګانې مجازي دي[۱۵].

زما په خيال په دغه تربحث لاندې معما کې د نام کلمې د عربي معنا مجازي اړخ مقصوده ده خو دا معنا يې دومره لرې پرته ده چې د ډېرو ادبي څېړونکو له سترګو يې ځان نهام کړی دی او بې له ډېره تتبعه چاته اسانه په لاس نه ورځي.

د يونس ددغې معما حل زما په خيال داسې دی: تاريخي ماده يوازې په لومړي نيم بيتي کې ده، دوهم نيم بيتی په تاريخي ماده هېڅ اړه نه لري.

د لومړي نيم بيتي سل شپږ پنځوس او دواو يا چې سره يوځای کړو دوه سوه اته ويشت لاسته راځي، (دمرګ، ګمنامی، بې اعتباری، نام قرينه ده، چې په عربي کې مجازا ارزاني، کوټه کېدلو (کساد) معناوې لري او دلته د نفی، ايسته کولو، له منځه وړلو او له اعتباره لوېدلو حکم کوي موږ به ددغه حکم (دونام که) په اغېزه د ((دو کلمې يونس

(۱۵) وګ مختر الصحاح، صرائح، منتهی الارب فی لغات العرب، المنجد، لاروس المعجم۱۳۲مخ القاموس العصری۷۴۴مخ او نور...

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابجدي ارزښت چې لس دی، له دوو سوو اتوویشتو څخه وباسو دوه سوه اتلس به پاتې شي[۱۲] او د محمد ابجدي ارزښت چې لس دی، لاس ته راسي، د معما د حل صورت به په اعدادو داسې وي:

۱۵۲+**۷۲**= **۲۲۸**- (دو=۱۰) = (**۲۱۸**= **محمد** یونس). په پای کې د دغې معما د حل په باب، د پښتو ادب د ښاغلو څېړونکو نظرونو لار څارم، په درناوي.

---

(۱۲) دغې عملیې ته تخرجه ویله کېږي، د یونس د نامه په دوو نورو معماوو کې هم د تخرجې له عملیې څخه کار اخیستل شوی دی. (وګ. د یونس د چاپي دېوان ۱۰-۱۸۸مخونه.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاندید اکاډمیسین محمد رحیم الهام

محمد هوتک او محمد یو شاعر دی که بېل کسان دي؟

سرمحقق زلمی هېوادمل د لیننګراد د ختیځ پوهنې د انستیتیوت په خطي کتابونو کې د فوایدا شریعت د یوې خطي نسخې په پای کې د ((محمد)) په نامه د یوه شاعر یوه غزله موندلې ده.[1] ده دا غزله ((د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع)) په رساله کې رانقل کړې او ویلي یې دي، چې ښایي دغه ((محمد)) د ((پټې خزانې)) مولف ((محمد هوتک)) وي چې دغه یوه غزله یې په دې نسخه کې نقل او خوندي شوې ده. هېوادمل دغه غزله له هغې غزلې سره پرتله کړې ده، چې محمد هوتک د پټې خزانې په پای کې د خپل شعر د نمونې په توګه راوړې ده او دې نتیجې ته رسېدلی دی، چې د فوایدا شریعت د قلمي نسخې غزله چې دده د کتاب ((د پنځمې برخې یوولسمه نمره غزله ده، له محمد هوتک څخه پرته د بل شاعر

(۱) زلمی هېوادمل، د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۶۲، ۱۴۹-۱۲۴مخونه.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شي کېدی.))[۲] خو سره له دې هم، ښاغلی هېوادمل چې يو دقيق او ځيرک سرمحقق دی، غواړي چې دغه مساله نوره هم وسپړله شي چې مبادا ده په خپل دغه قضاوت کې اشتباه کړې وي. نو له مانه يې هم وغوښتل چې خپله رايه په دې باب کې څرګنده کړم، چې که دی په خپل قضاوت کې تېروتلی وي خپله سهوه اصلاح کړي. ما د سرمحقق هېوادمل دا غوښتنه ومنله او دا دی هڅه کوم چې که وکولای شم د پرتليزې سبک پوهنې د اصولو په رڼا کې دغه مساله وڅېړم.

سوال:

ايا هغه غزله چې هېوادمل په لېننګراد کې د فوايدا شريعت په خطي نسخه کې موندلې ده د پټې خزانې د مولف محمد هوتک ده که د کوم بل محمد چې لاتراوسه پېژندلی شوی نه دی؟

دې سوال ته د يو تقريبي سم ځواب د موندلو لپاره لومړی د هغه ميتود چوکاټونه راوړم چې دلته يې تطبيقول غواړم.

د ځينو پوهانو په عقيده، د سبک پوهنې ساحه پر نهو برخو باندې په دې ډول وېشله کېږي:

۱- سيمه ييز واحد سبک

[۲] زلمی هېوادمل، د پښتو ادبي تاريخ خطي منابع، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبياتو مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۶۶ل کال، ۱۴۹-۱۲۴مخونه.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- ملي سبک
۳- په یوه دوره کې د یو ملت د سبک شریکې ځانګړتیاوې
۴- د یو دریځ، مکتب یا نهضت سبک
۵- د یو لیکوال فردي سبک
۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې.
۷- د یو اثر سبک
۸- د یو اثر د یوې برخې سبک
۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یادشوو هنري پوړیو باندې اغېزه کوي.

د دغه دوو غزلونو په برخه کې د دوو فرضیو د اقامې امکان شته:

لومړۍ فرضیه: دا دوې غزلې به د دوو تنو وي.
دویمه فرضیه: دا دوې غزلې به د یوه شاعر وي.

د دواړو فرضیو د ازمویلو لپاره له عین میتود نه کار اخیستلای شو. زموږ لومړۍ هڅه به دا وي چې په پاسنیو نه ګونو ساحو کې هغه چوکاټ پیدا کړو، چې دغه دوې غزلې د قرینې، منطق او کمیت له مخې په کې واچولای شو. پاتې دې نه وي، چې د یوې علمي فرضیې د سموالي او نا سموالي د ثابتولو لپاره د data کمیت ډېر اهمیت لري.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یعنې هر څومره چې data زیات وي، همغومره د څېړنې نتیجه ډاډمنه وي. خو له بده مرغه data ډېر کم دی، یعنې صرف له دوو لنډو غزلونو څخه د سبکي عناصرو او ددغو عناصرو د جوړښت د کلیت پشانتیا او بېلوالی په یقیني توګه نه شو معلومولای.

خو موږ به خپله هڅه ونه سپموو.

او س خپله data را نقلوو: د محمد هوتک غزل:

ساقي، پاځه، د سرو ملو ډک یو جام را
ستا له غمه نا ارامه یم، ارام را
بې له میوو د سهار نندارې څه کړم؟
پسرلی شو، د خوښۍ ښه پیغام را
دنیا پاته ده، ښادي مو یو ګړۍ ده
یو ګړۍ مې خوښ که، مې کړې انعام را
د بېلتون په تاریکو کې مې زړه شین شو
رڼا لمر د جام د میوو په ظلام را
ناکامیو د دنیا مې کام را تریخ کا
چې مې خوږ کا کام، ترخه و مانا کام را
نه نشاط شته، نه مستي سته، نه رندي سته
چې سم رند هغه او به علی الدوام را

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه اوبـو مـې سـوې زړګـی لـړ ځـه راتـود کـه
محمـــد تـــه د اوږدک یـــو هســـې جـــام را.

د محمد غزل:

نـه کـړې پـه هېچـا بانـدې صـرفه هجرانـه، تـه
یـار دې لـه مـا بېـل کـړ مـا پـه دوه سترګو کاتـه
دا ترابـه مـا نـه ول چـې بـه یـار لـه مـا جـدا کـا
ځکـه مـې پـه خیـر د یـار و مـخ وتـه کاتـه
مـه وایـه خنـدان ګـل دې بېـل کـړی لـه بوسـتانه
ولاړه پــه ارمــان بلبــل لــه ګلــو الواتــه
تـور بانـه دې غشـي نـاوکي کـړه مـا پـه وژنـې
ولـې صـرفه نـه کـړې، تـر زړګـي مـې وخاتـه
نجونـه زلمـي واړه تـورو خـاورو لـره درومـي
تـــور اوبـــل و ځنـــې و لحـــد تـــه پرېواتـــه
ولاړه د ... کــــــړه ولاړه نــــــه ســـــــتنېږې
یـــار یـــې ځنـــې بېـــل کـــړئ محمـــد یـــې وناتـــه

اوس، راشئ وګورو چې خپله data په کومو چوکاټونو کې ازمویلای شو:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- سیمه ییز واحد سبک: زموږ data په دې چوکاټ کې ځېړل کېدی شي.
۲- ملي سبک: په دې چوکاټ کې ځېړل کېدی نه شي.
۳- په یوه دوره کې د یو ملت د سبک شریک خصوصیتونه: په دې چوکاټ کې هم ځېړل کېدی نه شي.
۴- د یو دریځ، مکتب، یا نهضت سبک: په دې چوکاټ کې هم نه شي ځېړل کېدی.
۵- د یو لیکوال فردي سبک: په دې چوکاټ کې ځېړل کېدی شي.
۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې: په دې چوکاټ کې نه شي ځېړل کېدی.
۷- د یو اثر سبک: په دې چوکاټ کې هره غزله لومړۍ جلا ځېړل کېدلای او بیا دواړه سره پرتله کېدی شي.
۸- د یو اثر د یوې برخې سبک: په دې چوکاټ کې نه شي ځېړل کېدی.
۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یاد شوو هنري مرحلو باندې اغېزه کوي. په دې چوکاټ کې هم ځېړل کېدی نه شي.

لومړی:

د سیمه ییز واحد سبک په چوکاټ کې.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوا ړه غزلې د ژبنيز جوړښت له مخې په لهجوي لحاظ پـه دې لاندينيو پوړيو کې تحليل او پرتله کوو:

۱- فونو لوژيک جوړښت.

۲- لګزيک جوړښت

۳- مورفولوژيک جوړښت

۴- سنيتا کتيک جوړښت

موږ پوهېږو ، چې د محمد هوتک لهجه د کندهار داده، چې په خپله د پټې خزانې د نثر متن يې ثابتوي.

الف- فونولوژيکه پرتله:

د پښتو پـه ګرافيمي سيستم کې ددې ژبې ټولې فونتيکي ځانګړتياوې نه شي منعکسېدی. په غزله کې ، سره لـه دې هم، د پټې خزانې د قلمي نسخې د ليک دود لـه مخې يوازې يوه کندهاري ځانګړنه موندلای شو:

((پسرل سو ، زړه شين سو ، نه نشاط سته، نه مستي سته، نـه رندی سته، چې سم رند.))

دکندهار په لهجه کې د ((سول)) د مادي ټول مشتقات په (س) ويل کېږي او دغه فونيم په همدې کلمه کې د نورو لهجو له (ش) سره تقابل لري:

کندهار	نورې لهجې
سوم	شوم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوو	شوو
سوی	شوی
سواست	شوئ
سو	شو
سول	شول

خو د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې د فونيميک جوړښت بېلګې نه شته.

ب- لګزيکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د کندهار د لهجې خاص لګزيکي عناصر نه ليدل کېږي. خو د محمد د غزلې د دويم بيت په لومړۍ مصرع کې د ((ترا)) کلمه او د ((مانه ول)) جمله چې د نورو لهجو له ((مانه ويل)) سره تقابل لري، د کندهار د لهجې څرګندې لګزيکې بېلګې دي. همدغسې د محمد دغزلې په مقطع کې چې وايي:

يار يې څنې بېل کړئ محمد يې وناته

د کندهار د لهجې دوې نورې بېلګې شته دي: ((کړئ)) او ((ناته)).

په کندهار کې د ((کړئ- کی)) شکل (چې مورفولوژيک خصلت هم دی) د واحد غايب د صيغې لپاره د نورو لهجو له

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((کړ- که)) سره تقابل لري او ((ناته)) د ((نتل)) له مادې څخه ما په خپله په نورو لهجو کې نه دی اوربدلی او زما له پوهې سره سم دغه شکل هم د کندهار د لهجې مميزه ګڼل کېدی شي.

ج- مورفولوژيکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د ((کا)) او ((را)) شکلونه د ((کړ)) او ((راکړه-راکه)) په ځای؛ ((پاته ده)) د ((پاتې ده))؛ ((دبېلتون په تاريکو کې)) د ((بېلتانه په تاريکيو کې)) په ځای ((کاته، الواته، وخاته، پربواته، وناته)) د ((کوت، الوت، وخوت، پربووت، وکوت (چې مانه دی اوربدلی) په ځای او ((وما ناکام را)) د ((ما ناکام ته راکه)) په ځای ټول د کندهار د لهجې مورفولوژيک مميزات څرګندوي.

په دې غزله کې ((کا)) او ((کړ)) دواړه راغلي دي. په همدې توګه ((نجونه زلمي واړه)) بايد د نورو لهجو په شان ((نجونې زلمي واړه)) وي.

نو د مورفولوژيک جوړښت له مخې د محمد شعر د کندهار د لهجې خورا زيات مميزات لري.

د- سنتاکتيکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې ((يو ګړی دی)) د ((يوه ګړۍ ده)) په ځای؛ او بله پلا ((يو ګړی)) د ((يوه ګړۍ)) په ځای؛ ((رڼا لمر)) د روڼ لمر)) په ځای، ((ناکاميو د دنيا)) د ((دنيا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دناکامیو)) په ځای (چې په پټه خزانه کې ډېر زیات راغلی دی) کارونې د کندهار د لهجې او د محمد هوتک د سبک له ممیزاتو څخه دي.

د محمد په غزله کې ((په دوه سترګو)) د ((په دوو سترګو)) په ځای؛ ((د یار ومخ وته)) د ((د یار مخ ته) په ځای ((یار له ما جدا کا)) د ((یار له مانه (څخه شکه))) په ځای او ((ولحد ته)) د ((لحد ته)) په ځای کارونې د کندهار د لهجې د عباراتو د جوړونې ممیزې دي.

له دې پرتلې څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې: د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې فونولوژیک عنصر نه شته، مګر د لګزیک، مورفولوژیک او سنتاکتیک جوړښتونو او عناصرو له مخې د سیمه ییز واحد سبک دومره کافي ځانګړنې لري چې په پوره یقین سره ووایو: محمد د محمد هوتک په شان کندهاری لهجه لرله او نو ځکه کندهاری دی.

دویم: د فردي سبک په چوکاټ کې

الف- شکلي جوړښت: په متعارفه معنا دواړه تونې غزلې دي. د محمد هوتک غزله ((۷)) بیته او د محمد دا ((۲)) لري او وزن له مخې د عبدالحمید مومند د هغې غزلې غبرګون دی چې داسې شروع کېږي:

الهي د محبت سوزو ګذار را

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اوړکې د سهي سمندر ساز را

چې د فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن عروضي وزن لري. خو د محمد غزله بېل وزن او بېله قافيه لري او د مفتعن مفتعن مفتعن فع په عروضي وزن که ده.

د محمد هوتک د غزلې د مطلع لومړۍ مصرع او د مقطع وروستۍ مصرع د ((جام)) شايګانه قافيه او د محمد د غزلې مطلع او دويم بيت د ((کاته)) شايګانه قافيه لري. د محمد هوتک د غزلې د دويم بيت دويمه مصرع، يعنې ((پسرلی سو د خوښۍ ښه پيغام را)) د وزن سکته ګي لري او بايد داسې ولوستله شي: پسرلی سو د خوښيه ښه پيغام را)). د محمد د غزلې د پنځم بيت دويمه مصرع، يعنې:

((تور اوربل و څڼې و لحد ته پرېواته)) ګرامري نيمګړتياوې لري: لومړی دا چې ((تور اوربل و څڼې)) بايد ((تور اوربل او څڼې)) ولوستل شي او دويم دا ((پرېواته)) فعل دوه فاعله: ((تور اوربل او څڼې)) لري، خو فعل مفرد دی او د عدد له نظره د جملې ددې دوو توکونو ترمنځ مطابقت نه شته. د ګرامري جوړښت په لحاظ بايد دغه مصرع په دې ډول وي: ((تور اوربل او څڼې و لحد ته پرېوتل)).

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د شکلي جوړښت په لحاظ د واړه شعرونه نیمګړتیاوې لري، په تېره بیا په دواړو غزلو کې د شایګانه څخه د ځان ژغورلو پروا نه ده ساتل شوې.

ب- محتوایي جوړښت: دواړه غزلې لریک خصلت لري؛ خو د دواړو اصلي تیمونه سره توپیر لري. د محمد هوتک په شعر کې، شاعر ساقي ته خطاب کوي او شراب ترې غواړي او ډېر شراب غواړي او مدام یې غواړي او شراب ځکه غواړي چې شاعر د ساقي له غمه غمجن دی، نو په پسرلي کې هم له ښادۍ نه برخه نه لري. د بېلتانه په تاریکو کې یې زړه شین دی. په دنیا کې ناکامه دی، نشاط، مستي او رندي نه لري او دنیا هم بې بقا ده. په شعر کې د عرفاني روحیې سوز او صمیمیت منعکس شوی دی. د غم او ښادۍ د تضاد موضوع د شعر محتوا ته فلسفي رنګ او د دنیا بې بقاتوب ورته دیني، عرفاني پرداز ورکوي، دغه ټوټه که څه هم غزله ده او په غزلو کې عرفاً د موضوع وحدت، چې شراب غوښتل او د دغې غوښتنې دلایل دي، په ډېره ښه وجه ساتل شوي دي او شعر ته یې منطقي- عاطفي قوت ورکړی دی.

خو محمد په خپل شعر کې ((هجران)) ته خطاب کوي او سر ترپایه دغې موضوع ته انکشاف ورکوي. دغه ټوټه په حقیقت کې ((مرثیه)) ده، ځکه د شاعر محبوبا داسې تللې ده، چې بیا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه راستنېږي: تور او ربل او څنې یې په لحد کې پربوتې دي. په دغه شعر کې ((هجران)) د ((مرګ)) سمبول دی. شاعر هم د خپلې محبوبې په مرګ کې غمجن دی او هم په خپله خپل ځان ته تسل ورکوي. په دې شعر کې هم عرفاني روحیه منعکسه ده او دا چې وایي نجونې او زلمي واړه تورو خاورو لره درومي د خپل ځان د تسل لپاره منطقي استدلال کوي او د محمد هوتک په شان خپل شعر ته منطقي - عاطفي قوت ورکوي. په دې شعر کې هم د موضوع وحدت او تمامیت ساتل شوی دی. نو دواړه شعرونه په سبکي لحاظ عمومي پشانتیاوې لري او دا فرضیه قوي کوي، چې دواړه شعرونه به د یوه سړي وي.

دریېم هنري جوړښت:

په دې برخه کې باید ددغو دواړو غزلو د خیال صورتونو (یعنې ایماژونو) چې تشبیهاتو، استعاراتو، کنایاتو، اساطیرو سمبولونو او تشخیصاتو (یعنې د بېځایه شیانو ذیروح انګارلو) شرحه او پرتله وشي.

د محمد هوتک په شعر کې طباق، تجنیس او استعارې، مګر ډېر لږ راغلي دي، یعنې ایماژونه په کې کم دي، خو د شعر ژبه، وزن، د الفاظو انتخاب او رواني په دې حد کې دي، چې دغه ټوټه ما ته سهل محتنع غوندې برېښي او په نسبي صورت یو ښه مکمل شعر دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د محمد غزل ایماژونه ډېر لري. سمبول لري، تشخیص لري، د اشعات صفت په کې شته او په عمومي توګه د محمد هوتک تر شعر هنري بډاليتوب لري، مګر د محمد هوتک د شعر په شان رواني نه لري. زه د اختصار د رعایت په خاطر له تفصیل نه تېرېږم.

نتیجه:

۱- محمد هوتک او محمد د یوه سیمه ییز سبک پیروان، یعنې دواړه د خپلو شعرونو د فونولوژیک، مورفولوژیک، سنیتاکتیک او لګزیک جوړښتونو په لحاظ ښخي مشارکت لري. نو دواړه د یوې سمیې، یعنې د کندهار دي.

۲- دواړه د غزلو په ویلو کې پوره مهارت لري او دواړو د شعر په دې ډول کې د موضوع تمامیت او کلیت سالتی دی.

۳- دواړه په خپلو شعرونو کې په قافیو کې ((شایګان)) لري، یعنې په دې برخه کې بې پروا دي.

۴- د دواړو د غزلو په محتوا کې په فکري، عاطفي لحاظ یو ډول طرز لیدل کېږي.

دغه مشترک وجوهات دې فرضیې ته قوت ورکوي، چې ګوندې دغه دواړه غزلې د یوه شاعر وي. یعنې دواړه د محمد هوتک د قریحې محصولات دي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې فرضيې قوت عجالتاً په سلو کې اتيا و ته رسېږي، شل په سلو کې نور هغه وخت اثباتېدی يا زموږ دغه فرضيه بالکل نفې کېدی شي، چې د محمد هوتک او د محمد نور منظوم يا منثور اثار هم پيدا شي او زموږ د کميت د څېړنې لپاره دومره کافي شي، چې د غوڅ قضاوت علمي امکان ميسر شي.

د مامورينو کارته

کابل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سخنی چند پیرامون ماخذ شناسی پټه خزانه

پټه خزانه تذکرة الشعرای قدیم زبان پښتو است، که نمونه های کلام پنجاه ویک شاعر زبان پښتو با احوال مختصر انها درین تذکره یافت میشود.

تذکرة الشعرای پټه خزانه بین سالهای ۱۱۴۱-۱۱۴۲هـ ق به امر پادشاه فرهنگدوست و شاعر دودمان هوتکی شاه حسین هوتک در کندهار تالیف شده است.

مولف این گنجینه پر بهایی ادبیات پښتو محمد هوتک نام دارد، که منشی ادبی، دربار بود(۱) درباره محمد هوتک بایست یاد اور شد که وی پس از سقوط قصر نارنج از کندهار به مناطق هوتک نشین رو اورده، و در دامنه های کوه مشهور (سورغر) در منطقه سیوری از توابع کلات مسکن گزیده است. کاریزی و دیهی را اباد ساخته است، که ازین ده هنور هم بنام (مموکلی)) موجود بوده، و کاریز ده نیز بنام مموکاریز مورد استفاده باشنده گان ان دیار است.

مطالعه و ارزیابی دقیق و بیطرفانه پټه خزانه از نظر میتود های معاصر و پیشرفته، سبک شناسی ادبیاتشناسی نشان

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

میدهد که این اثر کتابیست طبیعی، و بنا بر ضرورت فرهنگی ان روز کار تالیف شده است. پته خزانه را بمعیار های امروزی سبک شناسی و ادبیات شناختی پوهاند داکتر محمد رحیم بر رسی نموده و نتایج بررسی های استاد الهام حاکی از اصالت متن پته خزانه از نظر سبک شناسی تواند بود ، پژوهش نموده استاد الهام مارا باورمند مسیازد ، که متن پته خزانه از لحاظ سبک شناسی به هر گونه پرسشهایی نقادان جواب داده میتواند در پهلوی میتودهای نوین سبک شناسی میتوان پته خزانه را به شیوه های عنعنوي پژوهشهای شرقی نیز مورد ارزشیابی قرار داد.

مطالعه عمیق و بغیر ضانه این اثر و زین اشکار میسازد ، که مولف دانشمند ان از عنعنه های تذکره نگاری مشرق زمین باخبر بود ، و ازین سنت ها سود وافر برده است. نشاندهی تعقیب همه عنعنه های شیوه های تذکره نگاری مشرق زمین در پته خزانه کاریست سود مند و قابل ارج، اما من درین مختصر تنها بر شیوه کار برد او استفاده از ماخذ درین کتاب سخن خواهم گفت. نشان دادن راویان و ماخذ یک روشن پسندیده در سبک تذکره نگاری است که شماری از دست اندر کاران این رشته کتاب نویسی از دیرینه زمانی به تعقیب ان پرداخته اند.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد هوتک صاحب پټه خزانه نیز ازین رسم پیروی کرده، مطالب تذکره اش را با باستناد ماخذ تحریری ضبط نموده و هم به پیروی از پیشینیان بخشی از مطالب را باستناد گفته های راویان شینده و درج کتاب کرده است.

در ماخذ تحریری پټه خزانه شماری از کتب یاد شده در کتاب اکنون موجود است. و بدسترس پژوهشگران قرار دارد.

امابرخی از این کتب تا هنور کشف نه شده و یا هم دور از امکان نیست که محوه گردیده باشند ، زمانی مغرضین چنین میگفتند که چرا بخشی از ماخذ پټه خزانه بدسترس نیست، در پاسخ باعتراض های چنین اشخاص استاد بزرگوار پوهاند عبدالحی با استناد کتب معتبر تذکره اشکار ساخت که تذکره پټه خزانه یگانه تذکره یی نیست که برخی از ماخذ ان بدسترس ما قرار ندارد ، بلکه ده ها کتاب تذکره رامیتوان سراغ کرد که شماری از ماخذ موجود نیست و یا اینکه تا هنوز کشف نه شده است. شا دروان استاد حبیبی در مقدمه طبع سوم پټه خزانه و نگارنده در اثر (د محمد هوتک ژوند او مزار) چنین کتب را نشان داده ایم. و در اینجا به تکرار ان ضرورتی حس نمیکنم. نکته دیگری راکه بایست در اینجا افزود اینست که در اثار مربوطه به فرهنگ پښتو زبانان نیز

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

میتوان اثاری را در یافت که اثار یاد شده در ان وهم شماری از ماخذ ان تاهنوز کشف نگردیده. بگو نه مثال:

علی محمد مخلص شینواری در حالنامه بایزید روشان از کتبی چون مقصود الطالبین خلفیه مودود، ترین، مراة المحققین ارزانی روښانی، مراه العارفین (نام کتاب درنسخه دستنویس و گستتنر شده حالنامه در جای دیگر سراج العارفین درج است) ابابکر قندهاری و دیوان خواجه محمد اقتباساتی نموده (۵) اما کتب یاد شده تا هنوز بدسترس نیست و دانشمند گرامی قلندر مومند نیز این کتب را از اثار مفقود قلمداد نمود اند (۲) نسخه دستنویس حالنامه نیز چون پټه خزانه واحد است. همه پژوهشگران به شمول دانشمند قلندر مومند ازوجود چنین کتب مفقود انکار نمیکنند و قول علی محمد مخلص را در زمینه معتبر میپندارد و بان اعتماد می نمایند درین اواخر کتابی را در یافت نمودم. که در سال ۱۹۸۸ع در پشاور اقبال چاپ یافته است. و من دو سال بعد از چاپ ان، کتاب را مطالعه کردم. مولف ان شخصی دانشمندی و از فرهنگیان نامور پشتونخوا ست. درین کتاب قطور ۳۷۳ صفحه یی پیرامون تذکرة الشعرای با ارزش و پربهای ادبیات پښتو پټه خزانه سخنها گفته شده، نا سزایی را به ادرس بعضی از رجل علم و فرهنگ ما حوالت نموده اند.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پس از خوانش این کتاب دریافتم که سخنی و گپی درین کتاب نیامده که انرا مستدل، علمی و موافق به موازین امروزی دانش ادبیات شناسی رد نتوان کرد. در برابر هر سوال نقاد دانشمند میتوان ده ها سند پیش کرد، و در جواب ان کتابها نوشت. اما درد و افسوس که مولف دانشمند همان کتاب و قتش را بی جا صرف بحث ب رمسایلی نموده است، که در پژوهشهای ادبیات شناسی نمیتوان بان ارزشی قایل شد. او یک پرابلمی دیگری را در ادبیات شناسی زبان پښتو ایجاد نمود، وچندان از پژوهشگران را مصروف حل رفع پرابلم ایجاد شده خود کرده است.

ای کاش استاد موصوف عوض این اثر کم ارزش به تالیف تاریخ جامع ادبیات پښتو مې پرداخت، که یکی از ضروریات مبرم فرهنگی ماست و پښتوزبانان در افغانستان، پښتونخوا، بلوچستان، پاکستان، هندوستان و همینگونه حلقات استشراق بان سخت نیاز دارند.

به هر صورت استاد موصوف کاری را انجام داده و نشر کرده، من نیز غرض رفع چنین اشتباهات خودرا مکلف میدانم که بپاسخ بپردازم و کتابیرا در جواب کتابش تالیف نمایم، این کار را من به استعانت ایزد متعال شروع کرده ایم. ولی در

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

این مقاله به ارتباط بحث بر ماخذ پته خزانه در کتاب یاد شده میپردازم و بحث کوتا و اجمالی ایرا به پیش میبرم.

در صفحات ۱۷۵-۲۱۴ کتاب بحثی بر ماخذ پته خزانه صورت گرفته و من فرو گذاشت های این بحث را حسب ذیل بر میشماریم:

۱- نوسینده دانشمند در اغاز این سخنهای این بحث دچار اشتباهات پرنسیپی گردیده است. زیرا ایشان اثر تالیف شده، در اخرین دهه نیمه اول قرن دوازدهم هجری را با معیار های امروز ین تالیف یکسان ارزیابی نموده اند. و نقدی را که یک نقاد با بیست بر اثر یک پژوهشگر ادبی امروزی انجام دهد وی چنین معیارها و موازین را در یک اثر تالیف شده در قرن دوازده جستجو نموده است.

به گونه مثال ایشان گفته اند محمد هوتک در نقل فلان مطلب از فلان راوی در کتابش نشان نه داده است که سخنان راوی در کجا ختم شده است؟

بایست خدمت استاد بزرگوار عرض کرد که در گذشته ها چنین رسمی وجود نداشت و نشان دادن شروع و ختم نقل قول ها از شیوه های امروزی پژوهش است، اگر محمد هوتک خلاف رسم اسلاف چنین کار رامی نمود و به نشان دادن (تم کلامه) و یا علامات دیگر اغاز و انجام نقل قولهای راویان و

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا ماخذ تحریری را نشان میداد ، مهمترین اعتراض دانشمند محترم کتاب نویس شاید همین میبود ، که نشان دادن و تفکیک بیانات و مطالب در تحقیق روشن تازه و نو است و در قرن دوازده کجا مروج بود ؟

در باره بایست اضافه کرد که در تذکره های کهن پارسی تذکره نگاران به کثرت از قول راوی و یا ماخذ تحریری نقل قول کرده اند ، بدون اینکه بگوید قول فلان کتاب درینجا ختم شد به گونه مثال:

در کهنترین تذکره تا حال مکشوف ادبیات پارسی لباب الالباب محمد عوفی در شرح حال شرف الدین حسام در بخشی از بحث چنین امده: ((از بزرگی شنیدم که در ان وقت که به سفر قبله رفته بود ، چون به ری برسید ، چنین اتفاق افتاده بود که خاقانی در ری بود ، حسام الدین بزیارت او رغبت کرد ، و به نزدیک او شد و عمر نوقانی...)) (۷) این بحث چنین ادامه میباید و محمد عوفی هیچ جانشان نمیدهد که شنیده گی ام از بزرگی تا اینجا و انجا است.

با ارتباط همین نقل قول تذکره الشعرای لباب الاباب بایست تذکر داد ، که نقل از راویان و شنیده گی تذکر نگاران در بسی مواردو درج کتب تذکره شده اند. و تذکره نگاران اکثر راویان خود را نیز نشان نداده اند ، محمد هوتک در پته

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خزانه چنین رسمی را پیروی کرده است، شماری از روایان خود را نام گرفته است، در بعضی جاها برسم پییشنیان از ذکر نام راوی یا کسی که قولی شنیده است، صرف نظر نموده، وما نمیتوان محمد هوتک را گناهنکار ثابت ساخت که چرا در بعضی موارد اسم راوی را نیاورده است.

۲- کتاب نویس فاضل گفته است که محمد هوتک در نوشتن شرح حال برخی از شعراء ما خذش را نشان داده ولی نه گفته که شعر همان شاعر را از کدام منبع اخذ کرده، با خوانش چنین مطلب خنده اور بابیست سکوت اختیار کرد، ولی من خدمت استاد عرض میکنم که اگر شخصی با کتب قدیم وروش تحقیق در چنین کتابها اشنایی داشته باشد، هرگز چنین سوالی را مطرح نمیسازد.

زیرا پژوهشگران ابتدایی نیز می فهمند که تذکره نگاران قدیم اگر در یک مورد ماخذ رانشان داده باشد معنی ان اینست که گویا تمام مطالب در مورد همین شخص یا موضوع را از همان کتاب گرفته است. محمد هوتک تذکره نگار بصیری بود، وی اگر شرح حال یک شخص را از یک منبع و کلامش را از منبع دیگر گرفته در هر دو مواردو ماخذش را نشان داده، چون در بخش احوال سلطان بهلول لودهی(رح) احوال این مرد سیاست و فرهنگ را از مخزن افغانی نعمت الله

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هروی و رباعی ناب ویرا از بیاض محمد رسول کلاتوال اخذ کرده (۸). اگر شخصی پته خزانه را بیطرفانه مورد ارزشیابی قرار دهد و دقیق انرا مطالعه فرماید چنین سوالی در ذهنش خطور نخواهد کرد.

۳- دانشمند گرامی در همین بحث کتاب خود نوشته است که سنوات تولد و وفات شماری از سخنوران درج تذکره نسیت. من بار دیگر به نهایت احترام خدمت ان بزرگوار عرض میکنم، اگر ما یان تذکره های قدیم مشرق زمین را ورق بزنیم سنوات تولد و وفات اکثر شعرا در ان یافت نمیشود. اکنون که من این مقاله رامینویسم. بیش از ده دوازده تذکره بدسترسم قرار دارد. از مطالعه همه ان بر می اید که در ضبط سنوات تولد و مرگ شعراء تذکرنگاران بیشتر پابند نیستند و سنوات تولد و مرگ اکثر شعرا درج این تذکره ها نیست. برسبیل مثال در لباب الباب عوفی شرح حال شعراء چنین رسمی راتعقیب نه کرده، بلکه زمان زنده گی برخی از شعرا باساس زمانه های خسروان و امران محلی درج نموده است.

تذکره سرور تالیف نواب اعظم الدوله میرمحمد محمدخان سرور از ضخیمترین تذکرة الشعرای ریخته گویان است. تا جائیکه من برین تذکره مرور کردم ام سنوات تولد و مرگ بیشتر از اکثریت شعرای ذکر شده در تذکره درج نه شده است.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بارتباط همین موضوع بایست افزود که نقادگرانقدر در برخی از انتقادات خود نبشته است که شماری از شاعران تذکره معاصرین شاعر و دوستان وی بودند ، مگر تاریخ تولد شانرا نه نوشته است؟ در برابر این سوال دانشمند گرامی عرض خواهم کرد ، که درج نه کردن سنه تولد دوستان تذکره نگار از اعتبار و اهمیت تذکره نمیکاهد ، بلکه ارزش پژوهشی انرا متضرر خواهد ساخت. من در تذکره های زبان پارسی، اردو و پشتو صدها مورد را نشان داده میتوانم که تذکره نگار سنوات تولد و مرگ دوستان خود را درج نه کرده است.

بطور مثال بهگونداس هندی در سفینه هندی احوال نواب محبت خان را در کرده، و بهگونداس بانواب محبت خان روابط دوستی داشت. اما سنه تولد نواب را در تذکره اش نه اورده در باره سخنان بهگونداس چنان است: ((... چند روز مجلس مشاعره در خانه خود ترتیب میدادند ، بسیار خلیق، پسندیده مزاج عالی منش، شیرین گفتار اند. با مولف ربط دوستی دارند...)) (۹).

اگر تذکره های کهن را یکسو بگذاریم، و در دوره معاصر تذکره نگاری زبان پښتو را مورد ارزیابی و نقد قرار دهیم، خواهیم دید که با وجود انکشاف شیوه های پژوهشی نوین در

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

حلقات فرهنگی مان تذکره نگاران سال وفات و پیدایش شماری از شعراء را درج نه کرده اند. درین مورد نیز میتوان ده ها مثال پیش نمود ، مگر من درین بخش نیز دو سه مثال میاوریم:

د کسی گلان تذکره ماند گاریست از مرحوم حافظ خان محمد کاکړ، در تذکره دکسی گلان در پهلوی شعرا و سخنوران قدیم بیشترینه شاعران معرفی شده ان از معاصران حافظ است، حافظ سنوات دقیق تولد اکثر شعراء را درج تذکره اش نه کرده، و در بعضی موارد حتی هیچ ذکری از سنه و تاریخ و سن شاعر دیده نمیشود (۱۰).

اخونزاده فرمان مسافر تذکره پربهایی را بنام (د پښتو ادب ځلنده ستوري) نگاشته اند در فهرست مطالب این تذکره همراه با سمای شریف فضل حق شیدا ، محمد اشرف ځلمی و ولی محمد خان طوفان کلمه مرحوم اضافه شده، ولی در متن تاریخ مرگ یکی از انها به چشم نمیخورد(۱۱).

۴- (کتابنویس محترم در همین بخش در قسمتی از گفته هایی خود دچار سرا سیمگی و تضاد در گفتارهای پیشین و نوین خود شده است. در بخشی ازین بحث گفته اند که غزلیات ضبط شده خوشال خان ختک در پته خزانه با ضبط های دیگر

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

همان غزلها دگر گونیهایی لفظی دارد ، و یک بیت غزل ان کمتر در کتاب ضبط شده است.

من درینمورد نیز باعرض پوزش یاد اور میشوم، اگر کسی اگاهی نهایت ابتدایی ازدانش متن شناسی داشته باشد ، در ضبط های متون را انگشت نخواهد گذاشت. زیرا اگر ماده ها نسخه یک متن واحد را از نظر بگذرانیم خواهیم دید که جز از موارد استثنایی همه یی از نسخه ها طابق النقل بالنقل یک دیگر نیستید ، بل تحریفات تصحیحات، فرو گذاشتها ، حذف و اضافه، سقطات و کمبوتات در نسخه های مختلف همان متن واحد دیده میشود ، و زمانیکه تذکره نگار ضمن اوردن شرح احوال یک شاعر نمونه کلام اورا درج تذکره اش میکند حتماً از یک نسخه استفاده میکند و ضبط های همین نسخه لا بد بانسخه های دیگر تفاوتهای دارد. اگر چنین تفاوتها در ضبط تذکره ها دیده شود ، باعث کاهش اعتبار تذکره نمیگردد ، و نباید دست اندر کاران نقد ادبی برین موضوع خورده گیری کنند. پژوهشگران متن شناس در تصحیح و تحقیق متون در اکثر موارد از ضبط های تذکره بحیث و اریانت استفاده می برند.

من به نقاد محترم عرض میکنم که اگر ایشان تنها منتخب چمن بی عدیل و گلشن بی تمثیل (دستنوس اکادیمی پشتوی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پشـاور) را از نظـر بگذراننـد ، منتخبـات درج شـده در ان مجموعـه را بـا دو اویـن همـان شعراء مقابله فرمایند ، خواهد دید که تا چه اندازه دگر گونیها در ضبط گلشـن و ضبط های دیگر همـان متـون دیـده میشـود ، موجودیـت چنـین تفاوتهـا و تغییـرات لفظـی در ضـبطهای چمـن بـی عـدیل و متـون مشـابه دیگر از اعتبار این مجموعه کاسته نمیتواند.

برهمین بخش ایـن اثـر گپهـایی زیـادی گفتـه شـده میتوانـد ، مگر من درین مختصر همین یـاد کـرد هـای کوتـاه رابسـنده مـی بیبنیم، اگر یاری خداوند بزرگ همرا هم باشد ، در تالیف دیگـر خـود کـه در جـواب کتـاب اسـتاد قلندر است حـرف حـرف ایـن بخش را مستند پاسخ ارایه خواهم کرد.

در اخیر باید یاد اور شد که پټه خزانه از نگـاه ماخذ شناسـی کدام خلای علمـی نـدارد ، و برابـر بـه سنت هـای تـذکره نگـاری خاور زمین از ماخذ تحریری و همینگونه روایات شفاهی سود برده که شیوه استفاده و کاربرد ازین ماخذ بـا نورمهـای تـذکره نگـاری همگـونی عـام و تـام دارد ، و مـا ایـن تـذکره را از نگـاه ماخذ شناسـی در تناسب باتـذکره هـای دیگـر پیشـین و پسـین پټه خزانه در سطح عالی ازریابی کرده میتوانیم.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذ

۱- هوتک، محمد ، پټه خزانه، به کوشش پوهاند عبدالحی حبیبی، وزارت تعلیم و تربیه، چاپ تهران **۱۳۳۹**هـ ق، ص ۱۰۸.

۲- الهام، پوهاند محمد رحیم، د پټې خزانې پر سبک باندې یو خوځنده نظر، د امیر کروړ یاد، د زلمي هېواد مل په زیار پښتو ټولنه، کابل، د ښوونې او روزنې مطبعه، **۱۳۴۲**هـ ش، **۳۵۴-۳۸۹** مخونه.

۳- حبیبي، پوهاند عبدالحی، پټه خزانه (مقدمه)، طبع سوم، د اطلاعاتو او کلتور وزارت، کابل، دولتي مطبعه، **۱۳۵۴**هـ ش.

۴- رفیع، حبیب الله د پښتو پخوانۍ تذکرې (مقدمه)، تاریخ ټولنه، کابل، دولتی مطبعه، **۱۳۵۰**هـ ش، ب مخ.

۵- هېوادمل، زلمی، د محمد هوتک ژوند او مزار، د بایزید روښان پوهنتون، د لوړو او مسلکي تحصیلاتو مطبعه، **۱۳۶۲**هـ ش، **۲۲- ۲۳** مخونه.

۶- مخلص، علي محمد ، حالنامه بایزد روشان، به کوشش نورالله اولسپال، اکادیمی علوم افغانستان، **۱۳۶۴**هـ ش.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- مومند، قلندر، د خیرالبیان تنقیدي مطالعه، چاپ ځی، پېښور، ۱۹۸۸ع، ص ۱۲۴.
۸- محمد عوفی، لباب الالباب، به کوشش سعید نفیسی، تهران، چاپ اتحاد، ۱۳۳۵ هـ ش، ص ۱۴۵.
۹- پټه خزانه، ۷۲ مخ.
۱۰- بهگونداس هندی، سفینه هندی، د عطا کاکوهی په زیار او پلټنه، بهار، لیتهو پریس، ۱۹۵۸ع.
۱۱- کاکړ، خان محمد، د کسي ګلان، بلوچستان بکډیپو، عدنان جهانګیر پریس، لاهور، ۱۹۸۹ع، ص ۱۵۰.
۱۲- اخنزاده فرمان مسافر، پښتو ادب ځلنده ستوري، پېښور، ۱۹۸۴ع، ۷۳، ۷۵، ۸۲، ۸۷، ۱۹۹-۲۰۱.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاندید اکاډمیسین محمد ابراهیم عطایي

د ګورګاني هند او صفوي ایران ترمنځ د افغانستان د موجودیت په ساتلو کې د دوه لویو افغاني قبیلوي اتحادیو نقش

توخي یا توخیان د پښتنو یوه لویه قبیله ده، چې د پنځلسمې، شپاړسمې، اولسمې او اتلسمې پېړۍ په دورانونو کې یې کله له نورو قبیلو سره د موتلفی قبیلې په توګه او کله مستقله خاني درلوده.

دا قبیله چې د غلجیو کانفدریسي (اتحادیې) ته منسوبه ده د سلیمان د غرونو له واديګانو څخه تر مهاجرت وروسته د کندهار په حوزه کې چې په هغه وخت کې لا د ارغستان پر ورشوګانو اوسېدله د ابدالي قبایلو سره یوځای وه، خو کله چې دغه غلجي او ابدالي پوونده قبایل د ارغنداب په حوزه کې استوګن کېدل او د دوی ترمنځ به کله کله شخړې راوچتېدلې، ولې په جرګو او مرکو به یې خپل منځي متنازع فیها مسایل حلول.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې د کندهار د دوو لویو امپراطوریو، لویدیځ ته د صفویانو او ختیځ ته د هندي ګورګانیانو د دولتونو ترمنځ د تجارتي او ستراتیژیکي اهمیت له پلوه حساس موقعیت ورپه برخه کېدی، نو د دغو قبایلو ترمنځ هم قبیلوي شخړو د سیاسي تمایلاتو په وجه ژور والی مونده.

د غه منطقوي حساسیت په خاصه توګه د ظهیرالدین محمد بابر له هغه لومړني یرغل سره را اوچت شو، چې په ۱۵۰۷ کې د بابر او شیباني خان اوزبک ترمنځ پر کندهار شخړه وشوه او د یوه دوو کالو په دوران کې د سیمې یو و بل ته دا انتقال بالاخره د بابریانو د تسلط په دایره کې پاته شو.

هغه مهال چې بابر هند ته ولاړ او له هغه ځایه یې د افغانستان اداره په لاس کې ونیوله، نو د کندهار د ابدالیانو او غلجیانو خانانو په داخلي سطح کې ازادي درلوده، کله چې بابر مړ شو او همایون قدرت واخیست او هغه هم په لنډه موده کې د سوري شېرشاه له خوا وشړل شو او همایون هم ایران ته پنا یو وړه، نو د شېرشاه د کورنۍ په وخت کې کندهار د یوه مسلط سیاسي پلوه په یوه خلا کې واقع و ځکه سوریانو په هند کې درانه مصروفیتونه درلودل او دلته لا د قبایلو په کانفدریسیو کې دومره توان نه و موجود شوی، چې ځانته مستقل دولت تاسیس کړي، نو ځکه د باندې له خوا لومړی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایـران او بیـا چـې کلـه ببرتـه د ګورګـاني جـلال الـدین اکبـر د راپورته کېدو سره د هندي بابري دولت ستنې ټینګې شولې نو د ایران او ګورګاني هند ترمنځ پر کندهار کشمکش پیل شو.

یـوازې پـه ۱۲ او ۱۷ مـیلادي پېړیـو کـې (۱۳) ځلـه کنـدهار د صفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ کله د یوه لاس او کله د بـل لاس ته ولوېد او په دا هر ځل کې چې د لویو نظامي سوقیاتو پـه تـرڅ کـې یرغلونـه سرته رسـېدل د ځـان سـره یـې بـې شـمېره تبـاهي، تلفـات او د سـمیې خرابـي منځتـه راوړلـه. ددغـو لویـو تاریخي انتقالاتو په ترڅ کې چې ددې ځای قبایـل پـه مـادي او معنوي سطح کې تهدیدل، نو د مسلطو یرغلګرو سیاستونو له خوا ځینې تفتینونه هم د قبایلو ترمنځ عملي کېدل، څو دوی لـه یوه مستحکم اتحاد څخه لرې وساتي او بالاخره د اورنګ زېب پـه خولـه هغـه حقیقـت بیـان شـو چـې ویـل یـې مـوږ بایـد د دغـو قبایلو ترمنځ هډه له هډې سره په ټکر راولو څو دواړه هډه مـات شي.

د همدغسې توطیو په جریـان کـې د غلجـي او ابـدالي قبـایلو تـرمنځ د کنـدهار پـر سـیمه ییـز وېش جګـړې راپورتـه شـوې، د کندهار مرزباني (سرحد داري) ((چې دا هـم یـو محکـوم مابانـه لقب و چې دایران لـه خـوا بـه پښـتنو خانـانو تـه ورکـول کېـده)) کله یوه ته کله بل ته حواله کېده بـالاخره دجریانـاتو پـه تـرڅ کـې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی لويې قبيلوي کانفدريسي (اتحاديې) منځته راغلې چې د يوې مشري په ابداليانو کې سدوزو ته ورپه برخه شوه چې د کندهار ښار صفايي مرکز و او مخ پر لويديځ يې تر فراه پورې تسلط درلود او د بلې مشري په غلجو کې توخو ته وسپارل شوه چې د زابل څخه تر کابل پورې يې د حکمفرمايۍ ساحه وه.

په **۱۵۵۳** ميلادي کې چې ګورګاني همايون کندهار ته راغی، نو د کندهار حکمراني يې بهادرخان سيستاني ته وسپارله، خو دا کار د هغه قبيلوي نورم څخه مخالف و چې په دغه سيمه کې د دوو لويو سرداري قبيلو سدوزو او توخو ترمنځ موجود و، نو ځکه کلاتي شا محمدخان توخي د همايون ترتګ وروسته پر کندهار حمله وکړه او بهادرخان سيستانی يې وشاړه او په خپله حکمران شو.

د همايون تر مرګ وروسته ايران کندهار ته پاملرنه وکړه او له دغه وخته نو د صفوي ايران او ګورګاني هند ترمنځ د کندهار پر سر شخړې پيل شوې او سم له دغه جريان سره د دغو دوو لويو قبيلو ترمنځ هم زړه بداوی پيدا شو. د دواړو خواوو خانان چې دراک شخصيتونه وو، د مسالې د حل لپاره يې کوښښ کاوه خو متجاوز بېګانه مسلط قدرتونه سخت فعال وو چې د دوی ترمنځ د اختلاف لمن پراخه کړي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بالاخره د صفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ د کومې مقاولې پر مخ نه، بلکې په یوه فرضي کرښه کې د سیاسي نفوذ ساحه داسې وټاکل شوه چې د اوسني (مقر) له حد څخه مخ پر لویدیځ د صفوي ایران او تر مقر راپورته مخ پر شمال او ختیځ سیمې د ګورګاني دولت د نفوذ په ساحه کې شاملې شي. د ایران شاهانو چې هر څه زور ولګاوه په مستقله توګه یې ونه کولای شول، چې خپل حکمران یا نایب دغو سیمو ته راولېږي، نو په خپله د سیمو خانانو ته یې د (مرزبانانو) په نامه اداره سپارله او هغوی به یې د ایران په دولت کې شریک بلل. خو ددې سیمو خانانو او خلکو په کُلي توګه ځانونه د ایران تابع نه بلل، د ګورګاني دولت سره به یې هم روابط پالل، لکه چې په ۱۲۴۰ کې د سدوزو حکمرانانو ملک مغدود خان او کامران خان چې د ایران له خوا د کندهار د حکمرانانو په صفت پېژندل کېدل او د ایران او ګورګاني هند ترمنځ سخت اختلاف هم و، دغه دوه مشران د شاجهان دربار ته ورغلل او هلته یې ډېر عزت وشو همدارنګه د توخو مشر سلطان ملخی خو پرله پسې د ډهلي په دربار کې عزتمند موقف درلود او د سلطان لقب هم هغه دربار ورکړی و، هند ته تګ راتګ کاوه. په دې کې شک نه شته چې دغسې روابط به پر ایران ښه نه تمامېدل، خو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو سردارانو خپله ازادي ساتله او د وخت د قدرتونو د فشار پروا يې هم نه کوله.

که څه هم ابدالي او غلجي قبايل د پرديو قدرتونو يعنې صفوي ايران او ګورګاني هند د تسلط پر وړاندې په مقاومت کې د يوې متحدې جبهې غړي وو، خو کله کله سيمه ييزې شخړې د دغو قبيلو ترمنځ راپورته کېدې او د دغسې شخړو څخه به متجاوزو قوتونو ګټه اخيستله.

نو د دغسې معضلو د حل لپاره د ابداليانو او غلجيانو ترمنځ يوه ډېره لويه او دوستانه جرګه وشوه، چې د ابداليانو د طرف مشري ملک خضرخان مشرو زوی خدايداد سلطان مشهور په (خودکي) چې د شېرخان (د احمدشاه بابا د نيکه ګانو څخه و) وروركوله او د غلجو د طرف مشري سلطان ملخي توخي ته سپارل شوې وه. په دې جرګه کې فيصله وشوه چې د جلدک د ګرماو په سيمه کې دې (پل سنګی) چې د کندهار د ښار د ختيځ په پنځوس ميلۍ کې واقع و د اسې سرحد وساتل شي چې د دغې سيمې لويديځ ته ابداليان او ختيځ ته غلجيانو د نفوذ ساحه جوړه شي. همدارنګه په کندهار کې چې هم غلجيانو قومونو استوګنه درلوده، د ابداليانو سره دې د ورورۍ په حساب ګډ ژوند وکړي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ددې دو قبيلوي مشرانو درايت و، چې په يوه سخته حساسه مرحله کې يې د قبيلوي قتلونو د مخ نيوي په طرف کې قدم مخته واخيست ولې دا پر ايران سخته تمامه شوه او له دې وروسته د ايران په ديپلوماسۍ کې دا خبره شامله شوه چې په مستقيمه توګه د کندهار اداره خپلو درباري اداره چيانو ته وسپاري. دغه کار پر ابداليانو سخت تمام شو او د غلجيانو سره په تفاهم کې د خدايداد سلطان شېرخان (د احمد شاه بابا نيکه) د صفوي حکمران سره وموښت او د کوږک په تنګي کې يې د صفويانو لښکر نيست او نابود کړ.

په دغه وخت کې په خپله د ابداليانو د تربرو ترمنځ هم شخړې رواني وې، چې زياتره يې ملتان يا هرات ته مهاجر شول او ايران د خپل نفوذ د قايمولو په خاطر چې کله ګرګين د کندهار حکمران کړ، نو هغه په ۱۷۰۳ ميلادي کې د ابداليانو مشر دولت خان او د هغه زوی نظرمحمد خان ووژل او د هغه کشر زوی زمان خان (د احمد شاه بابا پلار) يې يرغمل ايران ته بوت.

تر پل سنګي پورته غلجي اقوام او په کندهار کې اوسېدونکي غلجيان د خپلو ابدالي عزيزانو سره د صفوي ايران په دې جفا کارانه رويه سخت خواشيني وو.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د توخو مشر سلطان ملخي چې سیمه ییز موقعیت یې د صفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ یو سخت برزخ تشکیل کړی و په قبیلوي سطح کې ده هم تکالیف درلودل.
په زابل کې د توخو په اړخ کې هوتک هم لویه قبیله وه او د توخو د سرداری سره یې رقابت کاوه، سلطان ملخی چې د وضع حساسیت ته متوجه و، نو د یو سیاسي مصلحت پر بنا یې د هوتکو و خان ښالم خان ته چې د میرویس خان (نیکه) پلار و خپله لور (نازو) ور واده کړه. دا سیاسي پیوند د ډېرو ښو نتیجو حامل و. سلطان ملخی چې د یوې خوا له ابدالي قبایلو سره د دوستانه تفاهم په وجه د دغو دوو لویو کانفدرسیو (اتحادیو) اتحاد منځته راوړی و، نو په خپله کانفدریسی (د غلجو) په اتحادیه کې یې هوتک هم د ځان ملګري کړل او نور غلجي قبایل لکه سلېمانخېل، اندړ، ناصر، ترکي او داسې نور یې هم یوه مرکز ته راټول کړل.
د ایران صفوي دولت چې د دغسې اتحاد څخه سخت تشویش درلود، نو د غلجو سره یې هم د جنګ بنا وکړه چې په یوه سخت جنګ کې چې د دواړو خوا و څخه تلفات زیات وو یو هم مشهور قهرمان جبار خان سلیمانخېل و، په شهادت ورسېد او مړی یې د کابل په جنوب ختیځ خوا کې په یو ځای کې خاورو ته وسپارل شو، چې نن د خاک جبار په نامه یاد ېږي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(او نن د کابل په اداري تشکيل کې په دغه نامه يوه علاقه داري ده) سلطان ملخی (د نازو پلار او د میرویس خان مورنی نیکه) د ۱۲۸۸ میلادي کال په حدودو کې په یوه قبیلوي جگړه کې چې د دروازګۍ په سیمه کې پېښه شوې وه ووژل شو. دده تر مرګ وروسته یې زوی حاجي عادل مشر شو او دا هم په یوه قبیلوي جګړه کې مړ شو، تر ده وروسته یې زامن او لمسیان خانان وو، خو زیات نفوذ یې نه درلود او قدرت د هوتکو قبیلې ته انتقال شو.

ښالم خان هوتک د میرویس خان پلار چې د نازو په نسبت د توخو زوم ګڼل کېده د توخو اعتماد یې هم ملګری و او یو دراک مشر و، پر ده هم قوم راټول شو او دده زوی میرویس خان چې د توخو سرداره قبیله یې ماما خېل وه مخصوصاً دده د مور نازو په تدبیر هغوی دده ملاتړ وو، دا رسالت پر غاړه واخیست چې د صفوي ایران نفوذ ته خاتمه ورکړي.

میرویس د خاص تدبیر په لحاظ په ښار صفا کې د یوه پوپلزي خان (چې سدوزی یې یوه پښه ده) لور وغوښته. ده دا کار ځکه وکړ چې د یوې خوا ښار صفا د ابدالیانو (چې پوپلزي او د هغوی پښه سدوزي ورته منسوب دي) مرکز دی د خپل فعالیت مرکز وګرزوي، له بلې خوا په دغه خپلوۍ چې د ابدالیانو ښځه یې غوښتې وه ځان د هغوی زوم کړی څو په دوه قوته چې د یوې خوا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د توخو سرداران يې ماماګان وي او له بلې خوا ابداليان يې خسر خېل شي، په دې توګه ځان ته دا زمينه برابره کړې چې د دوی په اعتماد يوه لوی ماموريت ته تيار شي. همدا سې وشوه، ځکه د ښار صفا ابداليان چې د ګورګين له خوا مشر دولت خان او د هغه زوی نظرمحمد خان وژل شوي وو سخت عصبي و او دا سې يو ځوک يې غوښت چې د دوی انتقام واخلي او د دغه ستر کار لپاره نو ميرويس خان ډېر مناسب شخصيت و.

ميرويس خان چې په ډېرو مواردو کې يې د باتدبيره مور (نازو) مصلحت ورسره ملګری و د يوه منظم پروګرام له مخې په کار پيل وکړ، ځو دا و چې په کندهار کې د صفوي دولت تسلط ته سقوط ورکړ. ګرګين يې وواژه او هېواد يې مستقل کړ. ميرويس خان د صفوي قدرت تر ختمېدو وروسته ځان باچا ونه باله او هغه لقب چې قبيلو د مشر په عنوان ورکړی و هغه يې وساته، ځکه دی پوهېده چې قبيلې لا تر دغه وخته د کانفدريسي په مرحله کې وې او په کانفدريسي کې د باچايي عنصر نه يوازې پيوند نه اخيست، بلکې د قبيلو د اتحاد شيرازه يې هم ور ړنګوله.

ده کوښښ وکړ چې دوه لويې کانفدريسي (غلجي او ابدالي) په يوه اتحاد کې راولي او نو د يو دراک شخصيت په توګه يې د مشرۍ موقف وساته.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دده (میرویس خان) د مشری، عمر د ېر لنډ و ، که څه هم ده په کندهار کې ددغو دوو لویو کانفدریسیو ترمنځ د اتحاد مزې قوي کړل خو د ابدالیانو کانفدریسي چې په هرات کې وه د هغې سره د تفاهم په حال کې و چې له دې دنیا یې سترګې پټې کړې، ولې اخلاقو یې سره له دې چې په قبیلوي سطح کې یې ځینې اختلافات درلودل، خو د بېګانه قدرت پر وړاندې یې خپل اتحاد ته وفاداري ساتله، لکه چې کله نادر افشار پر هرات فشار راوړ، نو د کندهار څخه د غلجو او ابدالیانو کومکونه هغوی ته ورولېږل شول، څو د نادر افشار پر وړاندې مقاومت وکړي.

دغه پروسه تر هغه وخته جاري وه څو احمدشاه بابا د لوی افغانستان امپراطوري تاسیس کړه او هغه پخوانی، وضع د یو نوي او لوی تدبیر له مخې و یوه نوي مسیر ته وروله بده چې دا د جلا بحث موضوع ده.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل بریالی باجوړی

د کندهار ادبي دربار

تر کومه ځایه چې په پښتو کې د لومړني ادبي دربار خبره رامنځته کېږي، نو هغه د پښتون پاچا شاه حسین هوتک له نامه سره اړه لري، چې دغه پښتو پالونکی پاچا په منظم ډول د پښتو ژبې او ادب په برخه کې هلې ځلې کولې. پښتانه شاعران او لیکوالان یې پیدا کول او هغوی به یې په خپلو ادبي کارونو باندې ډېر زیات نازول او تشویقول چې د دغه تشویق په نتیجه کې په دغه ادبي دربار کې ارزښتمن کارونه سرته ورسېدل او مهم اثار رامنځته شول.

شاه حسین هوتک ته دغه ادب پالنه په میراث کې پاتې وه ځکه چې په خپله ملي قاید میرویس خان د پښتو ژبې او ادب سره پوره مینه درلودله او په ډېرو مهمو وختونو کې به یې د رحمان بابا کلام ته پناه وړله او د دغه صوفي شاعر کلام به یې د خپلې لارې مشال باله.

همدارنګه د میرویس نیکه مور په خپله د پښتو ژبې یوه زبردسته شاعره وه او له پښتو ادب سره یې د زړه له تله مینه درلوده. همدارنګه د میرویس نیکه په وخت کې د پښتون سپه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سالار خان ناصر نوم هم د یادونې وړ دی، چې د خپلو پوځي کارونو ترڅنګه د پښتو ژبې ښه شاعر و. په همدې ډول ملا پیر محمد میاجي چې د حاجي میرویس خان نږدې ملګری و او د روم د علماوو له خوا ورته د پیر افغان لقب ورکړ شوی و او دوه کتابونه (افضل الطرایق) او (القرایض فی ردالروافض) په پښتو نظم کړي وو، ددغه ښه شاعر اشعار په پټه خزانه کې راغلي دي. همدارنګه بابه جان بايي چې د میرویس نیکه ډېر ښه ملګری و او پر ۱۱۲۹ل کال یې د ((شها او ګلان)) کیسه په پښتو نظم کړه او نوم یې پرې ((قصص العاشقین)) کېښود.

داود هوتک د پټې خزانې د مولف پلار چې له میرویس نیکه سره همېشه ملګری و د پښتو ژبې ډېر ښه شاعر و چې د کلام نمونه یې په پټه خزانه کې راغلې ده.

ملا نورمحمد غلجی د نافع المسلمین لیکونکی چې د میرویس نیکه په کاله کې د کوچنیانو ښوونکی و او حاجي میرویس خان یې ډېر احترام درلود.

له دغې لنډې یادونې نه زما مقصد دادی، چې په خپله میرویس نیکه هم په خپل وخت کې له عالمانو، لیکوالانو او شاعرانو سره نږدې اړیکي او راشه درشه درلوده. په دغسې یو ماحول کې شاه حسین هوتک سترګې وغړولې او را لوی شو، نو ځکه ویلای شو، چې د هغه په طبیعت او خته کې له پښتو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبې او ادب سره مينه اخښل شوې وه او له خپلې کورنۍ نه ورته دا مينه په ميراث کې پاتې وه.

شاه حسين هوتک د ۱۱۱۴هـ ق کال د لومړۍ خور په ۲۳مه د غلجيو د کلات د سيوري په سيمه کې د ميرويس نيکه کره دنيا ته راغلی. په ۱۱۳۵. ق کال د خپل ورور شامحمود هوتک له خوا د کندهار او شاوخوا سيمو پاچا وټاکل شو. په ۱۱۵۲هـ ق کال د نادر افشار سره تر اوږدې جګړې وروسته په مازندران کې د تبعيد په حالت کې وفات شو.[۱]

کله چې شاه حسين هوتک د خپل ورور شاه محمود له خوا پاچا وټاکل شو، نو له نورو کارونو سره يې د پښتو ژبې او ادب ته هم پوره توجه وکړه. پښتانه شاعران يې پر ځان راغونډ کړل او له هغو سره به يې په ټاکلو وختونو کې ادبي جرګې او مجلسونه کول.

شاعرانو او ليکوالو ته به يې وخت پر وخت جايزې ورکولې او هغوی به يې ادبي کارونو ته تشويقول. د همدغه تشويق په نتيجه کې ډېر شاعران او ليکوال رامنځته شول او ډېر مهم اثار يې ايجاد کړل.

[۱] ژبپالنه، خيرونکی د افغانستان د علومو اکاډمي د ژبو او ادبياتو مرکز، پښتو ټولنه، ګوندي مطبعه کل ۱۳۲۱، ۷۸مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پټې خزانې د روایت له مخې دغه ادبي غونډې، علمي بحثونه او مشاعرې د کندهار په سلطنتي کتابتون کې د شاه حسین هوتک تر مشرۍ لاندې جوړېدې چې دغې ټولنې ته به يې ادبي دربار وایه. د پټې خزانې مولف په دې باب لیکي (پادشاه عالم پناه په ارګ کې د قندهار هغه قصر چې نارنج باله شي، هلته په هفته یوه ورځ دربار کا په کتب خانه کې مجلس کې علما جمع کېږي او فضلا ټولوي))[1]

هغو کسانو چې په دغه ادبي دربار کې یې ګډون کاوه او یا د دغه دربار غړي وو په لاندې ډول یې یادونه کوو.

شاه حسین هوتک چې د غونډو مشر و او په خپله به يې په علمي او ادبي بحثونو کې برخه اخیسته او د پښتو ژبې ښه شاعر و چې د کلام دغه نمونه یې په پټه خزانه کې خوندي وه او د محمد هوتک په قول د دېوان خاوند و چې ده به يې اشعار لیکل:

ببلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم
په تیارو کې د هجران یې له تادور کړم
ببلتانه دې هسې اوښکې راخورې کړې
ستا د فکر په ګرداب کې تل عبور کړم

[1] محمد هوتک، پټه خزانه، د پوهاند عبدالحی حبیبي په تحشیه او تعلیق، د پښتو انکشاف او تقویې امریت، کال ۱۳۵۴، ۵۵-۵۶مخونه.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فـــراق پـــړی مـــې کښـــېوت و مـــری تـــه
پـــه جهـــان کـــې یـــې رســـوا لکـــه منصـــور کـــړم
پـــه وصـــال دې هـــم ناښـــاد یمـــه دلبـــرې
د بېلتـــون فکـــر پـــه زړه کـــې ناصـــبور کـــړم
د بـــاڼو غشـــی مـــې وخـــوړ پـــه ځیګـــر کـــې
غمـــازانو پـــه غمـــزو غمـــزو مهجـــور کـــړم
خلـــق یـــاد زمـــا د عشـــق پـــه لېونـــو کـــا
زه حســـین محبـــت هســـې مشـــهور کـــړم.

ملا یارمحمد هوتک چې د خپل وخت لوی عالم او د شاه حسین هوتک استاذ و ده په فقهه کې ((مسایل ارکان خمسه)) په نامه کتاب کښلی دی او د پښتو ژبې ښه ادیب و.

ملا محمد یونس توخي چې د کندهار د جامع امام و او په پښتو کې یې د ((جامع فرایض)) په نامه یو کتاب کښلی و او د پټې خزانې مولف یې د ادبي دربار په علماوو کې نوم یادوي.[1]

محمد هوتک چې ددغه پاچا له خوا دربار ته وغوښتل شو او د هغه په هدایت یې پټه خزانه وکښله او هم ددغه ادبي دربار

[1] عبدالرؤف بېنوا، پښتو روزنه، د پښتو څېړنو بین المللي مرکز، ۱۳۵۷ل کال، دولتي مطبعه، ۹۲مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

منشـي و د محمـد هوتـک خپلـه وينـا ده چـې وايـي ((... دا ډېر وقتونه تېر شول چې ما غوښته چې زه د پښـتو شاعرانو تذکره وکاږم او د دوی احوال سره راټول کاندم مګر زمانې ماتـه فراغ نه راکا او دا هيله مې په زړه کې وچه شوه. ځکه چې پر قندهار د ظلم او جفا تورتم پـروت و او هېچا ارام نه درلـود... اوس چې حق تعالی مـوږ خلاص کړو لـه هغو ظلمو څخـه او فـارغ شوه زړونـه زمـوږ او ملـک حـاجي ميرخـان عليـه الرحمـه دوی لـه قندهار وياسته او پښتانه يې د دوی د جوره ازاد کړل زما زړه فارغ البال شو له اندوهه او قلم مې راواخيست هغه وخت چې زمـا لـه ارادې خبـر شـو زمـوږ د پښـتنخا د سـترګو تـور امـام المسلمين... شاه حسين ادام الله دولته الی يوم الدين... نو يې زه وغوښتم خپل دربار تـه او ماتـه يې تشـويق وکـا او الطاف يـې ښـکاره کـا چې دا خپلـه اراده پـوره کانـدم او د پښـتو شـاعرانو حال سره راټول کاندم.))

پـه دې تو ګـه دغـه مهـم کتـاب د شـاه حسـين پـه هـدايت او تشـويق وکښل شو چې د پښتو ژبې تر ټولو مهمه او درنه تذکره ده همدارنګه محمد هوتک ددغه ادبي دربـار دمنشـي دنـده پـه غـاړه درلـوده او د شـاه حسـين هوتـک اشـعار بـه يې ليکـل چې دغه مطلب هم دی په خپله په پټه خزانـه کې وايـي ((... زه محمـد هوتک کاتب د دې کتاب هم پـه دې مجلس کې يـم او د بادشاه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ظـل الله اشـعار او ادبيـات پـه قلـم كـاږم او كتـاب د دېـوان يـې
مرتب شوی دی كله په پښتو اشعار وايي او كله پارسي ژبې تـه
هم ميل كا او استاد العلما ملا يارمحمد تـه يې قرائت كـا چې
سهو و سقم ځنې زايل كا ، او د بادشاه پـه اشعارو كې لږ سـهو
ليده شي او علما يې پـه بلاغت او فصاحت قايل دی او سماع
ته مايل...)) [1]

محمد هوتـک د خپل وخت مروجه علوم لوستی وو لـه شعر
او ادب سره اشنا و. پـه عروضو ، قافيـه، بيـان معانی او د ادب
په نورو څانگو كې د مطالعې خاوند و ، نو ځكه د شاه حسين د
توجـه وړ وگرځېـد او د پټې خزانې ليكلـو تـه يـې وهڅـاوه. د
محمد هوتک بل كتاب خلاصة الطب نومېږي. محمد هوتـک د
خپل دغه كتاب په باب ليكي ((بل كتاب مې كښلی دی په بيان
د طبابت او علاج چې خلاصه الطب يې نـوم دی پـه سنه ۱۱۳۹
هجري چې مې دغه كتاب پادشاه عالم پناه مدظله مخ تـه پـېش
كاسل طلاوې يې ماته صله كا او هر كله داسې مراحم د پادشـاه
ددې فقير غريب په حق ډېر دی او اركان د دولت ابدت مدت هم
پردی فقير غريب نظر كا خاص بيا بهادرخان عـالي مكـان چې

[1] پښتو روزنه، ۸۹مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن ورځ په قندهار کې د غرباو پر سر ظل د رحمت دی خالق دې
عمر ډېر کا)) [۱]

د محمد هوتک ژوند او مزار د کتاب د ليکوال زلمی هېوادمل د وينا له مخې محمد هوتک دربېيم سړی دی چې د زاړه طب اصول يې په پښتو ژبه د پښتنو لپاره کښلي دي، دده ترمخه د خوشال خان خټک طب نامه او ورپسې د عبدالحليم اختيارات بديعي يادولی شو.[۲]

همدارنګه محمد هوتک د ديوان خاوند شاعرو، چې په خپله د خپل ديوان په باره کې ليکي: ((ما له يو ديوان د اشعارو هم شته چې په دې وخت مردف او مدون شوی دی او غزلونه او قصايد او رباعي لري کله چې طبع قاصر ميل د شعر او وينا کا شعرونه کاږم او موزونان د روزګار يې خوښوي)) [۱]

کومه نمونه چې محمد هوتک د خپلې شاعرۍ څخه په پټه خزانه کې ثبت کړې ده په دې ډول ده:

---

[۱] زلمی هېوادمل، د محمد هوتک ژوند او مزار، خپرونکی د بايزيد روښان پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنځی، د لوړو او مسلکي تحصيلاتو مطبعه، کال ۱۳۲۲، ۱۴ مخ.
(۲) همدا اثر ۱۴مخ
(۱) زلمی هېوادمل، د محمد هوتک ژوند او مزار، خپرونکی د بايزيد روښان پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنځی، د لوړو او مسلکي تحصيلاتو مطبعه، کال ۱۳۲۲، ۱۴مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساقي پاڅه د سرو ملو ډک یو جام را
ستا له غمه نا ارامه یم ارام را
بې له میو د بهار ننداري څه کړم
پسرلی شو د خوښۍ ښه پیغام را
دنیا پاته ده څو شپې مو یو ګړۍ ده
یو ګړۍ مې خوښ که می کړی انعام را
د بېلتون په تاریکو کې مې زړه شین شو
رڼا لمر د جام د میو په ظلام را شین شو
ناکامیو د دنیا مې کام راتریخ کا
چې مې خوږ کا کام ترخه و مانا کام را
نه نشاط شته نه مستي شته نه رندي شته
چې سم رند هغه او به علی الدوام را
په اوبو مې سوړ زړګی لږ څه راتود که
محمد ته د اور ډک یو هسې جام را.

د محمد هوتک بل کتاب خلاصة الفصاحت نومېږي، چې د همدغه ادبي دربار په رڼا کې لیکل شوی دی او دده د وینا له مخې د فصاحت علوم یې د پښتنو طالبانو لپاره خلاصه کړي دي. ددغه ادبي دربار بل ښه عالم او شاعر ملا زعفران تره کی و چې د پټې خزانې مولف د پاچا د کینږ لاس په نامه یاد کړی دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي عالم په حکمت، رياضي او طب کې پوره لاس درلود او يو کتاب يې په طب او حکمت کې ليکلی و چې ((ګلدسته زعفراني)) نومېده او د پټې خزانې مولف ليدلی و [(۱)]

د دغه ادبي دربار بل برخه وال پښتون سالار بهادرخان و چې د محمد هوتک په قول د پاچا بازو و او شاه حسين به په ((ورور)) ورته خطاب کاوه او د عوامو له خوا د ((امير الامرا)) په لقب يادېده. دا پښتون سالار علاوه پر مېړانه د سخاوت او ښه علم خاوند هم و، ښکلي او خوندور شعرونه به يې ويل او هر کله به چې له جګړې نه فاتح راغی نو شاعران به يې مېلمانه کړل او له هغوی سره به يې ادبي مجلسونه کول.

د دغه تورزن شاعر د يوې بدلې څو بيتونه په دې ډول دي:

بېلتون دې زور دی تر ليمو مې سهار نم څاخي
لکه شبنم څاخي
دا سره ياقوت مې په لمن کې ستا په غم څاخي
په غم الم څاخي
ګوره ليلی باران د وښو چم پر چم څاخي
لکه شبنم څاخي
راغله ليلی په شينکي خال نڅا په ګلو کوي
په سرو منګلو کوي

(۱) پښتو روزنه، ۹۲مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سهار چې وځي سيل کا ، رېغ په بلبلو کوي
ګل په اوربلو کوي
ملالې سترګې يې کاته په ويرژلو کوي
زېب په کجلو کوي
د ژوبل زړه وينې په هر ګړۍ هر دم څاځي
لکه شبنم څاځي
ښکلې نجلۍ د باغ په لور مه ځه نڅا مه کوه
عاشق رسوا مه کوه
وريت شوی زړه مې دی مين پورې خندا مه کوه
راشه جفا مه کوه
زه يم پتنګ ته يې ډيوه ما جلبلا مه کوه
نور ظلم بيا مه کوه
يم ستا له عشقه لېونی پر ما ماتم څاځي
غم و الم څاځي

ريدی خان مومند هم دغه ادبي دربار ته منسوب شاعر دی چې محمود نامه يې وليکله او کله چې يې د پاچا په مخ کې ولوستله نو شاحسين زر طلا وي ورکړې. دا شاعر د شاه محمود هوتک سره په ۱۱۳۶ه کال کې اصفهان ته تللی و او کله چې راغی نو بيا يې محمود نامه وليکله چې د شاه حسين له

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا ونازول شو دا کتاب چې د مثنوي په شکل کې دی یو باب
یې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخیستی دی.

بل پښتون شاعر چې دغه دربار ته منسوب دی نصرالدین خان اندړ نومېږي. ډېر زړور پښتون و په اصل کې د غزني و د پاچا حسین په وخت کې کندهار ته راغی او د خپلې مېړانې په اثر د پاچا د توجه وړ وګرځېد. دې پښتون شاعر د اشعارو دېوان درلود په شعر کې یې (نصر) تخلص کاوه د کلام نمونه یې په پټه خزانه کې شته.[1]

له دغو څرګندونو څخه زموږ مقصد دادی، چې د کندهار ادبي دربار چې د پښتون پاچا شاه حسین هوتک له خوا جوړېده. په منظم ډول د پښتو ژبې او ادب د غوړېدنې لپاره عملي ګامونه اخیستل او دا ددغه پښتون پاچا هغه پښتو پالنه ده چې په تاریخ کې یې ساری لږ دی. په خپله شاه حسین پښتو پالونکی پاچا او د پښتو ژبې ښه شاعر و، نو همدارنګه یې پر ځان د هغه وخت ډېر ښه عالمان او شاعران راغونډ کړي وو، لکه محمد هوتک، ملا یارمحمد هوتک، محمد یونس توخی، ملا زعفران تره کی، بهادر خان، ریدی خان مومند، نصرالدین خان اندړ، چې د پښتنو له بېلابېلو قومونو څخه وو، دغه ادبي دربار به په سلطنتي کتابتون جوړېده، هغه قصر

(۱) پښتو روزنه، ۹۸ مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې نارنج يې باله په اوونۍ کې به يو ځل د پاچا تر مشرۍ لاندې ټولېدل او ادبي بحثونه او مشاعرې به يې کولې. د پاچا له خوا به دوی تشويقېدل او جايزې به ورکول کېدلې.

د مثال په توګه د پټې خزانې مولف او دد غه ادبي دربار منشي ليکي ((... نو يې زه وغوښتم خپل دربار ته او ماته يې تشويق وکا او الطاف يې ښکاره کا...))

همدارنګه محمد هوتک چې کله خپل کتاب خلاصة الطب شاحسين هوتک ته ښکاره کړ نو سل طلاوې يې ورکړې. په همدې ډول ريدی خان مومند چې کله خپل کتاب محمود نامه پاچا ته وړاندې کړ، نو زر طلاوې يې ورکړې.

په همدې ارتباط محمد هوتک ليکي: ((چې يوه ورځ د پاچا په قصر کې مجلس و، فضلا او علما سره راټول شوي وو، ناڅاپه احوال وشو چې قاصد راغلی دی او پيغام يې له لرې ځايه راوړی دی. ملا زعفران چې ددې دربار ښه شاعر د باندې ووت يو ګړی پس بېرته راغی او د يوې فتحې زېری وکا چې هغه د شال او ړوب د فتح زېرې و دغه بيتونه يې وويل:

د حسين پادشاه د بخت ننداره ګورئ
چې يې فتح په لښکرو ړوب و شال کا

ددغو بيتونو په اورولو سره پاچا ژېړ زعفراني شال ورکړ او بيا يې د مجلس ټولو حاضرينو ته شالونه وبخښل.))

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا وو د شاه حسین هوتک هغه تشویق چې د پښتنو شاعرانو سره یې کاوه او پر هغو باندې یې تل مهرباني کوله او دغه تشویق په حقیقت کې د شاه حسین هوتک د خپلې ژبې او ادب سره د زړه له تل نه د رښتینې مینې یو څرګند ثبوت دی.

همدغه وجه وه. چې په دغه ادبي دربار کې د علم او ادب په مختلفو ساحو کې مهم اثار رامنځته شول. د همدغه پاچا په امر د رحمان بابا د دېوان زیاتې نسخې کاتبانو ولیکلې او په خلکو کې خورې شوې چې د پټې خزانې د مولف په قول د دغه کار لپاره یې کاتبان پېښور ته استولي وو. چې دا هم د دغه پاچا بې سارې مینه له پښتو سره څرګندوي. د ژبپالنې لیکوال د دغه ادبي دربار په باب کښلې دي ((... که څه هم د دې ادبي دربار کومه لیکله شوې کړنلاره موږ ته نه ده راپاتې خو هغه علمي او ادبي کارونه چې د دې دربار په سیوري کې ترسره شوي دي څرګندوي چې یو لوی هدف یې د پښتو کتبي ذخیره زیاتول او پښتو ته په هره برخه کې د اثارو منځته راوړل وو لکه د طب په برخه کې ((خلاصة الطب)) د حکمت په برخه کې ((ګلدسته زعفراني)) د تاریخ په برخه کې ((محمودنامه)) د ادبي څېړنو په برخه کې ((پټه خزانه)) د دین په برخه کې ((مسایل ارکان خمسه)) او ((جامع فرایض)) او نور کتابونه یې چې تالیف کړي او یا یې چاته لوړې جایزې پرې ورکړې دي. باور دی چې د شاه حسین هوتک د وخت دې ادبي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربار به د پښتو په لاره کې ډېرو نور خدمتونه هم کړې وي، خو
څرنګه چې ددې خدمتونو په برخه کې پټه خزانه زموږ یوازنی
اخځ دی او بل ځای یې یادونه نه شته او هم څرنګه چې پټه خزانې
تر ۱۱۴۲هـ ق کال پورې په کندهار کې دوام کړی نو ددې دربار د
لسو پاتې کلو له کارونو هم بې خبره پاتې یو))[1]

په پای کې باید ووایو چې ددغه پښتون واکمن په وخت کې
پښتو ژبې او ادب ته بنسټیز کارونه شوي دي او د ادب په
بېلابېلو څانګو کې ارزښتمن اثار رامنځته شوي دي. ددغه ادبي
دربار له خوا د پښتو ژبې پالنه په ښه ډول سره کېدله، د اثارو په
خپرولو کې یې لاس درلود او د لیکوالو او شاعرانو په تولولو،
روزلو او پاللو کې یې هم خپله دنده په ښه توګه سرته رسوله، چې
یادونې یې په پورته کرښو کې وشوې

(۱) ژبپالنه، ۸۲مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنیار اکبر کرګر

د شیخ متي یو شعر:

د پښتو ادب ځلانده عرفاني نمونه

زموږ په لرغوني فرهنګ کې تصوفي- عرفاني فکري جریانونه په دوو پړاوونو کې د څېړنې او مطالعې وړ دي. یو تصوفي، عرفاني فکري جریان په عامه او کُلي مانا چې تر اسلام څخه دمخه فرهنګونو د اغېزو او تاثیراتو مثالونه لري او بل د اسلامي فرهنګ تر خپرېدو وروسته تصوفي، عرفاني جریانونه چې تر زیاته حده د اسلامي او عربي فرهنګ او قراني ایاتونو او احکامو پر بنسټ تفسیر او توجیه شوي دي.

لومړی پړاو:

په تاریخي لحاظ زموږ فرهنګ او فرهنګي شتمني زموږ د ولسونو په مغز او روان کې د پېړیو پېړیو له خوا مدینتونو، فرهنګونو، مذهبونو، کیسونو، نړۍ لیدونو، اسطورو او افسانو داسې ترسب دی، چې د پلټنو په ترځ کې د هغو په منشاء او سرچینو پوهېدی شو. تصوفي عرفاني فکري

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جریانونه د شرقي فلسفي نړۍ لید سره په ترکیب کې راڅرګند شوي. هېڅکله يې خالص او ناب شکل نه دی غوره کړی، بلکې یو په بل کې او په ګډه سره د یوه فکري سیستم په توګه منځته راغلي، دوام يې کړی او د تر منځه تللو وروسته يې اوس هم نښې نښانې او اغېزې لیدلی شو. په دغه پړاو کې زردشت د چوپاني دورو د افکارو له تکوین څخه راهیسې د زروان (Zar vana) يا ناپایه زمان راهیسې چې نور او ظلمت، رڼا او تورتم د هغه مولود بولي او په فکري لحاظ د اهورا او اهریمن يا اهورا مزدا (یواځینی پوه خدای) او اهریمن د هغه تخلیق بولي، یو ډول مونیزم يا یووالي جوتوي، د څلورو پړاوونو ((یعنې د نېکو افکارو مقام، د ښو خبرو مقام، د ښو کارونو مقام، د ابدي عظمت لومړنی پیغام دی، چې ددې سیمې په فرهنګ کې ډېر لوړ او عالي مقام لري او انسان ښو چارو ته رابولي، انسان په دغو مراحلو کې اهورا ته نژدې کوي.

د زردشت د افکارو د ټوکېدو خاوره د بودایي مدنیت لپاره ښه کرونده شوه. بودا هم د نېکو چارو وعظ وکړ او د هغه زده کړې او تعلیمات له هندوکش څخه اخوا تېر شول، کلونه کلونه يې دوام وکړ. بودا ویل:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ای زاهدانو هغه څوک چې ټول وخت سهار، غرمه او شپه یوازې یوه شېبه خپل زړه له نېکۍ ډک کړی، هغه ثواب چې ترلاسه کوي یې د هغه چا تر ثواب نه ډېر زیات دی چې سهار، غرمه او شپه هره شېبه د خوړو سل لوښي خیرن کړي. د دغې نېکۍ لپاره مینه او غماض لازم دی.)) (۳، ۲۰) د بودا دغه اخلاقي زده کړې د یوه صوفي او عارف لپاره چې خپل زړه یوازې د خدای کور بولي ډېر ښه درس دی.

زموږ په فرهنګ کې له اسلامي مدنیت څخه دمخه د یوناني فلسفي افکارو افلاطوني او نوی افلاطوني افکارو له اغېزو هم سترګې نه شو پټولی. لنډه دا چې شرقي افکارو له هند، چین، ایران، یونان او نورو فرهنګونو او مدنیتو څخه زموږ په فرهنګ او تاریخ کې هم ترسب کړی او خپله اغېزه یې پرې ایښې ده.

دویم پړاو:

زموږ له فرهنګ سره د اسلامي مدنیت او فرهنګ یوځای کېدنه او په دې سیمه کې د اسلام خپرېدل او نفوذ زموږ د سیمې په فکري جریانونو کې یو بل پړاو پیل کړ. دا پړاو د اسلامي فرهنګ پیل دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دويمه او دريمه هجري پېړۍ کې په بغداد يعنې د خلافت په مرکز او نورو مراکزو کې تصوفي او عرفاني افکار منځته راغلل.

په اسلامي نړۍ کې مشهورو عارفانو او صوفيانو د قراني احکامو پر بنسټ د خپلې لارې او طرقيت لپاره د ستاويزونه و پلټل د مثال په ډول: په قران کې د ميثاق په باب ايت دی، چې صوفي ورته د ((مينې پيمان)) وايي چې د انسان او خدای ترمنځ موجود دی. همدارنګه په قران کې ((امانت)) ته اشاره ده چې نړيوالو ته وړاندې شو (انسان). ځمکې او اسمانونو دغه امانت نه شو ساتلی، بلکې انسان ومانه. په قران کې مومن ته د ديدار وعده ده، چې د قيامت په ورځ خدای له انسان سره ګوري، له دې پرته خدای په دې نړۍ کې هر چېرته وي، په مشرق کې په مغرب کې او هرځای ته چې انسان مخه کړي خدای شته او دا هغه ټکی دی چې انسان هر چېرته مخه کړي، کولای شي دغه مفکوره په انسان کې وګوري او انسان ته د شاه رګ څخه هم نږدې دی.

خو کله چې په پښتو ادب کې دا مساله مطالعه کوو، پښتني فرهنګ هم په دغه پراخه سيمه ييز فرهنګي چوکاټ کې مطالعه کېدی شي او په دغه فرهنګ کې فکري جريانونه هم ګوښې نه شي مطالعه کېدی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ متي يو له دغه ډول مبتكرو عارفانو او د شور او وجد خاوند معلومېږي چې كېدی شي د هغه په يوه شعر كې د وخت د لاسبرۍ فكري جريان اندازه ولګول شي.

لوی استاد مرحوم عبدالحی حبيبي د پټې خزانې په حواله ليكي: ((شيخ متي د عباس زوی و چې عباس د عمر او عمر د خليل زوی و. خليل د غوريا او غوريا د كند ابن خرښبون زوی و. دا مشهوره كورنۍ د خرښبون تر مرګ وروسته په ارغستان، پښين او پښور كې خپره شوه او شيخ متي دوه ورونه نور هم درلودل چې حسن او امران نومېدل د امران مزار تراوسه د كوږك پر غره دی چې هغه غر دده په نامه ((خواجه امران غر)) هم بلل كېږي او يوه خور يې ((بي بي خالده نومېده چې قبر يې تراوسه هم په پښين كې مشهور دی او په كلات كې د ترنګ پر غاړه د ((خالاكلي)) هم دده په نامه تراوسه باله شي چې دا په ژوند هلته اوسېده.

شيخ متي پر (٦٢٢هـ) زېږېدلی او د (٢٥) كالو په عمر د ترنګ پر غاړه پر ٢٨٨هـ كال وفات شوی دی، دده مزار تراوسه هم د كندهار شمال شرقي خواته تقريباً (٥٠) ميله لرې پر يوې غونډۍ واقع دی چې كلات يې بولي او دی په كلات بابا مشهور دی، ده خپل ژوند هم د ترنګ پر غاړو او د غونډان په غره او د كلات په حدودو كې تېر كړی دی.)) (۴، ۱۲).

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز استاد حبيبي د نعمت الله هروي د مخزن افغاني په قول چې يو بل مشهور کلاسيک اثر دی را نقلوي چې: ((ان طالب حقايق و کاشف معاني زبده ابراو خلاصه اصرار شيخ متی خليل صاحب عبادت و رياضت بود. ايشانرا سر حلقه دوازده سړبن ميگويند و افغانان بسيار ارادت می اوردند و مريد ميشدند چنانچه غلغله کرامت ايشان در تمام منتشر شد.)) (۴، ۱۲۴) دغه راز استاد د شيخ متي عارف د عرفاني شخصيت او مقام د اثبات په ترڅ کې په پټه خزانه کې له ((افضل الطرايق)) څخه يو حکايت په دې عبارت را نقلوي:
((يوه ورځ شيخ متي پر لار تېرېده، چې هلته د ږېرې د برې پرتې وې او لار يې بنده کړې وه. چې دغه ځای يې وليد، نو څو شپې متواتر راغی او له هغې لارې څخه يې د برې او کاڼي ايسته کړل. يوه دهقان د شپې خپله ځمکه اوبوله ده ته يې وويل: ته د خدای دوست يې او ټول خلق ستا احترام کوي. نو دونې زحمت ولې پر ځان تېروې او دغه لار پاکوې شيخ متي هسې ځواب ورکړ، چې يوه ګړۍ د خلقو خدمت تر هرڅه ښه دی.)) (۴، ۱۲۵)
د پټې خزانې مولف زياتوي، چې شيخ متي يو اثر هم کښلی و چې نوم يې و ((د خدای مينه)) دغه کتاب په کلات کې د شيخ متي په زيارت پروت و او زيارت کوونکو به لوستلو، په

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه اثر کې مناجاتونه او دعائیه شعرونه و، خو دغه اثر تراوسه تر لاسه شوی نه دی.

اوس د دې لپاره چې د عارف شیخ په یو ائینې لاسته راغلي شعر څه وواېو او د هغه د عارفانه او صوفیانه افکارو جاج واخلو نو موړی شعر رانقلوو:

پـــر لويـــو غـــرو هـــم پـــه دښـــتو کـــې
پـــه لـــوی ســـهار پـــه نيمـــو شـــپو کـــې
پـــه غـــاړو ږغ او پـــه شـــپېلکو کـــې
يـــاد ويرژليـــو پـــه شـــپېلو کـــې
تـــول ســـتا د يـــاد نـــارې ســـورې دي
دا ســـــتا د مينـــــې ننـــــدارې دي

جنـــدې زرغـــون کـــه پـــه بيـــديا دی
د بـــــربڼ خواتـــــه پـــــه خنـــــدا دی
ترنـــگ چـــې خـــړ دی پـــه ژړا دی
دا تـــــول اغېـــــز د مينـــــې ســـــتا دی
تولـــه ښـــکلا دې ســـتا لـــه لاســـه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای د پاســـــوالو پاســـــه پاســـــه

کـــه لمـــر روښـــانه مـــخ یـــې ســـپین دی
یـــاد ســـپوږمیه تنـــدی وریـــن دی
کـــه غـــر دی ښـــکلی پـــرتمین دی
لکـــه هنـــداره مـــخ د ســـین دی
ســـتا د ښـــکلا دا پلوشـــه ده
دا یـــې یـــو ســـپکه ننـــداره ده

دلتـــه لـــوی غرونـــه زرغـــونیږي
د ژونـــد وږمـــې پـــه کـــې چلیـــږي
بـــوراوې شـــاوخوا کرېـــږي
ســـترګې لیـــدو نـــه یـــې هیښـــیږي
تـــل د نـــړۍ پـــه ښـــکلیده یـــې !
لویـــه خاونـــده ! تولـــه تـــه یـــې !

خاونـــده ښـــکلی ســـتا جمـــال دی
ښـــکاره یـــې لـــور پـــه لـــور کمـــال دی
کـــه ورځ کـــه شـــپه کـــه پېـــړۍ کـــال دی
ســـتا دقـــرت کمکـــی مثـــال دی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا د لورونو یوه رڼا ده
دلته چې جوړه تماشا ده

زړه مې دا ستا د مینې کوردی
سوی د عشق په سوځند اور دی
رپي و تاته ستا پر لوردی
بې له دې هیڅ دی ورک یې پلوردی
ستا د جمال په لیدو ښاد دی
که نه وي دغه نور برباد دی

په غرو کې ستا د عشق شپېلکی دی
ددې نړۍ په عشق سهی دی
که غټ که وړ که پټ نری دی
ستا د جمال ځری هر شی دی
چې پر دنیا مې سترګې پرې سوې
ستا د جمال په ننداري سوې

نه هسک نه مځکه وه تورتم
تیاره خپره وه ټول عدم و
نه دا ابلیس نه یې ادم و

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا د جمال سوچه پرتم و
چې سوښکاره ښکلې دنیا سوه
د پنځ پر لوري یې رڼا سوه

زه چې څرګند پر دې دنیا سوم
د ښکلي مخ په تماشا سوم
ستا پر جمال باندې شیدا سوم
له خپلې ستې را جلا سوم

په ژړا ژاړم چې بېلتون دی
یمه پردېسي بل مې تون دی

وګړیوالي (متي) ژاړي
سوري یې دورې غاړې غاړي
څه غواړې څه وایې څه باړي
خپل تون او کور و کلی غواړي
چونې چې بېل سي نیمه خوا سي
تل یې د بڼ په لور ژړا سي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د شیخ متي د شعر پوخوالی او شعریت.
ـ د شعر تصوفي او عرفاني اړخ
ـ د شعر فلسفي- عرفاني اړخ

د شعر پوخوالی:

د شعر دا اړخ موږ ته راجوتوي چې په پښتو شعر او شعري کلام کې فکري غنا ان له پخوا موجوده وه. په دې شعر کې موږ داسې پوخوالی او فکري غنا لیدلی شو، چې د یوې پیاوړې فرهنګي غنا نمایندګي کوي. دا خبره هم راجوتوي، چې پښتانه شاعران له تصوف او عرفان سره اشنا و. په دې برخه کې یې زیاتې شتمنې درلودې، خو دا چې لاتراوسه نه دي ترلاسه شوي، یو عمده دلیل دا کېدی شي، چې د پښتنو سیمه تل د لویدیځ او ختیځ او منځنۍ اسیا له خوا د یرغلونو او تاړاکونو د تېرېدو لاره ده او د اوسني جنګ په څېر، په تېرو جنګونو کې هم زرګونه فرهنګي اثار د اسونو او کاروانونو په پښو کې لتاړ شوي او له منځه تللي دي. پر دې اساس ده چې موږ د فکري جریانونو د تحلیل له پلوه لږ مواد او اثار لرو.

د شعر تصوفي او عرفاني اړخ:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ متي په پورتني شعر کې یو ډول نه، بلکې په پوره ډول شرقي تصوفي فکري جریان لیدل کېږي. شعر د مولانا د مثنوي په تقلید په ((غاړه ږغ)) یا ((نی)) د فراق په سندره پیل کېږي او ټول موجودات د واحد او یوائیني ذات د موجودیت شهادت ته رابولي.

استاد حبیبي هم ددې خبرې یادونه کوي چې:

((شیخ متي له هغو لومړیو حلقو څخه دی، چې پښتو شعر ته یې یو فلسفي ښکلی رنګ ورکړی او د جمالیت ټکی یې ښه روڼ کړی دی مګر دده فکر تل له مادي خوا څخه معنوي او الهي افکارو ته میل لري. له مادي اشعارو څخه تل معنوي او مافوق الطبیعه نتایج اخلي او یوازې د مادې په ستاینه کې ځان نه ډوبوي.)) (۴، ۱۲۸) سره له دې چې د شیخ متي ټول اثر نه شته، خو موږ کله چې د حد اقل تحلیل په لټه کې یو. په همدې مطلوب شعر کې چې له طبیعت او د طبیعي ښکلا له ستاینې پیل کوي، په جزئیاتو غرونه، شپه او ورځ (زمان) غاړه (نی) د غمجنو اوازونه، شنه شوي، بڼونه، ترنګ سیند او هر څه چې ښکلا او جمال لري، په واقعیت کې یو تمثیل کوي.

دغه راز د لمر مخ، د سپوږمۍ ورین تندی، پرتمین غرونه، د سیند د هنداري په څېر مخ، زرغون غرونه، د ژوند ورږمه،

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوراګان او د هغو سندرې ټول او ټول د لوی ذات د یو واحد وجود په هستۍ شهادت ورکوي. شاعر له دغه توصیف او تمثیل څخه د لوی ذات خاوند تعالی جمال، ښکلا، زمان او مکان د خدای له قدر ته بولي. کوم چې ځای یې زړه کې دی، زړه چې د سیر او ((قلب)) د خاوندانو په فکر د خدای د مینې کور دی. خو د شاعر ټوله اند ښنه او غمنامه په دې کې ده چې له بېلتونه ژاړي.

بشنو از نی چون حکایت میکند
از جدایی ها شکایت میکند

په ژړا ژاړم چې بېلتون دی
یمه پردېسي بل مې تون دی

نو موږ هم په فراق کې د چوني (بلبل) په څېر په دې خاطر په ژړا او ماتم کې دی، چې جلا دی او دغه فراق او جلاوالی د هغه د رواني رنځ او نارامۍ منبع ده چې یوازې په وصال سره رفع کېدی شي.

د شعر فلسفي- عرفاني اړخ:

پورتنی شعر په شرقي دود فلسفي رنګ هم لري. لکه څرنګه چې د ډاکټر عبدالحکیم په قول مولانا هېڅ کله د لرغونو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوناني فلاسفه وو لکه ارستو ، اپلاتون نوم نه یادوي او نه هم له قران پرته په بل څه استناد کوي. د شیخ متي په شعر کې هم په ظاهر کې هېڅ نه شته خو بیا هم لولو:

نــــه هســـــک نــــه ځمکـــــه وه تـــــورتم و
تیـــــاره خپـــــره وه ټـــــول عـــــدم و
نـــــه دا ابلـــــیس نـــــه یـــــې ادم و
ســـــتا د جمـــــال ســـــوچه پـــــرتم و
چـــې ســـو ښـــکاره ښـــکلې دنیـــا ســـوه
د پـــــنځ پـــــر لـــــوري یـــــې رڼـــــا ســـــوه.

((په اریایي افکارو کې چې روح او فکر یې د واحد خدای اهورا مزدا په باب و ، په ستاینه یې پیل وکړ واحد خدای یې د (اهورا) او پوه (مزدا) وباله چې ځمکه او اسمان یې هست کړه. د هخامنشیانو په کتیبو کې لولو چې اهورا مزدا ځمکه دلته... اسمان هلته... انسان... او د انسان لپاره خوښي هست کړه ، زردشت د سینا په ۴ ، ۴۴ بند کې هغه د اوبو ، ګیاوو ، باد ، اسمان، رڼا او تورتم او په لنډه توګه د ټولو موجوداتو هستوونکی بولي.)) (۵، ۱۰۵) افلاطونیان هم نړۍ او موجودات مثل بولي. نور فلاسفه هم دغه ډول عقاید وړاندې کوي. یوناني فلسفه په شرقي تصوف کې بې اغېزې نه ده ان په

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلامي فرهنګ کې يې ژورې ريښې درلودې، په دويمه او دريمه هجري پېړۍ کې زيات شمېر يوناني فلسفي اثار په بغداد او اسکندريه کې په عربي وژباړل شول، زياتره فلاسفه وو په ارسطو او فلسفي افکارو د توضيح او تشريح کار وکړ، ستر اسلامي پوهان له ابن سينا ، فارابي امکندي، مهر وروی او نور د يوناني- اسلامي فلسفې افکارو ښه متشرحين وو، خو تصوفي او عرفاني افکارو په اسلامي نړۍ کې د ازادۍ غزونې وس درلود. شعر او ادب دغه ډلې يعنې عارف او صوفي د خپل پيغام بستر کړ. شعر فلسفه، عرفان او تصوف وروزه، چې د شيخ متي شعر يو له دغو دی. اوس چې خپلې خبرې راټولې کړو ويلی شو چې:

پښتني فرهنګ په فکري او معنوي لحاظ د ډېرو ژورو فلسفي، عرفاني او تصوفي افکارو جوګه دی، چې کتبي اثار يې په دې سيمه کې د کوچېدلو، لېږدېدنو او جنګونو او خونړيو پېښو په ترڅ کې له منځه تللي، هر کله چې د راوروسته فرهنګ د بيا زرغونېدو لپاره بيا او بيا ماضي ته اړه پيدا شوې ده. فرهنګي جريان له انقطاع سره مخامخ شوی او تر کلونو وروسته راټوکېدلی دی.

پښتو شعر د لسيزو او پېړيو په جريان کې د فکري جريانونو حاصل و او دی. دې شتمنۍ په خپله ځولۍ کې درې سيمې او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرهنګي حوزې افکار له ځانه سره ساتلي، روزلي او وروسته نسلونو ته يې انتقال کړي دي. په دې ترځ کې د شيخ متي مناجات دا سې کوچنۍ نمونه ده، چې هم عرفاني او تصوفي رنګ لري او هم فلسفي مفاهيم او فکري فلسفې جريان را څرګندوي. موږ په نهايت کې دې ته رابولي، چې په پښتو کتبي کلاسيکو متونو کې د فکري جريانونو څېړنه، د معنوي خوندي ارزښتونو په نوي مطالعې موږ لاسبري کوي. نويو نتايجو ته مو رسوي هغه څه چې تراوسه پورې ورته لږه پاملرنه شوې ده.

يادښتونه

۱- داکتر محمد اقبال، سير فلسفه در ايران. ((ترجمه امين حسين اريانپور)) تهران ۲۴مخ.

۲- هنر و مردم شماره سي ويکم ، تهران

۳- عبدالحسين زرين کوب، ارزش ميراث صوفيه، (تهران)

۴- عبدالحی حبيبي، د پښتو ادبياتو تاريخ ۲ ټوک (کابل: پښتو ټولنه، (۱۳۸۲)ل کال.

۵- ديانت زردشتی، ترجمه فريدون وصحن - مقاله دوم، تهران، بنياد فرهنگ، ۱۳۴۸.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل شاه محمود ((محمود))

روابط میرویس هوتکی با شاهان گورگانی هند

مقدمه:

طوفان مغول و تاتار از جمله وقایعی بود که مثل اکثر بلاد مشرق بر پیکر افغانستان صدمات بزرگی وارد کرد و ملت شجیع افغان برای مدمت تقریباً پنج قرن با حکام مربوطه انها پنجه نرم کرد و پیوسته درکوشش بود تا حکومات ملی خود رامجدداً تاسیس نماید.

حکام مغول و تیموری در طول قرنها با مردم افغانستان در مجادله بسر برده و صدمات بزرگی رامتحمل شدند و بعضاً با امتیازاتی که به افغانها دادند تا حدی توانستند خود را از صدماتی نجات دهند ، در قرن دهم هجری، صفوی های فارس و اوزبک های ماوراء النهر به تهاجمات خود به افغانستان شروع نموده در تجزیه ولایات افغانستان به اقداماتی متوسل شدند. بابر که در کابل پای خود را محکم کرد پسانتر با اشغال هند از خانواده افغان (لودی ها) پایتخت را به انجا انتقال داد

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

و در نتیجه شکست اوزبکها از صفویان قسمت های غربی افغانستان بدست صفوي ها افتاد. و به اینصورت در طول دوصد سال دیگر ولایات شرقی و کابل، بدخشان و مضافات ان در دست گورگانی های هند و ولایت هرات و سیستان در قبشه صفوی ها بود، ولایت قندهار منطقه متنازع فیه هر دو دولت بو که زمانی بدست یکی و مدتی بدست دیگری بود.

در سال **۹۵۲** هجري همایون پسر بابر در بدل معاونتی که از طهماسب صفوی برای بدست اوردن اقتدار از دست رفته حاصل داشت قندهار را به فارس گذاشت ولی پس از چندی دوباره این ولایت به دولت گورگانی هند مربوط گردید در دوران جلال الدین اکبر قندهار در دست گورگانی ها بود ولی در سال **۱۶۲۲** م در عهد جانگیر، شاه عباس پادشاه فارس (**۹۵۸ - ۱۰۳۸** هجري) اراده اشغال قندهار نمود و با اردوی بزرگی عازم قندهار شد پس از محاصره چهل روز این شهر را بدست اورد و در عهد جهانگیر گورگان ها کدام اقدام دیگر برای اشغال مجدد قندهار بعمل نیاوردند و تا هنگام قیام میرویس خان هوتکی تسلط صفوی ها بر قندهار بود.

قیام میرویس خان و تشکیل دولت هوتکی:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرویس پسر شاه عالم متولد در سال ۱۲۷۳م است مادرش نازو دختر یکی از خان های عشیره توخی بود ، میرویس در محیط شهری قندهار رشد کرد. این شهر از نظر صنعت و تجارت و پیشه وری و فرهنگ رونق داشت و نسبت به فقر و عسرت زندگی مردمان کوهستان شرق، مردم جنوب نسبتاً مرفه تر بودند و قندهار که در سر راه تجارتی بین هند و ایران قرار داشت برای تشکیل یک دولت ملی مساعد تر بود.

میرویس از نزدیک شاهد استبداد و ظلم و تبعیض حکومت خارجی نسبت به هموطنانش گردید (۱) میرویس بخاطر رهایی مردم و کشور خویش از دست صفویان چهار بار به دربار شاه حسین صفوي داد خواهی نمود و ضمناً اوضاع دربار را مطالعه کرد. چون میرویس از فریاد رسی و داد شنوی دربار اصفهان مایوس گشت از انجا عزم بیت الله نمود و از علمای عرب فتوا قتل گرگین و جواز جنگ را بدست اورد. و بدربار اصفهان نیز انقدر نفوذ کرد که درباریان را نسبت به گرگین ظنین تر ساخت بعد ازین میرویس خان به قندهار برگشت و جرگه ملی بزرگ را در کوکران، مانجه جمع و سوگند نمودند تا تسلط اجنبی را از کشور خویش بر اندازند.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بعد از ان میرویس خان به مدد تمام اقوام قندهار گرگین خان بیگلر بیگی صفویان را با تمام لشکر او قتل کرده و شهر قندهار را بدست اوردند.(۲)

روابط میرویس با دربار گورگان هند:

قندهار از حیث جغرافیای در بین دو سلطنت ایران و هند اهمیتی به سزا داشت و وقتیکه مبارزین ملی به قیادت میرویس خان پرچم استقلال را بر ان دیار افراشتند از یکطرف دربار گورگانی هند از استماع این خبر به تزلزل افتاد و استقلال افغانها را برای خود خطری بزرگ دانست زیرا که حکمداران گورگانی هند از تجدید عظمت و امپراطوری غوریان، خلیجان و لودیان ترسیدند.

پوهاند عبدالحی حبیبي به نقل از صمصام الدوله و خافی خان می نویسد.

وقتیکه خبر اعلان استقلال افغانها را تا جای به رسمیت شناختند ولی با دربار اصفهان مفاهمه کردند تا بدفع این واقعه که برای ملک و ملت طرفین خلاف رای صایب است به زودی بکوشند(۳) اما حاجی میرویس خان که موقعیت خطرناک خود را در بین دو سلطنت قوی بخوبی درک کرده بود بزرگان ملت را در جرگه سومین فراهم اورد و بعد از انکه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقف سیاسی ملت افغان را در بین دو دولت شرقی و غربی با قوای ایشان نشان داد گفت: ((اگر با من متفق باشید و یاوری کنید. همواره پرچم حریت را بلند خواهیم داشت و نخواهیم گذاشت که باز (ربقه) غلامی اجانب بگردن ما افتد. کسانیکه غلامی اجانب رامی پذیرند، ما را با ایشان ربطی و مودتی نیست و در دیار ما سکونت نکنند)) (۴)

جرگه ملی بعد از شنیدن خطابه زعیم ملی با وی موافقت کرده و مواعید موکدی دادند که تا دم واپسین از ازادی و استقلال ملی خویش دفاع کنند. (۵)

اخبار وقایع قندهار بزودی بدربار صفوی رسانیده شد و میرویس خان هم نامه ای را به پادشاه صفوی ارسال داشت. مرحوم حبیبی به نقل از اثر جنگ افغان و فارس می نگارد: میرویس در نامه خویش یاد اور شده بود: بادشاه از تدبیر کار بگیرد و قشونی را به قندهار نفرستد. زیرا تمام افغانان به کشتار ایشان دست بر قبضه شمشیر ایستاده اند و اگر مجبور شوند شاید قندهار را به پادشاه دهلي بسپارند، بنا بر ان پادشاه صفوی باید موقع سیاسی این کشور را ملحوظ دارد. (۲)

تلاش صفوی ها بخاطر اشغال دوباره قندهار به ثمر نرسید و میرویس خان درین هنگام از یک طرف جنگ را باصفوی ها

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادامه داد و از جانبی روابط سیاسی خود را بادربار گورگانی هند بهتر ساخت. و برای تشیید روابط دوستانه سیاسی حاجی امکو برادر خود را بحیث سفیر بدربار دهلی نزد فرخ شیر گورگانی فرستاد و هدایای دوستانه را بذریعه وی ارسال داشت. (۷)

فرستادن سفیر به هند ، فهم سیاسی و مهارت نظامی میرویس را نشان میدهد بخاطر انکه ترس این بود که دولت صفوی نیز با هند همدست شود و خاک افغانی را بین خود تقسیم نماید. از این رو میرویس نیکه با اینکه از نیت دربار گورگانی هند نسبت به افغانها بی اطلاع نبود وی باز هم برای اینکه وضعیت را خوبتر بخود روشن کند و هم بنابر تقاضا و وجیبه همسایگی خواست نیات دوستانه افغانان را به شاهان متذکره روشن بسازد و وهمیکه از استقلال افغانها برای دربار هند تولید شده بود رفع نماید و حتی یکقدم فراتر گذاشته از دربار هند در وقت ضرورت استعانت کند.

به اساس همین مفکوره سفیر افغانی مکتوبی را مبنی بر خواهشات دوستانه افغانان و اطلاع تصمیم ازادی خواهان نسبت به استقلال خاک خود در سال (۱۷۰۹م) به عنوان شهزاده دربار هند نوشت.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ما افغانان نسبت به تمام همجواران به همسایگی شاه هندوستان افتخار داریم، زیرا همکیش و هم مذهب هستیم. و به همین نسبت اعتماد قوی داریم که در موقع ضرورت با ما معاونت خواهد کرد.

ما علیه شاه فارس تصمیم گرفته ایم زیرا او برای تجاوز و برای محاربه بر ضد مذهب ما قشون می فرستند ازین جهت ما از مقتدر ترین شهزاده خواهش میکنیم تا حقیقت حال ما را در پیشگاه معظم ترین پادشاه هند تقدیم و روشن نمایند)).

چون فعلاً در ان ولا (هند) امنیت به کلی حکمفرماست هر گاه در وقت ضرورت یکدسته قشون برای معاونت و پشتیبانی ما فرستاده شود به یمن و رحمت خداوند بر ضد دشمنان مذهب خود غالب و مظفر خواهیم شد.

افغانها شجیع هستند و شاید بعض مقتضیات ما را مساعد نماید که در هنگام یکجا شدن دو قشون (افغان و هند) بعض از توابع فارس را تحریک نمایم (۸) و پادشاه هند انها را مدد نمایند و اگر به هیچ حال طاقت مقاومت نیارند جمع تجدریف افغان کوچیده و رو به هندوستان اورند.(۹)

وقتیکه این مکتوب به شاه هند رسید تو هم خطریکه از استقلال افغانها نزدشان تولید شده بود رفع گردید ، نامه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوران را مـورد نـوازش قـرار دادنـد بـاجواب اطمینـان بخـش مرخص نمودند.

دربار دهلی حکمران قندهار به رسمیت شناخت و خطاب (حاجي امير خانی) را با تحف شمشیر و فیل بدربار میرویس گسیل داشت. (۱۰) اما عمر این زمامدار بزرگ افغان انقدر طول نکشید که مقاصد بزرگ خود را در راه توحید ولایات افغانستان عملي کند وی در طول هشت سال حکومت قندهار و ولایات نزدیک انرا متحد ساخت تا اینکه در نومبر ۱۷۱۵م وفات یافت.

روح ازادی خواهی و جذبه ملی را که او در ملت خود احیا نمود از بین نرفت قیام ملی را که او بعمل اورد و احساساتی را که در ملت قهرمان افغان احیا نمود موجب تشکیل مجدد سلطنت بزرگ افغانها گردید.

ماخذ

۱- غبار، میرغلام محمد، افغانستان در مسیر تاریخ، کابل، ۱۳۴۲) ص ۳۱۷

۲- حبیبی، عبدالحی، تاریخ مختصر افغانستان جلد دوم، کابل ۱۳۴۹، ص ۷۳-۷۴

۳- حبیبي، عبدالحی، ایضاً، ص

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- بېنوا، عبدالروف، هوتکی ها، کابل، ۱۳۳۵، ص۵۲-۵۲

۵- افغانی سید جمال الدین، تتمة البیان فی التاریخ الافغان، ترجمه محمد امین خوگیانی، کابل، ۱۳۱۷، ص ۷۹

۶- حبیبی، اثر قبل الذکر، ص۲۴

۷- ایضاً، ص۷۵

۸- بېنوا، اثر قبل الذکر، ص۲۴

۹- کروینسکی، تاریخ سیاح مسیحی، کابل، ۱۳۶۳، ص۲۲

۱۰- حبیبی، اثر قبل الذکر، ص ۷۸

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل اصف بهاند

د پښتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې د نازو انا دریځ

کلونه پخوا علامه عبدالحی حبیبي په ټولنیز ژوند کې د پښتني مېرمنې د رول په باب لیکلي وو: ((پښتنه مېرمن د پښتنو د ټولنې او اجتماعي سازمان شمرې وه.))[1] خو د پښتنو د ژوند په تاریخ کې داسې وختونه هم راغلي دي، چې پښتنه مېرمن کله کله د نورو قومونو تر ښځو زیاته نازوله شوې او کله یې بیا حقوق تر پښو لاندې شوي دي.

سره له دې چې د ټولنیز ژوندانه پېښو پښتانه له ادب او هنر څخه لرې ساتلي وو، خو بیا هم دوی لیک او لوست نه دی هېر کړی، د هنر او علم په ډګر کې یې د قدر وړ تجربې کړې دي. که د پښتو ادب په تاریخ کې په ځیر سره وکتل شي د مېرمنو برخه په کې ځلنده ده. په دې مقاله کې به په لنډ ډول د پښتو ژبې او ادب د سترې وثیقې یعنې پټې خزانې په استناد د پښتنو د

(۱) پوهاند عبدالحی حبیبي، د زېړي کالنۍ، په پښتو ادب کې د مېرمنې برخه، پښتو ټولنه، ۱۳۵۷کال، ۱مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونو ښځمنو شاعرانو په ډله کې د نازو انا پر دریځ خبرې وشي.

د پټې خزانې د روایت له مخې د پښتو ادبیاتو په لرغونې دوره کې دغه مېرمنې شاعرانې تېرې شوې دي:

۱- زرغونه کاکړ
۲- رابعه
۳- نیکبخته
۴- نازو انا
۵- حلیمه حافظ
۶- بي بي زینب

خو پرته له دغو ښځمنو شاعرانو د پښتو ادبیاتو په لرغونو شاعرانو کې نورې ښځمنې شاعرانې هم تېرې شوې دي، چې ښايي تر اوسه پورې يې حال مونږ ته معلوم نه وي او یا د نورو ماخذونو په ارتباط هغه وپېژنو لکه شهزاد ګله چې د حالنامې له مخې يې پېژنو.

د پښتنو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې تر ټولو قدیمه شاعره زرغونه کاکړ ده، چې د کندهار په پنجوايي کې اوسېده.[1] د دغې سترې شاعرې د ژوندانه موده تر **۸۵** هجري څخه وروسته اټکل شوې ده. زرغونې کاکړې د نورو ادبي

(۱) عبدالحی حبیبي، د پښتو ادبیاتو تاریخ، دويم ټوک، پښتو ټولنه، ۱۸۷مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارونو ترخنګ په ۹۰۳ هـ کال د شیخ سعدي بوستان په پښتو نظم واړاوه.[۱] د پښتو ادب د لرغونو دورې ددې شاعرۍ نور څه نه دي راپاتې، یوازې محمد هوتک یې له ژباړل شوي بوستان څخه یو حکایت رانقل کړی دی، چې د زرغونې د ادبي قدرت څرنګوالی ورنه ښه ترا څرګند بدلای شي.

بله پښتنه شاعره چې د پښتو ادب لرغونې دوره کې اوسېده رابعه نومېده. د پټې خزانې د روایت له مخې دغه شاعره د بابر په زمانه کې په کندهار کې اوسېده[۲] له بده مرغه چې پرته له یوې رباعي څخه یې بله څه نه دی راپاتې.

ددې دورې بله شاعره او پوه ښځه نېکبخته وه چې په اشنغر کې اوسېدلې ده. د ژوندانه زمانه یې د ۹۲۰ هجري په شاوخوا کې اټکل شوې ده. علامه حبیبي لیکي چې ددې مدبرې او پوه مېرمنې احوال شیخ امام الدین په خپل کتاب اولیای افغان کې لیکلي دي.[۳] نېک بختې د خپل ادبي ژوند په موده کې یو شمېر موعظې او پندونه نظم کړل چې له هغه څخه یو کتاب جوړ شو او نوم یې ارشاد الفقرا وربانده کېښود. د پټې خزانې

---

(۱) محمد هوتک، پټه خزانه، څلورم چاپ، د کابل پوهنتون خپروني، ۱۳۵۲ کال، ۱۱۱ مخ.

(۲) همدا اثر، ۱۱۳ مخ.

(۳) د زېري کالنۍ، ۱۳۵۷ کال، ۱۴ مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روایت له مخې دغه کتاب د محمد هوتک په لاس کې و او له هغه څخه یې په خپله تذکره کې یو څو توټې خوندي کړې دي.[۱]

د پښتو ادبیاتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې بله شاعره بي بي زینبه ده چې د میرویس خان لور او یوه هوښیاره او عالمه ښځه وه. دغې اغلې مېرمنې د نورو پښتنو مېرمنو په تدریس کې لویه برخه درلوده. له بي بي زینبې څخه یوه مرثیه راپاتې ده، چې پټې خزانې خوندي کړې ده. له دغې مرثیې څخه د زینبې ادبي ځواک ښه څرګندېدلای شي.

شهزاد ګله ددې دورې بله باتدبیره او پوهه ښځه وه چې شعرونه یې هم ویل د ((فرهنګ ادبیات پښتو)) لیکوال لیکي چې پلار یې د روښن داد نومېده او د تیراه له اوسېدونکو څخه و، چې د جلال الدین اکبر په زمانې کې یې ژوند کاوه.[۲]

ددې باتقوا او پرهېزګارې ښځې د کلام نمونه استاد هېوادمل په فرهنګ ادبیات پښتو کې خوندي کړې ده.

ددغو ښځمنو شاعرانو په څنګ کې د پښتو ادب او پښتنو لویه شاعره او مدبره ښځه نازو انا نومېده. نازو انا د پښتو ادبیاتو د لرغونو ښځمنو شاعرانو په ډله کې ډېره مشهوره،

(۱) پټه خزانه، ۱۰۲ مخ.
(۲) زلمی هېوادمل، فرهنګ ادبیات پښتو، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې خپرونه، ۱۳۶۵ کال، ۲۲۷ مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدبره او پوهه ښځه وه. پلار يې د پښتنو مشر و. دی هم په خپله سپېڅلې غېږه کې لکه ميرويس نيکه ستر لاربنود وروزه. نازو د علم ادب او تورې خاونده وه او د خپل پلار د رياست په قلمرو کې په شجاعت او سخاوت مشهوره وه، لوست يې په خپل محيط کې له لويو علماوو څخه کړی وی.[1]

د نازو انا د مېړانې، سخاوت او خلاص لاس توب ذکر نورو اثارو او ليکوالو هم ثبت کړی[2] نازو انا که له يوې خوا د قيادت، پوهې او وطن دوستۍ ښه سمبول وه، نو له بلې خوا د لوړ او نفيس ادبي ذوق خاونده هم وه. د پټې خزانې ليکوال د نازو انا د ادبي دريځ په برخه کې داسې ويلي دي: ((زما پلار هسې ويل چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتينه وه چې د خدای تعالی څخه په مناجات يې ډېر اشعار ويل او يو ديوان يې درلود چې دوه زره بيتونه په کې وو او هلته يې ښه نکات ادا کړي وو او داسې يې ويلي و چې نارينه يې هم نه شي ويلای.))[1]

د نازو انا د راپاتې رباعي په برخه کې که چېرې د نورو ليکوالو او ځينو اثارو له توصيفي خبرو تېر شو او د نازو انا د

(۱) د زېري کالنۍ، ۱۳۵۷کا، ۱۴-۱۵ مخونه.
(۲) کبرا مظهري ملو رو، پښتني ليکوالې او شاعرانې، لومړی ټولک د علومو اکاډمي خپرونه، ۱۳۶۶کال، ۲۰مخ.
(۱) پټه خزانه، څلورم چاپ، ۱۰۳مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي توان د معلومولو لپاره په خپله رباعي ترڅېړنې لاندې ونيسو ښه به وي:

سحر ګه وه د نرګس ليمه لانده
څاڅکي څاڅکي يې له سترګو څڅېده
ما ويل څه دي ښکلي ګله ولې ژاړې
دې ويل ژوند مې دى يوه خوله خندېده.

په دې رباعي کې نازو انا د ژوند يو عمومي انځور په هنرمندانه ډول وړاندې کوي. د نرګس د ګل غوړېدل او تر غوړېدو نه يو څو لنډې شېبې وروسته يې د ژوند پاى ته رسېدل، د دې سبب شول چې نرګس د خپل ژوند پر لږه موده باندې وژاړي. که چېرې د نازو انا په دې شعر کې د شعر د جوليز جوړښت له مخې شعري انځورونه ولټول شي دا سې به وي:

په دې شعر کې ګل له انسان سره تشبيه شوى دى. ګل مشبه انسان مشبه به، ښکلا لطافت نازکي او لنډه موده ژوند يې وجه شبه ده، چې يو عالي شعري انځور يې بللاى شو.

دغه راز په دې شعر کې ژوند له يوې خولې خندا سره تشبيه شوى دى. ژوند مشبه، يوه خوله خندا مشبه به، لنډوالى او لږوالى يې وجه شبه کېدلاى شي. څنګه چې دغه انځور د تشبيه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اداتو پرته راوړل شوي دي، ځکه لوړ او عالي يې ارزيابي کولای شو.

د نازو انا په دغه شعر کې هم معنی او مفهوم شته، هم د شعري انځورونو له پلوه غني دي او د تخيل رنګيني او بداعت په کې ښه ښکاري، ځکه نو د نازو انا ادبي دريځ د نورو ښځمنو شاعرانو په ډله کې لوړ ارزيابي کوو. که چېرې نازو انا د هغه وخت له نورو ښځمنو شاعرانو سره په جلا جلا ډول پرتله شي هلته هم د نازو انا دريځ څرګند او ښکاره دی. نازو انا له نورو ښځمنو شاعرانو څخه ځکه لوړه او ښه ارزيابي کېږي، چې دا له يوې خوا په يوه ستره ادبي او سياسي کورنۍ کې زېږېدلې او لويه شوې ده، ځکه يې ښوونه او روزنه ضروري او ډېره ښه وه، چې د لوړې پوهې او ښې مطالعې درلودونکې وه، له بلې خوا دې ته ډېر ښه علمي ادبي او سياسي چاپېريال مساعد و او دغه چاپېريال ددې سبب شو، چې نازو انا د لوړې او ښې قريحې او ښه شعري ذوق خاونده شي، په دې صورت کې نو ښکاره خبره ده، چې دغسې يوې پوه او با مطالعې او د ښې قريحې خاوندې تخليق به هم ښه او لوړ وي. نازو انا که له يوې خوا دلوړ ادبي ذوق خاونده وه، له بلې خوا د خپل قام او خلکو په روحيه پوه او په درد يې متالمه وه او ددغه حالت انعکاس ددې په تخليقاتو کې څرګند و، چې ددې په راپاتې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

رباعي کې یې ښه لیدلای شو، ځکه نو د پښتنو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې د نازو انا دریځ ډېر لوړ او ښه ارزیابي کوو.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

افضل ټکور

د نازو انا په کورنۍ کې د پښتو شاعرۍ عنعنه

نازو انا د پښتنو د ملي قاید او مشر میرویس خان نیکه عالمه او فاضله مور ده. دا د خپل وخت د پښتو مېرمنو یوه مېړنۍ او باتوره ښځه وه او د ژوند تر پایه پورې یې د پښتنو د یووالي او بریالیتوب مینې په زړه کې ټوپونه وهل. زه د دغې تلپاتې پښتنې مېرمنې د ژوند او کارنامو په باب د دې لپاره نه غږېږم، چې یو خو زما د بحث موضوع نه ده او بله دا چې دا کار ډېر زیات لټون ته اړتیا لري، زه یوازې د دغې فاضلې مېرمنې په شمول د دې د کورنۍ د پښتنو شاعرانو په باب څو لنډې یادونې کوم.

د نازو انا په کورنۍ کې که د پښتو شاعرۍ د مطالعې او څېړنې تکل وکړو، نو پیلامه یې په خپله له همدې فاضلې او عالمې مېرمنې نه را شروع کېږي. نازو انا په خپله یوه خوږژبې او نازکخیاله شاعره وه. په پټه خزانه کې د دغې مېرمنې په هکله لولو:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((هسې نقل کا: چې نازو د سلطان ملخی توخي لور وه چې تولد يې په ۱۰۲۱ هجري کې هغه ځای ته نږدې و، چې تازی نومېږي. سلطان ملخی په هغه وخت د غزني تر جلدکه د اقوامو مشر و او په استقلال يې حکومت کا. معارض او ساری يې نه درلود او نازو په کوچنيوالي له مېرمنو پښتنو او سپين ږيرو علماوو ښه لوست وکا او مېړ مخی ارتينه وه چې نارينه يې مېړانې او شجاعت ته حيران و.(۱)

نازو انا په دغسې يوه عالمه او فاضله کورنۍ کې زېږېدلې وه او د خپل وخت مروج علوم يې لوستلي وو. د پټې خزانې په حواله نازو انا په پښتو ژبه شاعري هم کوله او ددې يوه مشهوره رباعي يې د بېلګې په توګه هم ثبت کړې ده. دا ډول د پټې خزانې مولف د خپل پلار په حواله د نازو انا د شاعرۍ په هکله ليکي:

((چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتينه ده. چې د خدای تعالی ښه په مناجات يې ډېر اشعار ويل او يو ديوان يې درلود چې دوه زره بيتونه په کې وو او هلته يې ښه نکات ادا کړي وو او داسې يې ويلي وو چې نارينه يې هم نسي ويلی او دغه رباعي چې د نازو انا ده ما له خپله پلاره اورېدلې وه الحق چې ښه رباعي ده.)) (۲)

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نازو انا د شاعرۍ د دوه زره بیتو څخه موږ ته یوازې یوه رباعي راپاتې ده او هغه هم په پټه خزانه کې خوندي ده، خو د هغې د دېوان پته تراوسه نه ده لګېدلې د هغې دغه رباعي د شعري تلازماتو له مخې دومره قوي او زړه وړونکې ده، چې که هغې نوره شاعري هم نه وي کړې موږ یې د پښتو ژبې د ښو شاعرانو په کتار کې درولی شو.

سحر ګه وه د نرګس لیمه لانده
څاڅکي څاڅکي یې له سترګو څڅېده
ما ویل څه دې ښکلي ګله ولې ژاړې؟
ده ویل ژوند مې دی یوه خوله خندېده.(۳)

د دغې رباعي د شعري قوت له مخې ویلی شو، چې نازو انا به د خپل عمر په اوږدو کې ښه او په زړه پورې شاعري کړې وي، لوی استاد اروابناد علامه حبیبي د دغې پښتنې مېرمنې د شاعرۍ په هکله په خپله یوه لیکنه کې داسې لیکي: ((د نازو ادبي مقام او هنري لیاقت هم د کتلو وړ دی. محمد هوتک په پټه خزانه کې د نازو انا فقط یوه رباعي د خپل پلار له خولې رانقل کړې ده، خو دغه یوه رباعي هم د نازو د ادب او هنر ارزښت ښکاره کوي او هم د معنا او مفهوم له پلوه ښه شعر دی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم د صفت په ښکلا مزین دی، د تخیل رنګیني او بداعت په کې ښکاري، سلاست يې په لوړه پوړۍ کې دی.)) (۴)

د نازو انا په کورنۍ کې که د پښتو شاعرۍ د عنعنې جاج اخلو نو د دغې کورنۍ دویم پښتون شاعر د دغې عالمې او فاضلې نومیالۍ زوی میرویس خان نیکه دی. تر ډېره وخته پورې میرویس نیکه یوازې د یوه پښتون ملي قاید او نومیالي په توګه د پښتنو تاریخ لیکونکو له خوا د تاریخ په پاڼو کې ثبت و او هغه د خپلو پښتني خصوصیاتو او کارنامو له مخې زموږ د تاریخ پاڼې ښکلې کړې وې، خو له نیکه مرغه د محترم استاد زلمي هېوادمل د لټون او زیار له مخې دا ثابته شوه چې دغه باتور پښتون د خپلو سیاسي او ملي مبارزو په څنګ کې ځینې منظوم اثار هم لیکلي او شعرونه يې هم ویلي دي. د دغه نومیالي پښتون مشر د شاعرۍ په هکله استاد هېوادمل د ژوندون مجلې د ۱۳۶۸ ل کال په پنځمه او دریمه ګڼه کې یوه ګټوره او ارزښتناکه مقاله کښلې ده، چې موږ د همدغې مقالې په حواله میرویس نیکه د خپل وخت د یو ښه شاعر بللی شو.

محترم استاد زلمی هېوادمل په خپله مقاله کې یوځای کاږي: ((... لنډه دا چې د میرویس نیکه اسلاف او اخلاف ټول له شرقي او اسلامي فرهنګ سره اشنا وو او په یوه فرهنګي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماحول کې رالوی شوي او دوی ددې فرهنګ په وده کې برخه درلوده، خپله يې هم له فرهنګي مشاغلو سره مينه ښووله او نور يې هم دې خواته هڅول، د شاعرۍ او فرهنګيالي نازو انا زوی ميرويس چې پر سياسي او ملي کارنامو يې نه يوازې زموږ د هېواد، بلکې د سيمې دهېوادو تاريخونه ډک دي تر سياسي او ملي مسايلو سربېره يې له فرهنګي مسايلو سره هم مينه درلوده او اوس ځينې داسې څرکونه له موږ سره شته چې دا ترې ښکاري چې زموږ دغه ملي مشر په خپله ملي ژبه ځينې منظومې هم ويلې وې چې يوه نيمه بېلګه لا د ځينو خطي اثارو په زړونو کې خوندي ده.(**۵**)

محترم استاد زلمي هېوادمل په خپله دغه مقاله کې د ميرويس نيکه يو بيت هم راوړی، چې زه يې دلته دده د شاعرۍ د نمونې په توګه رانقلوم بيت دادی:

عرض مې نه لګي پر ناتمام پاچا
څو به کومه پر يادونه(**۶**)

دا ډول ليکوال په خپلې ليکنې کې د ميرويس نيکه د شاعرۍ په هکله ځينې ګټورې خبرې هم کړې دي ددې ليکنې په يوه برخه کې يې داسې لولو:

اما دا يو بيت هم موږ ته ډېر غنيمت دی او دا ځکه چې د پښتو تاريخ د يو لوی قهرمان د سخنورۍ څرک ځينې ايستل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي او دا موږ ته ښکاروي چې زموږ مرحوم ملي قايد حاجي میرویس نیکه د شعر طبع درلوده او په پښتو یې نظمونه هم ویل، موږ د میرویس نیکه د همدې یوه ترلاسه شوي بیت په استناد دده د شاعرۍ په باب خبرې وکړې....(۷)

ددغو ویناوو په حواله ویلی شو، چې د نازو انا د کورنۍ دویم شاعر ددې نومیالی او فرهنګیالی زوی میرویس نیکه دی او دده دغه یو بیت او د ده مینه د فرهنګیانو او شاعرانو سره دا ثابتوي، چې دغه لوی او تلپاتې پښتون به د خپل ژوند په اوږدو کې زيات شعرونه لیکلي وي، چې له بده مرغه د زماني ناخوالو لاتراوسه له موږ نه لرې ساتلی او که پلټنه وشي، نو هغه د محترم هېوادمل خبره چې دده زیاته منظومه وینا به وموندل شي او دده شعري عظمت به هم پښتنو ته څرګند او روښانه شي.

د نازو انا په کورنۍ کې بله ادبي او فرهنګي څېره چې هم یې ژوند او هم یې شعر د ډېرې ستاینې او یادونې وړ دی هغه شاه حسین هوتک دی. دی د نازو انا لمسی او د حاجي میرویس خان نیکه زوی دی. دی د خپل وخت یو عالم، عادل او فاضل پاچا و په خپل دربار کې د علم او ادب د ودې او پرمختګ لپاره یو فرهنګي مرکز هم جوړ کړی و او شاعران او لیکوال به یې په کې روزل. محمد هوتک چې پټه خزانه کښلې نو دغه لوی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتون پاچا دعمر لـه پلوه ځوان و د پټې خزانـه مولف د شاه حسين هوتک په هکله ليکي: ((پادشاه جمجاه ضل اللـه شاه حسين ښالم خېل هوتک او د مغفور جنت مکان حاجي ميرخان زوی دی چې اوس په ځوانی کې پادشاهي کا او پښتانه يې په سيوري ارام دي، پادشاه عالم پناه په ۲۳ د ربيع الاول په ۱۱۱۴ سنه هجري پـه سيوري کې د کلات پيدا شو ، هغـه وخت چې ميرخـان د بيـت الله او اصـفهان سـفر وکـا ، پادشـاه ضـل الله کوچنی و او لـه اعلم علما ملا يارمحمد هوتـک څخـه يې درس ولوست. او تر دولسو کالو پـورې د عمر يې د فقـه او تفسـير او منطق او د بلاغت کتب ولوستل او په کندهار کې لـه پـلاره يې مصالح د امور زده کړل...)) (۸)

دا ډول د پټې خزانې مولف زياتوي: ((د پادشاه عـالم پنـاه پـه دربـار کـې تـل علمـا او صـالحان لار لـري افضـل العلمـا مـلا يارمحمد هوتک چې د پادشاه استاد دی لوی عالم دی، په فقه کې يې کتـاب مسـايل ارکـان خمسـه کښلی دی... پادشاه عـالم پناه په ارګ کې د قندهار هغه قصر چې نارنج باله شي هلته پـه هفته کې يوه ورځ دربار کا په کتب خانه کې او شعرا او فضلاء ټولوي، زه محمد هوتـک کاتـب ددې کتـاب هـم پـه دې مجلس کـې يـم او د پادشـاه ضـل الله اشعار او ادبيـات پـه قلم کـاږم او کتـاب د دېوان يې مرتب شوی دی. کله په پښتو اشعار وايي او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله فارسي ژبې ته هم ميل کا او استاد العلما ملا يارمحمد ته يې قرائت کا چې سهو وسقم ځني زايل کا او د پادشاه په اشعارو کې لږ سهوه ليده سي او علما يې ټول په بلاغت او فصاحت قايل دي او سماع ته مايل.)) (۹)

دا ډول لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي په پښتانه شعرا لومړی ټوک کې هم ددغه لوی شاعر د ژوند او اثارو په باب خبرې کړي او دده يوه سندره يې هلته ثبت کړې. په پښتانه شعرا کې لوی استاد حبيبي د شاه حسين د شاعری په هکله ليکي: (دا زموږ مړنی او ننګيالی پاچا د ملي ژبې يو ښه شاعر هم دی، چې په ملي لهجه يې بدلې ويلې دي. دده اشعار عشقي دي او سپېڅلتوب او خوږ والی په کې ليدل کېږي.)) (۱۰)

د پټې خزانې مولف د وينا له مخې شاه حسين هوتک د شعرونو يو مکمل ديوان درلود او هغه يې ترتيب کړی هم و چې له بده مرغه تراوسه ورک دی. دده يوه شعري بېلګه يې په پټه خزانه کې خوندي کړی چې دلته يې راوړل ضروري بولم.

بېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم
په تيارو کې د هجران يې له تا دور کړم
بېلتانه دې هسې اوښکې راخپرې کړې
ستا د فکر په ګرداب کې تل عبور کړم
د فراق پړی مې کښېوت و مری ته

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه جهــان کــې یــې رســوا لکــه منصــور کــړم
پـــه وصـــال دې هـــم ناښـــاد يمـــه دلبـــرې
د بېلتـــون فکـــر پـــه زړه کـــې ناصـــبور کـــړم
د بـــانو عشـــی مـــې وخـــوړ پـــه ځيگـــر کـــې
غمـــازانو پـــه غمـــزو غمـــزو مهجـــور کـــړم
خلـــق يـــاد زمـــا د عشـــق پـــه لېونـــو کـــا
زه حســـين محبـــت هســـې مشـــهور کـــړم(۱۱)

د میرویس نیکه نوم او دده کورنۍ د پښتنو د تاریخ یو رنګین او سمسور څپرکی دی د دوی د مبارزې او سربښندنې د پښتون ولس په زړونو کې خاص ځای لري. دغې عالمې او فاضلې کورنۍ د خپلو سیاسي جدو جهد او هلو ځلو په څنګ کې د پښتو ادب لپاره نه هېرېدونکې کارنامې موږ ته په میراث پرې ایښې دي. ددغې کورنۍ بله عالمه او فاضله مېرمن زینبه هوتکه ده، لوی استاد علامه حبیبي په خپله یوه لیکنه کې کاږي: ((د هوتکو په دغه درنې کورنۍ کې موږ دوی د علم او ادب خاوندې مېرمنې هم پېژنو، چې یوه مېرمن نازو د حاجي میرویس خان مور وه... بله عالمه او ادیبه مېرمن بي بي زینبه د حاجي میرویس خان لور ده، چې د ملا نورمحمد غلجي ښځه یې لوست کړی و او د محمد هوتک په قول یوه هوښیاره او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عالمه ښځه وه... دې مېرمن د خپل عصر مروج علوم او ادبي او ديني کتب ټول لوستي وو د شعراو پر دېوانو او اشعارو يې پوره عبور لاره او د موذونانو او شاعرانو قدردانه وه.)) (۱۲)

دا ډول محمد هوتک په پټه خزانه کې ددغې خوږژبې شاعر د ژوند او شاعرۍ په هکله ګټورې خبرې کړې دي. ددغو خبرو په يوه برخه کې لولو: ((هسې روايت کا: چې بي بي زينب ډېره هوښياره او په مهماتو د امورو عالمه ښځه وه او د پادشاه جمجاه شاه حسين په امورو کې تدبير کا او هر کله په راى صايب مشکلات د امورو حل کا او پادشاه د زمان يې په خبرو عمل کا او نصايح يې اوري دا درشهوار د صدف عظمت ښه ښه شعرونه هم وايي او د موزنانو او شاعراو قدر کا دو او يې‌ن د شعرا هم کله لولي او له مضامين شيرين بى کام شيرين کا...(۱۳)

ددغې پښتنې مېرمنې په هکله که پلټنه وشي، داسې ښکاري چې دې به هم د خپل عمر په اوږدو کې ډېر شعرونه ويلي وي د پښتو شعر په تاريخ کې ددې مقام ځکه زيات روښانه او ځلېدونکى دى، چې دې د خپل ورور په مړينه داسې ويرنه کښلې چې د پښتو ويرنو په تاريخ کې هم زيات ارزښت لري. موږ به دلته ددغې پښتنې مېرمنې د شعر د بېلګې د راوړلو په خاطر ددغې مرثيې څو بيتونه راوړو:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زېغ سو چې وروړ تېر له دنیا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا
زړه مې په ویر کې مبتلا سونا
چې شاه محمود له ما جلا سونا
دا روڼ جهان راته تورتم دی نا
زړه د بېلتون په تېغ کړم دی نا
هوتک غمجن په دې ماتم دی نا
د پاچهی تاج مو برهم دی نا
چې شاه محمود تېر له دنیا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا...(۱۳)

په لنډیز سره ویلی شو، چې د نازو انا په کورنۍ کې د دې په شمول څلور تنه پښتانه شاعران نازو انا، میرویس نیکه، شاه حسین هوتک او زینبه هوتکه تېر شوي، چې موږ په دې بره مختصره توګه د دغو څلور تنو خوږ ژبو شاعرانو یادونه وکړه.

اخځونه

۱- هوتک، محمد، پټه خزانه لومړی چاپ، ۱۳۵۲ل کال، د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی، ۱۰۱مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- همدغه اثر ۱۰۲مخ
۳- همدغه اثر ۱۰۳مخ
۴- د زېري کالنۍ، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۵۷ل کال چاپ، په پښتو ادب کې د مېرمنې برخه د لوی استاد علامه حبيبي مقاله، ۵۱مخ
۵- زلمی، هېوادمل، ژوندون مجله د افغانستان د ليکوالو انجمن خپرنی ارګان، ۱۳۲۸ل کال دويمه او درېيمه ګڼه ۲۸مخ.
۶- همدغه اثر همدا مخ
۷- همدغه اثر ۲۹ مخ
۸- پټه خزانه، ياد شوی اثر، شاه حسين هوتک ۵۷ مخ.
۹- همدغه اثر ۵۸ مخ
۱۰- حبيبي، عبدالحی، پښتانه شعرا لومړی ټوک، ۱۳۲۰ل پښتو ټولنه ۱۲۸مخ.
۱۱- پټه خزانه، ياد شوی اثر ۵۸مخ
۱۲- د زېري کالنۍ ياد شوی اثر ياد شوی مخ.
۱۳- پټه خزانه ۱۰۷مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسمعیل یون

د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه

(۱۱۱۹-۱۱۵۱هـ ق) کلونه د هوتکیانو د واکمنۍ عصر دی. له نومـوړې نېټې څخـه بیـا تـر ننـه پـورې د هوتکیـانو د عصـر د سیاسي، فرهنګي او ټولنیزو پېښو په باب بېلابېل اثار لیکل شوي دي. په دې کې د کورنیو لیکوالو اثار هم شته او د بهرنیو هغو هم. پـر پښـتو او دري ژبـو سربېره پـه انګلیسـي، جرمنـي، فرانسوي او روسي ژبو هم په دې برخه کې اثار لیکل شوي دي. زما د مقالې نوم دی، د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه. څرنګه چې پـر ۱۳۵۷ل کـال د ((هوتکیـان کتابشناسی توصیفی)) په نوم یو کتابښود ترتیب شوی او پـه هغـه کې یې ټول هغه اثار چې د هوتکیانو پـه بـاب پـه پښـتو، دري او هم پـه بهرنیو ژبو لیکل شوي، معرفي شوي، نو زه د هغو کتابونو بیا معرفۍ څخه ډډه کوم، یوازې هغـه اثـر چـې ((د خپلـواکۍ لمر ځرک)) نومېږي او د هوتکیانو په باب نسبتاً جامع اثـر دی او نوی چاپ شوی، معرفي کوم. لومړی به په خپله د (هوتکیـان

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتابشناسی توصیفی)) اثر معرفي کړم او بیا به ((د خپلواکۍ لمر څرک)).

هوتکیان کتابشناسی توصیفی:

دا د هغه اثر نوم دی، چې د محمد ابراهیم ستوده او احمدضیا مدرسي له خوا تالیف شوی دی. دا کتاب پر ۱۳۵۷ل کال د کابل پوهنتون له خوا د پوهنتون په چاپخونه کې چاپ شوی دی. د کتاب د ټوکونو شمېر څرګند نه دی، خو د مخونو ټول شمېر یې ۱۵۲ مخونو ته رسېږي. په دې اثر کې هغه اثار، سرچینې او ماخذونه ښودل شوي، چې د هوتکو د سیاسي او ادبي کارنامو په باب په کې څه راغلي دي. د اثر په پیل کې د ((مقدمه)) په نوم په دوو مخونو کې د پوهندوی دوکتور عبدالرشید جلیلي یوه لیکنه راغلې ده. ورپسې ((دهوتکیانو توصیفي کتابښود)) په نوم په دوو مخونو کې د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي لیکنه راغلې، چې د کتاب پر څرنګوالي، لنډې خو جامع خبرې کوي. بیا د کتاب د څرنګوالي په باب د ((پیشگفتار)) په نوم په لسو مخونو کې په خپله د محمد ابراهیم ستوده او احمدضیا مدرسي خبرې راغلې دي.

دغه کتابښود په څلورو برخو کې سره اوډل شوی دی:

لومړۍ برخه: کتابونه او کتابګوټي (رسالې).

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه برخه: مجلې، جریدې او ورځپاڼې.
دریمه برخه ضمیمې:
۱- د ملا خیرالله هوتک کتابښود، چې سرخېړونکی محترم زلمی هېوادمل ترتیب کړی دی.
۲- د مولوي صالح محمد کتابښود، چې محترم عبدالکریم پتنګ ترتیب کړی دی.
۳- د شېرمحمد کتابښود، چې محترم حبیب الله رفیع ترتیب کړی دی.
څلورمه برخه: ځینې انګرېزي، جرمني، روسي، فرانسوي او نورې خپرونې دي.
په لومړۍ برخه (د کتابونو) په برخه کې (۱۰۱) ټوکه بېلابېل کتابونه، چې د هوتکیانو په باب یادونې په کې راغلې، معرفي شوي دي.
په دویمه برخه (جریدو، مجلو او ورځپاڼو) کې ټولو (**۵۷**) ماخذونو ته ګوته نیول شوې ده.
د اثر دریمه برخه (ضمیمې):
۱- لومړۍ برخه د ملا خیرالله کتابښود دی، چې سرخېړونکی محترم زلمي هېوادمل د ملا خیرالله پر ژوند لیک سربېره، د هغه د دېوان لومړی، دویم او دریم ټوک، د دېوان قلمي نسخه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او همدارنګه د ملا خیرالله ازبکی پښتو فرهنګ هم معرفي کړي دي.

۲- د شېرمحمد هوتک کتابښود، چې محترم رفیع صیب ترتیب کړی، د شېرمحمد هوتک پر ژوند لیک سربېره یې د هغه دا لاندې اثار معرفي کړي دي:

۱- اسرار لسالکین یا (اسرار العارفین).

۲- تجوید الافغانی، ۳- رساله میت، ۴- د مستخلص د ادبیاتو شرح، ۵- د بردی د قصیدې ژباړه، ۶- معجزات.

۳- د مولوي صالح محمد هوتک کتاب پېژندنه.

محترم عبدالکریم پتنګ لومړی د مولوي ژوند لیک لیکلی او بیا یې د هغه دا لاندې اثار راپېژندلي دي:

الف- منظوم اثار:

۱- پښتو مثنوي.
۲- پاشلې ویناوې.
۳- پښتو عسکري لنډۍ

ب- منثور اثار:

۱- لومړی کتاب د پښتو
۲- دویم کتاب د پښتو
۳- دریم کتاب د پښتو
۴- پښتو اطاعت اولی الامر
۵- پښتو ژبه لومړی ټوک
۶- پښتو ژبه دویم ټوک
۷- حصه اول رهنما یا خود اموز پښتو.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- حصه دوم رهنما یا خود اموز پښتو.

د کتاب په وروستۍ برخه کې د هغو (۴۲) اثارو معرفي راغلې، چې په انګلیسي، جرمني، فرانسوي او روسي ژبو لیکل شوي دي.
یو بل ټکی چې د دې اثر په باب یې یادول ضروري دي، هغه دادی، چې هغو کتابونو او لیکنو ته یې د انتقاد ګوته نیولې، چې د بهرنیو لیکوالو خصوصاً د ایراني لیکوالو له کینې، تعصب، جعل او غلبېل څخه منځته راغلی او د هوتکو د دورې پېښو ته یې بل ډول رنګ ورکړی دی.

د خپلواکۍ لمر ځرک:

لمر ځرک د هوتکیانو په باب ډېر نوی او جامع اثر دی، چې د محترم الحاج امان الله هوتک له خوا لیکل شوی، د دې اثر د بشپړېدو نېټه د ۱۳۲۸ل کال د وري د میاشتې ۸مه نېټه ښودل شوې او پر همدې کال په افسیت ډول په کوزه پښتونخوا کې چاپ شوی دی.
د کتاب د چاپ معین ځای (چاپخونه) او د ټوکونو شمېر معلوم نه دی. د مخونو شمېر یې ۳۳۳ دی، په معیاري لیکدود او د لیکوال په خپل سیمه ییز ګړدود لیکل شوی. دا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثر د هېواد تاریخ د (۱۱۱۹-۱۱۵۱هـ. ق) یانې د هوتکو د افغاني دولت عروج او نزول تر څېړنې لاندې نیسي. دا اثر د خپلواکۍ د لارې مبارز ((د غازي سپه سالار سید ال خان ناصر په نوم چې د افغاني عزمت په لاره کې یې توره او قلم په مېړانه او ایمانداری، چلولي دي) اهدا شوی دی. په دې تاریخي اثر کې لیکوال د کورنیو او بهرنیو اخځونو له نویو سرچینو او هغو روایاتو څخه چې د هوتکو له وخته بیا تر ننه پورې سینه په سینه رارسېدلي، ګټه اخیستې ده. د لیکوال له لیکنې څخه ښکاري، چې په زیاته کچه د بېطرفې او بې غرضې تاریخ لیکنې اصل ته وفادار پاتې شوی او پېښې، چې څنګه پېښې شوي، ده په همغه ډول ثبت کړې دي.

حاجي صیب امان الله د هغو بهرنیو لیکوالو په ځانګړي ډول د ایراني لیکوالو له غرض او کینې نه ډکې لیکنې، چې د افغانانو د اتلولیو او ویاړونو د نه زغملو له کبله منځته راغلي، تر انتقاد لاندې نیولې او د قناعت ښونکو دلایلو په راوړلو یې، هغه رد کړې دي.

ددې اثر په پیل کې په دولسو مخونو کې د هېواد د نوښتګر لیکوال او څېړونکي حبیب الله رفیع یوه ګټوره سریزه راغلې، وایي: ((پخواني او غیر عادي حالات که له یوې خوا ملتونو ته زیانونه اړوي او ورانې ویجاړې ورپېښوي له بلې خوا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا سې حالات د ملي قهرمانانو او اتلانو د تبارز او ودې لپاره لاره هواروي او د ملي بهیر د مخکښۍ په لاره کې ملي مشران او نوابغ رامنځته کوي...

د میرویس نیکه مبارزې د افغانستان د اسمان له افق نه د دونیمو پېړیو په اوږدو کې غایب شوی د ازادۍ لمر یو ځل بیا ددې هېواد په یوه برخه کې وځلاوه او ملي، د عدل او د ولس د خپلې خوښې حکومت پیل شو ، د صفوي بې کفایته او حریصو واکمنو غېچ اخیستونکې وسله والې هڅې یې هم وار په وار شنډې کړې او د ملي او جمهوري حکومت د ودې او پرمختګ په لور یې ګامونه اخیستل.

زموږ د تاریخ دا روښانه دوره ډېره تاریکه پاتې وه، لکه د هر ناکام شوي نهضت خاصه چې ده، د هغه ډېرې کارنامې پټې شوې دي، په دې باب افغاني اسناد ډېر لږ وو او هغه هم زیاته برخه یې ورک وو ، چې ورو ورو رابرسېره شول او لا د رابرسېره کېدو په حال کې دي، ایرانیانو چې په دې باب څه لیکلي وو مغرضانه او دښمنانه او حتی کله کله لوچکانه او بې ادبانه وو ، دخارجیانو اثار زموږ په لاس کې نه وو او اوس که په لاس کې شته هم د ایرانیانو تر غلبېل راتېر شوي یعنې د هغو له خوا له ناروا تصرف سره ژباړل شوي او خپاره شوي دي. چې پر دې کتاب کې پرې خبرې کېږي.))

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اثر چې د هوتکو په باب نسبتاً جامع معلومات په لاس راکوي، په دې لاندې موضوعګانو بحث کوي:

لومړی څپرکی:

د میرویس نیکه پاڅون، افغانستان په لویدیځ کې د ازادۍ هلې ځلې، شجرة النسب، میرویس نیکه، میرویس څوک و او څه یې وکړل، د نازو انا خوب لیدل، د میرویس نیکه ازدواج، د میرویس نیکه کسب و کار، د میرویس نیکه شخصي صفتونه، دمیرویس نیکه مقام د پښتنو په نزد، ګرګین څوک و او څنګه کندهار ته راغی، حج ته د میرویس نیکه تګ، د میرویس نیکه خوب لیدل، د حاجي میرویس نیکه بېرته راګرځېدل له حج څخه، له موقع څخه د میرویس نیکه استفاده، د ملي قاید راتګ قندهار ته، د حاجي میرویس نیکه رسېدل قندهار ته، دوهمه ملي جرګه، په کار پیل، په اصفهان ددې اقدام تاثیر، د ملي قاید مراوده د هند له دربار سره، د پارس ۳۱ زره عسکر د خسروخان تر قوماندې لاندې، د خسرو خان نفاق اچول، د میرویس نیکه اماده ګي، د پارسیانو د بل لښکر ماتې، د ملي قاید وفات، د ملي قاید وروستۍ خبرې، د حاجي میرخان نیکه ورور عبدالعزیز.

دوهم څپرکی، د شاه محمود هوتک سوبې:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصفهان محاصره، د محاصرې شدت، د شاهي سرای سنګ باران، د شاهي اشپزخانې چور کول، په اصفهان قحطي، خارجي سفیران، د اصفهان د مړو شمېره، د محاصرې په دوران کې جګړه، د شاه حسین ګوښه کېدل، د قحطۍ اثار و له منځه وړل، د افغانانو له خوا د اصفهان شاوخوا سیمو نیول، د شاه محمود سلطنت، د شاه محمود د حکومت لومړۍ شپې، د شیراز فتح، د ګل یګان فتح، د کاشان فتح، د امان الله خان مرور بېدل، د پادشاه د خپلوانو وژل، په ایران کې روسي مداخله، د ترکانو او روسانو ترمنځ د تشنج زیاتېدل، د خطرناک جنګ سیوری، د ایران په شمال کې د روسانو نور اقدامات، د اعلیحضرت شاه اشرف د سلطنت دوره، اعلیحضرت شاه اشرف هوتک، له صفوي شاه حسین سره د شاه شرف وضع، طهماسپ ته د شاه اشرف خط لیکل، بېرته افغانستان ته د امان الله خان تګ، د شاه اشرف او طهماسپ جنګ، له ترکانو او روسانو سره د شاه اشرف جنګونه، د شاه اشرف او روسانو ترمیان جنګ، طهماسپ ځان روسانو ته سپاري، د نادر او طهماسپ اختلاف، د ابدالیانو تعهد او د صفوي حکومت تجرید، له نادر او طهماسپ سره د مقابلې ترتیبات.

د رېیم ځپرکی:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نادر یرغل، اشرف خان توخی، د ولس خلک له خپلو کورو را
ایستل. د هوتکي دورې مشاهیر.
ضمیمه:
له جمیل بیګ سره د میرویس نیکه ملاقات.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد تکل

د چا بدل

انا تتېر دې خېرې
انا د کور له دالانو نه دې لمبې جګېږي
انا منګي کې د ملالې کوم چا زهر ګډ کړل
او دا خبره نه ده
ګوره ډوډۍ کې دې کوم لاس دی چې رانجه ګډوي
چې ستا اواز د خونړۍ پېړۍ د غبرګو د بوالونو له شا
ماته را ونه رسي
انا دا څه پېښ شوي...
چې پښتانه لمسیان دې
له یخدانو کلیمه داري مشهدي پټوي
او د مغولو په بازار کې یې په نیمه، نیمه بیه پلوري
انا دا څه پېښ شوي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د جرګو کړۍ کې
د ښو درنو خبرو پر ځای
سپکې کنځلې کېږي
انا دا څه پېښ شوي
چا درته ښېرې کړې دي؟
الله د چا بدل له تا نه اخلي؟

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمدخان زوی پر ۱۳۴۶ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ دنیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۶ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په بریالیتوب سره پای ته رسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د (پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او ((شمشاد)) مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنگه د یو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرگې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، د دې جرگې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرگې غړی، بیا د جرگې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرگې دلومړي منشي په توگه انتخاب شو. استاد یون په دې جرگه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرگې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا د دې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرگې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا ترسره شول استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده در وسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکیډمیکو اکادمیکو ال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګندیدو له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه د دې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اېښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو ليکوالو په لسګونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي. دغه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستې ده، خپله يې هم په لسګونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يو زيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	خرنګوالی	چاپکال
• متکور	لومړۍ شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• نيمګړي ارمانونه	د حيران شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د نازو انا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولګه	دويم ۱۳۸۷

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د استاد الفت نثري کلیات   د استاد الفت نثرونه   دریم ۱۳۸۷
- سیندونه هم مري   د اسحق ننگیال شعري منتخبات   دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  د پوهنوال روستار تره کي اثر   دویم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
  د نینسي دوپرې اثر   دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر   دویم ۱۳۸۷

د- یونلیکنې:

- د اماراتو سفر   د اماراتو یونلیک   دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی   د اروپا یونلیک   لومړی ۱۳۸۷
- د پنټاګون ترڅنډو   د امریکا یونلیک   لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه   دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری   دویم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود   دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زیانونه   دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت   شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل   دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې   دویم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لویه جرګه ولسواکي او زورواکي   دویم ۱۳۸۷

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- دکتابونو په وربمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلیچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای(ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته دنور زغم او وسېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

də nāzo ānā yād

(Memory of Nazo Ana)

The collection of seminar's articles

collected by:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-04-4
9 789936 500044 >

د خپرونو لړ: (۵)

Downloaded from: www.ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library